

Засновник Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, професор, заступник гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz@pochta.ru, www.nbu.gov.ua/siaz.html. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08. 2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

2014 № 4

ЗМІСТ

Коротко про головне

Віктор Янукович: Я хочу зберегти державу

Аналітика

Ворошилов О.

Експерти о путях преодоления политического кризиса в Украине

Потіха А.

Створення громадського союзу «Український фронт» і його роль у суспільно-політичних процесах в оцінках експертів

Правові аспекти

Бусол О.

Повернення до Конституції України 2004 року – юридичні та політичні перспективи

Економічний ракурс

Кулицький С.

Перспективи розвитку української економіки у 2014–2015 роках
(Закінчення. Початок у попередньому випуску)

Наука-суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Перспективні напрями розвитку української науки

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Відновлювані джерела енергії

Інформаційно-комунікаційні технології

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

Охорона здоров'я

Наукові видання

Наука і влада

Проблеми інформатизації

Медведева В.

Представители украинского ИТ-рынка: политический кризис может привести к исчезновению отрасли

Коротко про головне

Віктор Янукович: Я хочу зберегти державу

Президент України В. Янукович виступає за мирне врегулювання політичної кризи і наголошує, що ні одна сторона не повинна порушувати закон. Про це він сказав під час інтерв'ю журналісту В. Коротичу.

«Мене штовхали і штовхають до різних способів, як розібратися в цій ситуації. Але я хочу сказати, що не хочу воювати. Я не хочу, щоб будь-які рішення приймалися таким радикальним шляхом, і не хочу воювати. Я хочу зберегти державу», – сказав В. Янукович.

Він наголосив, що прагне відновити стабільний розвиток країни.

«Це моя мета. І все, що сьогодні ми робимо, ми робимо заради того, щоб в країні встановився мир», – підкреслив глава держави.

Він переконаний, що перемир'я у політичній кризі – це перший крок до примирення, а метою є встановлення миру в державі.

«Пошук компромісів, який ми пропонуємо, коли ми йдемо на поступки. Безумовно, ми звертаємось і до опозиції, щоб вона також ішла на поступки. Мова не в тому, хто програє – влада, чи опозиція. Тут повинна виграти Україна. Це наша мета», – зазначив В. Янукович.

За його словами, всім учасникам протистояння, які стоять по різні боки барикад, треба показати, що суспільство здатне зберегти Україну і мир у державі.

«Україна – це держава, яка має достатньо здорових сил, і ми здатні розібратися в своїй хаті і навести лад. Я вдячний багатьом тим, хто сьогодні утримав свої емоції і вже почав думати прагматично з холодним розумом, з холодною головою. Це чудово. Мені однаково боляче, коли страждають люди і з однієї, і з другої сторони», – наголосив Президент.

На переконання глави держави, цього не повинно бути, і всі сторони повинні зробити все для того, щоб утриматися від радикалізму.

«Всі повинні знати, що є межа, яку ніхто не повинен переходити. Межа для всіх повинна бути. Ніхто не повинен порушувати цю межу. А межа – це Закон», – резюмував Президент (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/30093.html>). – 2014. – 14.02).

Аналітика

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

Эксперты о путях преодоления политического кризиса в Украине

На сегодняшний день в противостоянии сторон в Украине, говоря словами президента Польши Б. Коморовского, возник своеобразный «политический перерыв». «Сейчас, без сомнения, есть своеобразный “политический перерыв”, связанный с принятием решений, которые отвернули Украину от пропасти – отставка правительства, аннулирование антидемократических законов, принятых парламентом, и принятие закона об амнистии, – сказал Б. Коморовский в эфире “Первой программы” “Польского радио”. – Перерыв будет длиться, по-видимому, максимум две недели, и его нужно использовать – как желают все друзья Украины – для поиска внутреннего компромисса».

Делать прогнозы по поводу того, как дальше будут развиваться события в Украине, многие политики и эксперты просто не решаются. Что же касается уже озвученных мнений, то их можно сгруппировать по нескольким основным направлениям.

Продолжение конфликта, затяжной переговорный процесс.

О необходимости переговоров обе стороны заговорили в первый же день радикализации протестов. Первая же попытка провести консультации показала, что процесс будет нелегким.

Судя по заявлениям, власти предлагают решать сложившиеся проблемы точно. В то же время нельзя не отметить, что власть пошла на существенные уступки: выполнено одно из самых первых требований протестующих, выдвинутое еще в конце ноября прошлого года, – в отставку ушло правительство Н. Азарова, отменен пакет так называемых репрессивных законов. Но оппозиция не спешит отказываться от полного перечня своих политических требований. А протестующие, похоже, все менее склонны доверять кому-либо из «высоких договаривающихся сторон». В результате переговорный процесс в Украине, по сути, замер в зыбком статус-кво.

В этой связи директор Института украинской политики, политолог К. Бондаренко подчеркивает, что «переговоры – это поиск компромисса, золотой середины, когда обе стороны идут на уступки. А ультиматум – это когда одна сторона заявляет, что при любых условиях должны быть выполнены именно эти требования. Если говорить языком ультиматумов, то все пойдет в тупик. Кто выиграет – Майдан или власть, я не возьмусь сказать. Но будут жертвы».

В ходе переговоров можно достичь компромиссов, убежден эксперт. Помимо уже достигнутых договоренностей «можно подписать конституционное соглашение о том, что будущая Конституция должна

содержать определенные пункты (ограничение власти Президента, расширение власти органов местного самоуправления и т. д.). После этого может быть создана общая комиссия юристов от власти и оппозиции, а потом пишется новая Конституция, выносится на референдум. И в один день с референдумом по Конституции можно провести и выборы Президента, даже если они будут досрочными. Возвращаться к Конституции 2004 г. – нонсенс, она была несовершеннолетней, и именно поэтому отменена.

Еще один пункт, который должен быть предметом переговоров, – создание комиссии из представителей двух сторон, которая дала бы свое заключение в деле об убийстве людей. Должна быть поставлена точка, и общая комиссия должна была бы установить истину. Также должно обсуждаться освобождение задержанных и арестованных, остановка репрессий ...и наказание тех, кто был виновен в гибели людей. Все это должно лечь в основу переговорного процесса».

В. Кучерук, директор Аналитического центра им. Г. Сковороды, обращает внимание на то, что переговорный процесс стал трехсторонним. «Все зависит от того, как договорятся в первую очередь власть и оппозиция, и вот эти люди, которые уже не признают ни оппозиции, ни власти. У них тоже должны для этого быть какие-то переговорщики, но сейчас это выглядит анархично», – констатирует он.

Бывший министр обороны А. Кузьмук считает, что для конструктивных переговоров обе стороны должны очистить улицы: «Нужно, чтобы хватило силы воли и у оппозиции, и у власти развести людей, убрать всех митингующих, и убрать милицию. Очистить улицы и садиться за стол переговоров».

Политический эксперт Е. Магда также уверен, что если милиция отправится в «места постоянной дислокации», это снизит напряжение в обществе. «Для этого со стороны оппозиции должна быть возможность отведения протестующих», – подчеркивает он. При этом он выступает за то, чтобы переговоры были непубличными и велись в закрытом режиме. «Под прицелами телекамер не достигаются реальные договоренности», – поясняет эксперт.

Политолог А. Ермолаев (до недавнего времени директор Национального института стратегических исследований при Президенте) выход из ситуации видит в создании «новой субъектности»: «В “майданном движении” должна все же пройти структуризация. Потому что политические лидеры, которые от имени Майдана участвуют в переговорах, не представляют его. Попытки создать организацию “Майдан” ни к чему не привели. Это пока еще достаточно стихийный социальный процесс, которым пытаются управлять самые активные, а иногда и самые радикальные люди. Под структуризацией я понимаю самоорганизацию людей в организации по интересам. Студенты – в клубы, общественные движения, общины – в организации общин. Следом за этим должен появиться коллективный субъект, скажем, совет организаций, который создаст условия для переговоров, и будет понятно, с кем говорить.

...Со стороны власти, вне зависимости от судьбы правительства, нужно

определить круг переговорщиков – президентская команда, Кабмин, парламент, который потратит столько времени, сколько необходимо – пусть неделю, две – на то, чтобы провести переговоры, выслушать всех и сформировать перечень задач, требований и интересов, которые отражают настроения всех людей, вовлеченных в движение Майдана. Тогда будет легче предлагать решения, которые действительно будут восприняты как ответ с большой буквы. Потому что каждый политик, который выходит на сцену, выкрикивает свою программу и после этого идет вести переговоры с властью, решает свою проблему. И в этом смысле упреки в отношении лидеров оппозиции справедливы. Да, они сейчас используют Майдан, чтобы укрепить свои электоральные позиции, подготовиться к выборам, это законы политики. Но люди-то поднялись не ради политиков.

И третье – регионы. Руководители местного самоуправления должны наконец-то осознать, что от их работы, от их позиции зависит повседневная жизнь в каждой области, городе. Руководители облсоветов, горсоветов, местный депутатский корпус еще пользуются каким-то авторитетом. Это их шанс доказать, что самоуправление может контролировать территории, что оно эффективнее и ближе к людям, чем чиновники в администрациях. Нужна декларация о стабильности и роли самоуправления, о диалоге на местах, о взаимодействии с общинами и гарантии стабильной жизни, недопущения применения силы».

Также эксперт считает, что в парламенте должны быть ускорены переговоры для формирования технического правительства с новыми полномочиями. «Изменение политической системы и новые полномочия компромиссного технического правительства – это составляющие возможного выхода из кризиса. В правительстве должны быть те, кто могут и с Майданом переговоры вести, и в парламенте выступать, и по телевидению. Согласитесь, непростая задача – учитывая “гетманские болезни” политических лидеров», – отмечает политолог.

Касается роли парламента в происходящих событиях и директор Агентства моделирования ситуаций В. Бала. Он считает, что Верховная Рада впервые за последнее время имеет шанс проявить себя как площадка, с которой должны начать решаться проблемы, существующие в стране. «Речь идет не только о голосовании, касающемся тех законов (принятых “ручным” голосованием 16 января 2014 г. – Ред.). На мой взгляд, Верховная Рада должна быть реально переформатирована, в результате чего должно появиться большинство не за сопротивление, не за оппозицию, а большинство за Украину. Оно должно сформироваться, прежде всего, за счет мажоритарщиков. Иначе я себе слабо представляю, как эти мажоритарщики приедут в те регионы, где их выбрали. Ведь сейчас везде, кроме Донецкой, Луганской, Харьковской областей и АР Крым, массовые протестные движения, где-то обл администрации захватили, где-то штурмуют, где-то будут штурмовать. ...Этот инстинкт самосохранения – не только политического, но и естественного – должен сыграть позитивную роль для Украины. Надеюсь, что так и будет, и они примут необходимые решения и

очертят план необходимых шагов. ...Если завтра этого не произойдет, то ситуация станет действительно неуправляемой», – прогнозирует В. Бала.

В конечном итоге, прогнозируют эксперты, наиболее вероятными являются два сценария дальнейшего развития событий.

Сценарий № 1.

Сохраняется целостность и существующее территориальное устройство Украины, страна остается президентской республикой. Власть «торгуется» с оппозицией и в итоге формирует коалиционное правительство, где разные игроки получают свои квоты. Оппозиция получает должность Премьер-министра и еще ряд должностей в министерствах.

«Сохранить максимальные преимущества за собой и Партией регионов В. Янукович не сможет: улица этого не примет», – говорит вице-президент Центра политических технологий А. Макаркин. Однако силовиков В. Янукович оппозиции не сдаст. «Он будет настаивать на том, чтобы силовой блок оставался в сфере его контроля, поскольку он гарант Конституции», – считает независимый украинский эксперт А. Кава. О том, что дело сейчас идет к реализации именно такого сценария, по словам А. Макаркина, говорит ряд фактов. «Есть сигналы, что на таком сценарии настаивают олигархи, они не хотят рисковать, – отмечает он. – По тому, как В. Кличко бросился уговаривать участников протеста покинуть здание Минюста, которое они захватили, видно, что консультации идут».

Прогнозируется, что, получив руководящие должности в правительстве, оппозиция будет вести себя довольно умеренно. Не стоит ожидать, что Украина резко разорвет договоренности с Россией, откажется от 15 млрд дол. и вновь встанет на рельсы евроинтеграции. «Ведь остается Президент, большинство в Раде по-прежнему у коалиции Партии регионов и коммунистов, а Европа пока не предлагала Украине никаких денег», – говорит эксперт РАНХиГС при президенте РФ А. Михайленко. Он отмечает, что Украина едва ли согласится на те условия займа, которые предлагает Международный валютный фонд. «Они настаивают на резком сокращении числа госслужащих, замораживании пенсий и других соцвыплат, поднятии тарифов ЖКХ, – говорит эксперт. – Если руководство страны на это пойдет, Украине грозит социальный взрыв».

Несмотря на то, что такой сценарий для В. Януковича – наименьшее из зол, все эти уступки серьезно ослабят его позиции. «Если ты ступил на путь уступок, уже трудно остановиться, – считает А. Макаркин. – В. Янукович оказался в ловушке: на него жмут олигархи, Запад, оппозиция, требуя все больших уступок».

В то же время эксперты полагают, что главной целью одной из уже сделанных властью уступок – предложение оппозиционерам войти в состав нового правительства – является внести раскол в протестное движение, сыграв на амбициях и тщеславии политических лидеров. К тому же этот шаг был позитивно оценен на Западе. По обе стороны Атлантики его истолковали как знак готовности украинской власти к компромиссу, ведь в цивилизованных странах досрочные выборы и «широкое правительство» –

главные способы преодоления политических кризисов.

В данном контексте представляет интерес мнение А. Ермолаева, который является «категорическим противником того, чтобы политические лидеры сейчас шли в правительство. Нельзя превращать формирование обновленной исполнительной власти в политическую игру-качели – кто победил, кто проиграл. Поэтому, если у политиков хватит мудрости, они должны сформировать правительство, максимально сбалансированное с точки зрения политического противостояния. Там не должно быть ни “старых” деятелей, ни политических лидеров, которые стояли на Майдане. Можно подобрать состав из числа других представителей их политических сил. Состав должен показать временный компромисс. Задача этого правительства – быть максимально удаленным от будущей предвыборной гонки, которая возникнет в ходе президентских выборов».

Помимо этого, в оценке вероятности реализации данного сценария следует учитывать, что замена в правительстве отдельных министров и даже премьера оппозиционными политиками в условиях сохранения президентской модели и формирования силового блока президентом (не говоря уже о пропрезидентском большинстве ВР, контроле В. Януковича над судебной ветвью власти, прокуратурой, налоговиками) не приведет к устранению тех глубинных причин, что лежат в основе нынешнего кризиса. Это понимается как оппозиционными политиками, которые не спешат соглашаться на столь «заманчивое» предложение власти, так и улицей, которая не обещает прекратить протесты в этом случае.

Сценарий № 2.

Внешне похожий сценарий может привести к иным последствиям, если Украина вернется к Конституции 2004 г., которая устанавливает президентско-парламентскую форму правления. По словам замдиректора Института стран СНГ В. Жарихина, это уже почти решенный вопрос. В. Янукович остается Президентом, пост Премьер-министра занимает кто-то из лидеров оппозиции. Поскольку их полномочия по новой Конституции будут почти равны, между ними начинается соперничество и борьба за власть. При таком сценарии оппозиция едва ли станет выполнять обязательства перед Россией (совместные проекты в области авиастроения и ядерной энергетики) – и достигнутые недавно договоренности будут разорваны.

«Сейчас гарантией того, что украинская экономика относительно стабильна, является обещание России предоставить Украине кредит размером 15 млрд дол. и снизить цены на газ», – говорит В. Жарихин. Если новое правительство разорвет контракты с Россией, то, кроме политического, Украине грозит еще и экономический кризис, предупреждает эксперт.

«Запад действует по классической модели “цветных революций”: не давать деньги, а просто угрожать их отнять». Политолог отмечает, что американцы уже шантажируют украинских олигархов, которые хранят деньги в американских банках, заставляя их занять «правильную» позицию по отношению к Майдану.

Вместе с тем, как известно, Европа готова предложить правительству

Украины финансовую помощь, но лишь с той оговоркой, что это правительство будет оппозиционным. О намерении поддержать Украину финансово заявляет и американский конгрессмен М. Каптур. По ее словам, «есть надежда, что финансовый пакет, который готовит мировое сообщество, сможет перевесить что бы там не предложила Россия». «Думаю, если сравнить экономику России с экономикой Европы и соседних стран, можно увидеть, что Украине сейчас выгоднее двигаться на Запад», – считает М. Каптур.

Напомним, что возможность предоставления помощи со стороны США и ЕС, к которым могут присоединиться Норвегия, Турция и Япония, обсуждалась на недавней конференции по безопасности в Мюнхене.

План экономического содействия украинскому правительству может стать самым серьезным ходом ЕС и США после отказа Президента В. Януковича подписать Соглашение об ассоциации с Брюсселем, сообщает The Wall Street Journal.

Глава дипломатии ЕС К. Эштон рассказала изданию, что страны Запада разрабатывают план финансовой помощи Украине, отметив, что «цифры будут немаленькими». По ее словам, деньги будут выделены при условии, что правительство страны согласится на проведение экономических и политических реформ.

«Никто не даст им денег, если они не будут проводить экономические и политические реформы, потому что это будут деньги, выброшенные на ветер, – сказал изданию высокопоставленный американский чиновник. – Цель всего это – дать им понять, что мы будем рядом, пока они идут по этому нелегкому экономическому пути, и что мы не дадим им сорваться в дефолт».

В любом случае, убеждены многие эксперты, нужен пакет первоочередных решений, которые лежат на поверхности и действительно нужны стране. Срочная реформа всей правоохранительной сферы в комплексе, начало реформы самоуправления, наведение порядка с бюджетной коррупцией, возобновление переговорного процесса с ЕС. Для этих решений есть и разработки, нужна только воля Президента, парламента и правительства. Эти решения будут восприняты всем обществом как начало перемен, причем независимо от того, кто какую сторону поддерживал.

Отмечается, что если эти шаги – формирование правительства, проведение политреформы, принятие пакета первоочередных решений – предпринять в ближайшие недели, то конфликт удастся остановить.

Досрочные выборы Президента и парламента.

Обновление органов власти – основное требование митингующих, которое на разные лады тиражируется с первых дней протестов.

«Досрочные президентские выборы выглядят нереальными, потому что для их проведения нужна добрая воля В. Януковича, которой он не демонстрирует», – констатирует политический эксперт Е. Магда.

В свою очередь народный депутат от ПР В. Лукьянов считает такой сценарий вероятным только при условии, если власть даст слабину. Но предпосылок для этого он не видит: «У нас есть большинство в парламенте, у

нас есть сформированное правительство и Президент. Все они имеют право на все 100 % доработать до конца срока своих полномочий».

Со своей стороны экс-глава военной разведки Украины, руководитель Независимого аналитического центра геополитических исследований «Борисфен Интел» В. Гвоздь уверен в том, что В. Янукович может пойти на досрочные выборы, «но только тогда, когда у него уже не будет другого варианта. А это когда вся власть в регионах перейдет в руки народа. Но в этой ситуации его никто уже спрашивать не будет».

В данном контексте представляет интерес точка зрения, озвученная экс-депутатом крымского парламента Н. Котляревским. Он считает, что возможным вариантом выхода Украины из политического кризиса могут стать гарантии неприкосновенности Президенту В. Януковичу в обмен на его отказ от участия в выборах-2015. По его словам, «чтобы отсечь всякие утверждения оппонентов об узурпации власти и их прогнозы о том, что В. Янукович хочет быть несменяемым Президентом Украины, ему можно было бы заявить о том, что он не будет баллотироваться в Президенты Украины в 2015 г. Этот шаг снял бы всякие вопросы и обвинения. Этим будет снято напряжение в обществе, не будут нарушены права избирателей, голосовавших за В. Януковича, будет предоставлена возможность выполнить до конца ту программу, с которой он шел на выборы», – отметил Н. Котляревский.

«Вместе с тем парламентская оппозиция должна пойти на то, чтобы Майдан разошелся, а она должна отдать свои голоса за законопроект, которым будет предусмотрена неприкосновенность Президента В. Януковича и после выборов 2015 г. Такому решению парламента также должен дать свою положительную оценку Конституционный Суд Украины», – добавил экс-депутат. По его мнению, такой компромисс удовлетворит всех, а страна, отойдя от состояния конфронтации, постепенно перейдет к нормальной жизни и к подготовке к избирательной кампании следующего года.

Что же касается досрочных парламентских выборов, большинство экспертов относятся к данному вопросу негативно.

Так, например, по словам Е. Магды, они не имеют смысла, потому что избрание по смешанной системе не изменит качество ВР. «О переходе части депутатов из фракции ПР пока что тоже нет никаких оснований говорить, хотя этого ожидали еще с начала декабря», – напоминает он.

Также не видит смысла в проведении досрочных парламентских выборов и А. Ермолаев. «Представим себе на минуту, что сейчас парламента вместо работы пошел бы на выборы, – предлагает политолог. – Вся страна встала бы на уши! Каждый мажоритарщик и каждая партия сразу стихийно включились бы в то, что мы называем “политическим кризисом”, – со своей программой, призывами, своей правдой. Это сродни тому, как добавить катализатор в кипящий раствор. Люди уже и так раскачаны, и сейчас, наоборот, нужно сделать все, чтобы парламента продолжал работать. Может быть, имеет смысл депутатам подумать о более четкой идейной

структуризации самого парламента и меньше заявлять о большинстве и меньшинстве, а договориться о том, за что они готовы голосовать в первую очередь. Вот такое “общее меню” может вывести парламент из нынешнего разбалансированного состояния», – предположил А. Ермолаев.

Также ряд экспертов не исключают того варианта, что в Украине во второй раз будет реализован «оранжевый» сценарий. Это значит, что В. Янукович уходит в отставку, президентские выборы проходят досрочно. В таком случае на них, по убеждению многих, побеждает В. Кличко. Но абсолютной власти у него не будет: Запад заинтересован в том, чтобы Украина стала президентско-парламентской республикой. Противовесом В. Кличко будет, скорее всего, А. Яценюк в должности Премьер-министра.

Вместе с тем для легитимизации любых досрочных выборов необходима массовая поддержка со стороны населения и согласие Президента. На сегодня таких предпосылок нет, и их формирование может быть сопряжено с новым силовым обострением конфликта.

Силовой разгон Майдана.

Ряд экспертов не исключают варианта, что, дождавшись минимальной концентрации протестующих в центре Киева, «Беркут» и внутренние войска могут зачистить территорию, параллельно на митингующих заводятся уголовные дела. Примечательно в связи с этим, что экс-глава МВД и лидер общественного движения «Третья Украинская республика» Ю. Луценко уже заявил о расследовании Службой безопасности Украины в отношении него дела за покушение на конституционный строй Украины. Дело основывается на публичных призывах политика по созданию Народной Рады и планах по созданию нового большинства в Верховной Раде Украины, сообщает 6 февраля пресс-служба организации. Также известно, что уголовные дела были открыты в отношении лидеров Автомайдана.

Симптоматичным, также, является назначение главой Администрации Президента А. Ключева, которого рассматривают, как одного из ведущих «ястребов» в окружении В. Януковича, и кадровые перестановки в структуре руководства СБУ. В частности, В. Янукович сменил начальника департамента контрразведки СБУ, а также сменил четырех руководителей областных СБУ, в том числе экс-главу Черкасской СБУ поставил во главе Львовской СБУ. Напомним, что именно в Черкассах в последние недели развернулись наиболее жестокие и массовые репрессии против участников народного восстания. Кроме этого, В. Янукович сменил главу Волынской ОГА, вместо Климчука поставил Башкаленко, главу Волынской областной организации Партии регионов, человека, который родился в Махачкале, закончил высшее военно-политическое училище в Риге, два десятилетия прослужил в советских войсках.

В контексте рассмотрения властью возможности реализации силового сценария оценивается большинством экспертов и проведение общего собрания личного состава во всех воинских частях Вооруженных Сил Украины и организация обращения военнослужащих и работников ВСУ к президенту относительно ситуации, которая сложилась в последнее время в

государстве.

«Показательным является то, что 87 процентов, то есть подавляющее большинство личного состава, поддержали действия Президента Украины и выразили убеждение относительно недопущения дальнейшего противостояния в обществе и призвали к немедленному прекращению тех незаконных действий, которые мы сегодня видим в стране. Как министр обороны, я надеюсь, что выраженное личным составом мнение Вооруженных Сил Украины будет учтено, в том числе и радикально настроенными организациями и гражданами, которые сегодня устраивают беспорядки на улицах», – отметил и. о. министра обороны П. Лебедев.

Предпосылкой для развития ситуации по силовому сценарию может стать введение в стране (или в отдельно взятых регионах) чрезвычайного положения, чего опасаются протестующие.

Со своей стороны, руководство страны отрицает, что подобный вариант рассматривается. В частности, по словам нардепа Ю. Мирошниченко, в разговоре с «регионалами» Президент В. Янукович заявил о недопустимости силового сценария разрешения кризиса в Украине. «Президент, кстати, на нашей встрече (с фракцией ПР) сказал: “У нас есть все возможности силовым способом освободить помещения администраций и даже освободить Майдан”. Но он сказал: “Я на это никогда не пойду, потому что это тоже наши граждане...”», – сообщил представитель Президента в Верховной Раде.

«Мы много говорили на прошлой неделе, на позапрошлой о чрезвычайном положении. Не будет чрезвычайного положения», – добавил «регионал».

«Президент сказал, что если “здесь политики сейчас не смогут договориться, выйти на общее решение и его выполнять, то единственный демократический способ, как можно разрешить ситуацию – это досрочные выборы” (изменение Конституции и досрочные выборы парламента и Президента). И он (В. Янукович) сказал: “И вы пойдете на выборы досрочные, и я пойду на выборы досрочные”», – подытожил Ю. Мирошниченко.

Но вот проправительственные регионы призывают именно к реализации силового варианта. «Обращаемся к Президенту Украины В. Януковичу, в Совет национальной безопасности и обороны Украины, к народным депутатам Украины с призывом остановить разгул беззакония, анархии и насилия, который захлестнул страну, и ввести чрезвычайное положение в Украине. Предлагаем прекратить финансирование из Государственного бюджета регионов, где власть смещена насильственным путем, до восстановления в них конституционного порядка», – обеспокоились, например, в парламенте Крыма.

В любом случае, отмечают эксперты, ввести ЧП одномоментно невозможно. И гипотетическому решению парламента должен предшествовать Указ Президента. Пока же В. Янукович такой «отмашки» не давал.

Со своей стороны А. Ермолаев отмечает, что «можно с уверенностью

сказать лишь одно: все силовые варианты – это однозначный путь к гражданским конфликтам, поляризации страны и социальным взрывам во всех без исключения регионах. Это должны понять и радикально настроенные чиновники из восточных областей».

Многие политологи не исключают вероятности введения чрезвычайного положения в Украине, что, правда, по их мнению, ничего не даст. В частности, доктор политических наук Г. Перепелица отмечает, что введение ЧП только мобилизует украинское общество и выведет еще больше людей на улицы.

В частности, эксперт считает, что назначение Ключева (главой Администрации Президента. – Ред.) – сигнал о том, что власть рассматривает силовой вариант как основной для решения конфликта. К нему и нужно готовиться. «...Это очень опасный сценарий, прежде всего, для власти. Многие чиновники не понимают, что Майдан можно разогнать, расстрелять, но он как огонь – его затушат в одном месте, а он перекинется искрами на другие.

...Если введут чрезвычайное положение, это только катализирует процесс, а не наоборот. ЧП можно ввести в центре Киева – с этим спецназовцы и внутренние войска справились бы. Но теперь конфликт приобретает региональный и общенациональный масштаб. И очевидно, что введение ЧП только в центре Киева ничего не даст. А ввести его во всей стране не хватит ресурсов», – уверен Г. Перепелица.

«Майдан – как труба, через которую выпускается народная энергия неудовлетворения. Это единственный канал выпуска пара. Если перекрыть эту “трубу”, “котел” просто разорвется, снося все на своем пути. Приблизительно такой сценарий нас ждет при попытке введения ЧП. Но если случится этот взрыв, то он снесет всех – и власть, и оппозицию, и все на своем пути», – прогнозирует эксперт.

Есть, правда, и другие мнения. Так, политолог К. Бондаренко считает, что сооружение баррикад в центре Киева – это «игрушки», потому что, по его словам, при желании силовики легко могут их преодолеть. «И В. Януковича сегодня сдерживает только несколько моментов. Первый – моральный момент: он – верующий человек, в чем никто не сомневается. Второй момент – мнение Запада. Третий – политическая целесообразность, нужно ли все-таки применять аж такие методы, которые в итоге могут привести к расколу страны. В этой ситуации здравый смысл, все-таки, должен взять верх над эмоциями», – надеется политолог.

«Силовой сценарий я бы не рассматривал, поскольку кровь с асфальта стереть можно, а кровь с репутации тех, кто будет отдавать приказ применять насилие, не будет смыта никогда», – говорит в свою очередь Е. Магда.

Директор КЦПИК (Киевского центра политических исследований и конфликтологии) М. Погребинский не исключает вариант силового сценария ввиду отсутствия рычагов влияния на протестующих через лидеров: «То есть это возможно, если не получится договориться с оппозицией, чтобы народ разошелся. Если не получится мирным путем, власть рано или поздно будет

вынуждена применить силовые меры. Это плохой вариант, но его исключать нельзя», – считает эксперт.

Довольно мрачные перспективы рисует эксперт корпорации стратегического консалтинга «Гардарика» К. Матвиенко, который считает, что силовое противостояние и дальше будет обостряться, потому что переговоры ведут между собой «недоговороспособные» стороны. «Майдан не дает мандат трем лидерам оппозиции на мирное решение конфликта. ... Власть тоже “недоговороспособна”, потому что не может принять и выполнить те требования, которые выдвигает оппозиция. А эти требования и дальше радикализируются под влиянием именно масс Майдана. Вот и тупик. Плюс – как оппозиция не контролирует радикальных противников действующей власти, так и власть не контролирует своих силовых исполнителей», – констатирует он.

К. Матвиенко отмечает, что сейчас могут запросто объявить введение чрезвычайного положения, но реализовать его на самом деле намного сложнее. «У власти крайне мало институциональных возможностей, плюс у нее заканчиваются финансовые ресурсы. Чрезвычайное положение требует серьезных системных мероприятий, на которые власть не способна, как с организационной точки зрения, так и с интеллектуальной. Потому объявить можно, но воплотить – вряд ли», – констатирует эксперт.

Один из аспектов данного вопроса рассматривает экс-глава военной разведки Украины В. Гвоздь, который прогнозирует, что если В. Янукович выведет войска против митингующих, военные перейдут на сторону народа. «Военные заняли позицию не вмешиваться в конфликт и не применять оружия против мирных людей. Я знаю настрой среди командного состава вооруженных сил. Они не будут вмешиваться в конфликт по разным причинам. ... Но если армия Украины выйдет на улицу – она моментально перейдет на сторону народа. Сложится ситуация как с танковым батальоном в августе 1991 г. в Москве... Думаю, что это одна из причин, почему власть не выводит войска», – сделал свой прогноз аналитик.

Формирование альтернативных органов власти.

«Сейчас, скорее, возможен вариант реформирования правительства, реформирования большинства, – говорит политтехнолог В. Цыбулько. – Скорее всего, принципиальным станет вопрос смещения Захарченко и Пшонки».

По его мнению, если оппозиция объявит об альтернативных органах власти, то, хотя юридический статус будет спорным, их формирование может запустить цепную реакцию по всей стране. «Областные рады начнут множить исполкомы, мы получим два параллельных правительства. А еще есть крупные города, которые могут параллельно с областными радами начать действовать самостоятельно», – перечисляет он. При этом он не исключает локальных конфликтов на фоне несовпадения политических симпатий в рамках одного региона.

М. Погребинский также уверен, что дублирование органов власти – первый шаг к расколу страны. «И в первую очередь, они просто

нелегитимны», – подчеркивает он.

Захват власти оппозицией/силами митингующих.

Этот вариант подразумевает не просто удерживание административных зданий, а полный контроль над ситуацией в стране, включая действия силовых структур. В. Янукович покидает Украину/блокирован в резиденции, оппозиция формирует новые органы власти с чистого листа. Вероятность близка к нулю – таков вердикт экспертов.

В. Кучерук отмечает, что для того, чтобы такой сценарий был осуществим, следовало вести системную работу с силовиками, чего оппозиция не делала. «Поэтому спонтанного перехода силовиков на сторону митингующих быть не может, для этого нужно было реально говорить со средним командным составом, давать какие-то гарантии. Сейчас время упущено, это надо было делать раньше», – подчеркивает он.

По его словам, митингующим, у которых нет единого центра принятия решений, сложно предоставить гарантии, которым будут доверять представители правоохранительных органов.

В свою очередь Е. Магда считает, что максимум лояльности, на которую могут рассчитывать участники протестов, – отход силовиков с центральных улиц, и то только в случае достижения политической договоренности. «В одностороннем порядке это чрезвычайно сложно», – констатирует эксперт.

Вмешательство третьих сил.

В случае осуществления данного сценария развития событий Украина выступает в статусе восточноевропейской Сирии, требуется вмешательство международного арбитра. Претендентов на роль «третьей стороны» несколько – это Россия, ЕС и США.

«Вмешательство третьих стран возможно, но пусть лучше это будет не Россия, учитывая неоднозначное отношение части населения», – говорит В. Кучерук. По его словам, на роль арбитра лучше подходят западные страны, их признают власть, оппозиция, и пока что не сформировавшиеся лидеры спонтанного протеста.

Экс-министр обороны А. Кузьмук также не считает возможность вмешательства третьих сторон гипотетической: «По сути, исходя из заявлений иностранных политиков, вмешательство уже есть».

По мнению же М. Погребинского, этот сценарий – наиболее нежелательный из всех возможных. «Это будет значить, что страна будет находиться в гражданской войне», – считает он.

Федерализация/раскол Украины.

Что касается перехода Украины к федеративному устройству, то пока этот сценарий властью всерьез не рассматривается. «Однако если новое правительство не сможет контролировать ситуацию и утихомирить бунт, вопрос о федерализации будет подниматься», – считает А. Кава.

А. Макашкин называет такой сценарий маловероятным. «Для этого нужно провести такую реорганизацию, на которую украинская элита вряд ли способна, – полагает он. – Если сейчас запустить процесс федерализации, над ним можно потерять контроль, и федерализм станет псевдонимом развала

страны».

Раскол Украины на несколько частей – это крайний вариант, но он возможен, полагают некоторые эксперты, если компромисс, предлагаемый властью, не устроит Майдан.

Следует отметить, что перспектива раскола Украины на несколько частей остается одной из самых актуальных тем при обсуждении пессимистических сценариев выхода из нынешнего политического кризиса. Нелицеприятные для страны прогнозы югославского варианта делают представители как власти, так и оппозиции, возлагая вину за это, безусловно, на своих оппонентов.

Так, например, А. Михайленко не исключает, что «страна может расколоться на Западную Украину, Восточную Украину и Крым, но это ещё не предел: от Западной Украины может отколоться Закарпатье, а венгры уже говорили о том, что хотят создать на Западной Украине Венгерскую автономию». Кроме того, по его словам, Буковина (основная часть территории Черновицкой области Украины) тяготеет к Молдавии и Румынии.

В этой связи стоит напомнить, что после 23 января, когда участники акций протеста в регионах – вслед за Киевом – направили свои усилия на захват административных зданий, особой популярностью у украинских политиков стало пользоваться словосочетание «распад Украины». Большую часть населения такой прогноз пугает, но ни для кого не секрет, что среди украинцев есть и те, кто так или иначе желал бы своей стране утратить целостность. Причем утрата эта совершенно не обязательно должна обернуться феодальной раздробленностью – к примеру, о федерализации страны говорят уже давно, и на самом высоком уровне.

Долгое время среди сторонников федерализма или раздела страны преобладали представители «восточного лагеря», которые обычно оперировали экономическими показателями, основываясь на том факте, что регионами-донорами бюджета являются, согласно официальной статистике, Днепропетровская, Донецкая, Запорожская, Луганская и Харьковская области.

Однако, как пишут украинские СМИ, это утверждение устарело. К примеру, Донецкая область за первые полгода 2013 г. получила из госбюджета больше, чем в него отдала. Обогнал ее в этом только Киев. В то же время Львовская область перечислила в госбюджет на 356 млн грн (80 млн дол.) больше, чем получила из него. На одного донетчанина за шесть месяцев прошлого года пришлось 2126 грн, перечисленных области из госбюджета, а на каждого львовянина – 140 грн. В итоге, как подсчитали журналисты, «кормильцев» у Украины осталось только три – Харьковская, Днепропетровская и Полтавская области, причем последнюю, судя по недавним событиям, отнюдь нельзя отнести к «востоку» страны в ставшем уже привычным его понимании.

Возможно, продолжающая набирать популярность точка зрения о том, что донорство восточных областей чересчур преувеличено, некоторым образом сказалось на выступлениях противников действующей власти в

январе этого года – участники акций протеста захватили здания областных администраций в основном в Западной Украине.

По мнению директора Киевского центра политических исследований и конфликтологии М. Погребинского, события в западных регионах стоит расценивать не как свершившийся сепаратизм, «но как возможное начало процесса, который может закончиться переустройством Украины по типу конфедерации или федерации».

В свою очередь директор киевского Института глобальных стратегий В. Карасев полагает, что риск распада страны хоть и невелик, но все же присутствует. По его мнению, в случае развития событий по силовому сценарию «произойдет окончательный раскол». «Подчинить своей воле Галичину нынешняя власть не в состоянии, так что, я думаю, украинский политический класс будет идти по пути компромисса; ведь красная линия еще не перейдена, В. Янукович остановился перед нею – а по ту ее сторону на него уже смотрели люди вроде С. Милошевича», – резюмирует В. Карасев.

А вот сторонник идей федерализма, депутат Верховной Рады Л. Миримский считает, что говорить о распаде страны преждевременно, «поскольку почти все политические силы выступают за единую и неделимую Украину».

Подобную точку зрения озвучивает и обозреватель интернет-издания «Фокус», отмечая, что когда по всей стране только началась волна захватов зданий облгосадминистраций, угроза раскола казалась вполне реальной. На западе и в центре объявляли о непризнании центральной власти и легитимности созданной оппозицией Народной Рады, на востоке чиновники и политики грозились «дать отпор бандеровским захватчикам». Но через пару дней стало понятно, что протестующие смогли занять лишь здания органов власти, но не получили саму власть. В захваченных зданиях ОГА люди в основном занимаются организацией своих бытовых вопросов, «народные администрации» ограничились символическими решениями вроде запрета деятельности Партии регионов и Компартии в своих областях.

В ряде регионов страны 23–24 января прошли попытки (местами – удавшиеся) штурмов зданий областных администраций. В результате весомого политического эффекта эти действия пока не имели. Губернаторы, по большей части, слагать полномочия отказываются (исключением пока является только глава Волынской ОГА Б. Климчук, зато глава Львовской ОГА О. Сало, который писал-таки заявление об отставке под давлением активистов, позже решение изменил).

Как рассказал член Народной Рады А. Павловский, главная цель этого органа – не создание альтернативных госструктур, а организация «всеукраинского опроса о доверии Президенту и власти в целом», не более того. Переподчинить себе исполнительную власть на местах Народная Рада, которая провела пока лишь одно – учредительное – заседание, не собирается. Да и в целом власть и оппозиция уделяют внимание событиям в провинции часто лишь на словах – все силы стянуты в Киев.

Многие эксперты отмечают, что сепаратизм – излюбленная тема части западно-украинской и юго-восточной интеллигенции, любящей рассуждать о культурно-ментальных отличиях жителей разных концов страны. Но для экономики разрушение налаженных за годы независимости связей между западом и востоком обернется огромными потерями. В том числе и для олигархов, которые спонсируют украинских политиков, а следовательно, могут уберечь их от слишком радикальных действий.

В свою очередь автор пространного материала «Мифотворчество о расколе страны» И. Малышко утверждает, что для потенциального территориального распада Украины нет внутренних причин, так как сепаратисты априори маргинальны даже в эпицентрах конфликта.

Он утверждает, что если исходить из сухих цифр данных статистики и социологических исследований, проблема раскола страны изрядно надумана и является в основном продуктом пропагандистской машины в условиях информационной войны, инспирированной преимущественно извне. Это за границей об отсутствии единства Украины твердят давно, а в условиях последних украинских событий стали говорить как о свершившемся факте. В то же время в украинском социуме даже в нынешнем экстремальном моменте истории сепаратисты всех мастей находятся, как и прежде, на обочине социально-политических процессов.

Автор напоминает, что в истории Европы XX ст., пережившей мировые войны и крах империй, было только два примера, когда территориальный распад единого государственного образования был обусловлен внутренними причинами – это кровавое разделение Югославии и мирный развод Чехословакии. В обоих случаях главным мотивом дезинтеграции стал сугубо национальный фактор, который вряд ли применим к современной Украине. «Ведь в целом в нашей стране, согласно Всеукраинской переписи населения 2001 г., этническая карта практически однородная: в 13 областях украинцев более 90 %, в шести регионах – около 80 % и больше, еще в трех – более 70 %. Данные современной социологии лишь подтверждают выявленную переписью тенденцию – количество этнических украинцев за годы независимости увеличилось (ныне около 80 % по всей Украине), а численность этнических русских сократилась (современные оценки – 15 %).

Единственным регионом, где русские преобладают над остальным населением, является Крым. И именно в АРК в начале 1990-х годов предпринимались попытки отколоть полуостров от Украины, которые закончились в 1995 г. бесславно уходом с политической арены первого и последнего президента Крыма Ю. Мешков. С тех пор в АРК сепаратистские настроения с последующим присоединением автономии к России плавно, но уверенно снижаются», – информирует И. Малышко. В подтверждение автор приводит данные исследования, проведенного в Крыму в августе 2013 г. социологической группой «Рейтинг», согласно которому только 18 % крымчан считают, что Украина и Россия должны объединиться в одно государство, а 63 % опрошенных жителей АРК выступают за существование Украины и России как независимых государств с открытыми границами.

Результаты социологических исследований «Рейтинга» свидетельствуют и о том, что сепаратистские настроения также сильно преувеличены и в других частях страны: так, за отделение от Украины Донбасса выступают всего 8 % жителей региона, а за выход из состава Украины Галичины – менее 1 % жителей Западной Украины.

«В современной истории нет ни одного примера, когда страна раскололась по каким-либо партийным предпочтениям. ...Да, геополитический фактор может сыграть в расколе государства свою роль, как это было с ФРГ и ГДР, искусственно очутившихся по разные стороны баррикад в противостоянии Запада и СССР. Но никак не внутривластный, ведь после окончания холодной войны тут же рухнула Берлинская стена, и немцы вновь стали единой нацией», – заключает И. Малышко.

Также почти все эксперты сходятся в том, что разделение Украины на данном этапе не выгодно в стране никому. «То, что происходит сейчас в Украине, – это не гражданская война, а война активистов с властями, – говорит ведущий научный сотрудник Института социологии НАН Украины А. Стегний. – Силы, которые хотели бы довести ситуацию до полноценного гражданского противостояния, конечно, есть, но перейти эту грань невозможно без активного содействия органов власти. Правда, Донецкая, Днепропетровская, Харьковская областные рады, Крым уже призывают к введению чрезвычайного положения, что будет означать только одно – большую кровь». По словам эксперта, захваты органов власти на западе страны – это результат двух месяцев бездействия. «Два месяца люди провели в палатках, а это трудно, поверьте, ...два месяца их никто не слышал. Желания развалить страну у них нет, но есть растущий антагонизм», – полагает эксперт.

А вот лидер российских либерал-демократов В. Жириновский убежден в обратном – по его мнению, только разделение страны спасет ее от полномасштабной гражданской войны. «Два разных народа – это русские и обрусевшие украинцы, и это западники – те, кто жили всегда в составе Австро-Венгрии. Поэтому они всегда будут противниками», – цитирует политика РИА Новости. По его словам, в 1945 г. советским властям стоило бы создать Украину на основе пяти областей – Ивано-Франковской, Тернопольской, Волынской, Ровенской и Львовской, а все остальное включить в состав РСФСР.

В завершение стоит привести точку зрения генерального директора Киевского международного института социологии В. Паниотто, который считает, что вероятность повторения массовых протестов в ближайшие годы зависит от того, как разрешится нынешняя ситуация. «Протесты пойдут на спад, если нынешний кризис разрешится восстановлением определенного уровня демократии. Либо власть подавит протесты, установит более жесткий авторитарный режим и протесты прекратятся, но напряженность будет накапливаться до следующего взрыва.

До разрешения ситуации еще далеко. По данным нашего опроса, лишь около 30 % протестующих были согласны уйти при частичном выполнении требований. А 65 % говорили, что уйдут только после выполнения всех выставленных властям условий. Среди них – освобождение арестованных участников Майдана и прекращение репрессий (64 %), отставка правительства (75 %), наказание виновных в избиении демонстрантов (51 %), досрочные парламентские (51 %) и президентские (65 %) выборы. Причем это было 20 декабря, а с тех пор Майдан стал еще более радикальным», – информирует социолог.

В целом же эксперты озвучивают различные варианты развития обстановки в Украине – от самых кроваво-пессимистичных до классического русского «авось обойдется».

Но практически все признают, что дальнейшее развитие событий во многом зависит от того, какие шаги будут предпринимать стороны, а также от оценок, которые получают эти шаги, от реакции на них людей на Майдане.

В этой связи представители оппозиции заявляют, что планируют действовать в правовом поле, с соблюдением процедурных формальностей, путем перевыборов. Представители власти такое решение ожидаемо поддерживают.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Створення Всеукраїнського громадського союзу «Український фронт» і його роль у суспільно-політичних процесах в оцінках експертів

Нещодавно в Харкові на екстреному всеукраїнському зльоті первинних партійних організацій Партії регіонів було створено Всеукраїнський громадський союз «Український фронт». Як інформують ЗМІ, пропозицію, яку оприлюднив голова правління ХОО «Союз ветеранів Афганістану» В. Рижков, було підтримано одногосно. У роботі з'їзду взяло участь близько 6 тис. осіб у складі 20 делегацій представників обласних організацій Партії регіонів: Донецьк, Київ і Київська область, Вінниця, Житомир, Хмельницький, Волинь, Дніпропетровськ, Кіровоград, Луганськ та ін. Також на зліт прибули представники понад 50 громадських організацій та об'єднань, журналісти, культурні діячі, священнослужителі. У зльоті взяли участь народні депутати України від Партії регіонів О. Царьов, А. Денисенко, М. Добкін, Д. Святаш, а також народний депутат від Комуністичної партії України А. Александровська. У багатьох були георгіївські стрічки; на сцені, обрамленій стилізованою помаранчево-чорною стрічкою, – велика червона зірка. Саме георгіївська стрічка була обрана символом новоствореного об'єднання «Український фронт».

За словами оглядачів, активно підтримали ідею створення громадського об'єднання ветерани, воїни-афганці, представники козацтва. «Ми всі разом повинні зберегти єдину державу, у якій будуть правити мир, спокій і

взаєморозуміння. Ми різні, але громадяни однієї великої країни з великою історією», – зазначив керівник Харківської обласної організації Союзу ветеранів Афганістану В. Рижков.

За його словами, сьогодні питання створення громадських організацій і груп дуже актуальне. Останні події показали, що політичні партії не в змозі зупинити насильство й агресію через завищені амбіції своїх лідерів. «Одного разу ми вже втратили свою батьківщину, втратили Радянський Союз. Адже все теж починалося з мирних демонстрацій. Ми не хочемо, щоб історія повторилася, не хочемо, щоб наша молода незалежна країна припинила своє існування. Необхідно зупинитися. Знайти будь-який компроміс для створення держави, де правитимуть мир, спокій і взаєморозуміння. Ми всі громадяни однієї країни, яка має велику історію, і ми впевнені, що у нашої країни – велике майбутнє», – наголосив В. Рижков.

Серед рішень «Українського фронту» – обґрунтування права людей створювати народні дружини, що даватимуть відсіч тим, хто «намагається принести екстремізм на українську землю», зазначив П. Безуглий, депутат Дніпропетровської обласної ради. Він також заявив: «У народні дружини може записатися кожен бажаючий, без обмеження у віці, з дипломом або ні, молодик або ж людина похилого віку, що розуміє, що таке фашизм».

Лідери «Українського фронту» зазначають, що головні завдання організації – «перервати інформаційну блокаду жителів Західної України»; вступити в процес переговорів із представниками «екстремістського Майдану»; провести референдум про скасування депутатської недоторканності й зменшення кількості депутатів; «без всяких умов мають бути звільнені всі адміністративні будівлі по всій Україні, площі та вулиці міст».

Як зазначив голова Харківської облдержадміністрації й Харківської обласної організації ПР М. Добкін, через 70 років в Україні починає діяти новий «Український фронт», учасники якого за прикладом своїх батьків і дідів «будуть звільняти наші землі, як у далекі 40-ві роки минулого століття». «Ми зобов'язані прорвати інформаційну блокаду, зробити все, щоб Всеукраїнський громадський союз “Український фронт” став носієм думки десятків мільйонів наших співвітчизників, і цю думку повинні чути всі», – зазначив М. Добкін.

Він також підтримав ініціативу проведення референдуму, на якому буде вирішено питання про остаточне скасування депутатської недоторканності депутатів Верховної Ради й про чисельне скорочення парламенту.

М. Добкін запропонував через представників делегацій практично всіх регіонів України, які були на зібранні, оформити представництво «Українського фронту» в кожній області країни, щоб мати можливість координації роботи й спілкування з однодумцями. Штаб-квартирою союзу обрано Харків. «Необхідно вступити в переговорний процес з опозицією. Ми будемо озвучувати наші вимоги на переговорах будь-якого рівня. Перша та обов'язкова вимога – це звільнення всіх раніше захоплених будівель і споруд без всяких умов, звільнення вулиць і площ Києва та інших міст нашої країни.

А для того щоб ми могли при необхідності організувати дієвий захист будівель і споруд, а також піти на звільнення раніше захоплених, я пропоную сформувати фронтову народну гвардію з воїнів-афганців, учасників локальних війн, представників козацтва та інших громадських, спортивних об'єднань і рухів», – заявив М. Добкін.

За словами голови Харківської ОДА, назва «Український фронт» особливо символічна. «Наш фронт почне зачищати й очищати українську землю від тих, хто прийшов сюди з окупаційними планами», – заявив він.

Разом з тим М. Добкін закликав скористатися шансом, щоб не допустити громадянської війни. «Поки є можливість мирно вирішити сьогоднішнє протистояння в суспільстві, ми маємо скористатися навіть мінімальним і примарним шансом, щоб зберегти мир і не допустити громадянської війни і кровопролиття», – наголосив він.

Проте голова Харківської ОДА не виключає використання й інших «методів наведення порядку», коли всі мирні варіанти врегулювання кризи будуть вичерпані. «Герпіння наше не безмежне. Коли ми зрозуміємо, що мирний спосіб наведення порядку в нашій країні вичерпаний, ми будемо це робити по-іншому», – підкреслив М. Добкін.

Він назвав те, що відбувається в країні, «поганою п'єскою», сценарій якої написаний не в Україні. «Дійові особи цієї поганої п'єски виявилися доморощеними, мають посвідчення депутатів всіляких рад, у тому числі і Верховної. Купка оскаженілих націоналістів, спустившись з Говерли, озброївшись не лише сценарієм, але і кийками, вирішила, що вони і є той єдиний український демос, який здатний продукувати національну ідею і проголошувати її від імені всього українського народу», – заявив М. Добкін.

Він також вважає, що Всеукраїнський громадський союз «Український фронт» має приєднатися до переговорного процесу між опозицією та діючою владою. «Ми хочемо приєднатися до переговорного процесу, який сьогодні відбувається між опозицією та діючою владою, на правах тих, хто представлятиме альтернативну точку зору. Буквально нещодавно представники “Правого сектору” заявили про своє бажання вступити в переговорний процес. Я думаю, що вони мають на це право, представляючи певну частину населення, але точно таке ж право має й новостворена організація. Це необхідно для того, щоб весь спектр поглядів та інтересів нашої держави на цих переговорах був представлений», – підкреслив харківський губернатор.

Створення «Українського фронту» по-різному коментують експерти, але більшість із них дають стриману оцінку цій події і вважають, що особливої користі для мирного врегулювання конфлікту не буде. Дехто шукає підтекст у створенні такого союзу – як-то можливий розкол у Партії регіонів.

Ці експерти зазначають, що зібрання в Харкові вийшло відверто войовничим, адже під час цих зборів лунали заклики очищати українську землю від «окупантів – бандерівців», а Г. Кернес обізвав «майданівців» покидьками і викликав на бій В. Кличка. Зрештою, у цьому немає нічого несподіваного як для Майдану, так і для В. Януковича, але от що мало б

насторожити Президента, так це те, що на харківському з'їзді завуальовано прозвучала думка, що він не зовсім дієздатний у переговорах з опозицією й занадто нерішучий. Про це говорить те, що на харківському зібранні було вирішено, що новостворений «Український фронт» має вступити в переговори з «екстремістами» на Майдані, крім того, стати однією зі сторін у переговорах В. Януковича з опозицією.

На думку експертів, це досить схоже на позицію «Правого сектору», який теж захотів брати участь у переговорах з В. Януковичем. Але якщо згадати чому «Правий сектор» цього захотів, то ініціатива створення «Українського фронту» мала б викликати занепокоєння В. Януковича. Радикали з Майдану вважають, що опозиція недостатньо тверда в переговорах, вони не довіряють опозиційним політикам і тому прагнуть їх контролювати, взяти ініціативу «в свої руки». Отже, проведення паралелей підводить до висновку, що, можливо, «Український фронт» так само не довіряє Президенту й намагається перебрати ініціативу на себе. Як зазначають деякі експерти, «Український фронт» М. Добкіна натякнув В. Януковичу на зайву поступливість.

За словами експертів, ряд дій «Правого сектору» підриває надії на мирне врегулювання конфлікту й підштовхує до громадянської війни та розколу країни. І виходить, що «Український фронт» прагне того ж тільки з іншого боку барикади. Розкол же ж України, як погоджується більшість політологів, – це явно не вітчизняний сценарій. В. Янукович, на якого тисне не лише Кремль, а й Захід, на сьогодні на роздоріжжі. Він розуміє небезпеку «гри» за чужими правилами. Отже, на думку ряду оглядачів, у зв'язку з цим проросійське радикальне крило в оточенні Президента, яке асоціюється з В. Медведчуком, посилює свій тиск на В. Януковича через М. Добкіна і його прихильників.

Експерти помітили ще одну неприємну тенденцію для В. Януковича. На зібранні в Харкові багато говорили про федералізацію України. Говорив про неї нардеп від ПР О. Царьов, який, на думку оглядачів, давно став «білоголубим» рупором ідей «Українського вибору» В. Медведчука. І паралельно з цим ще один давній політичний партнер В. Медведчука лідер КПУ П. Симоненко надрукував в офіційному парламентському органі «Голос України» свою «федералістичну» концепцію Конституції України, яка взагалі не передбачає інституту Президента.

Таким чином, за словами експертів, В. Медведчук і «компанія» почали шантажувати В. Януковича. Мовляв, якщо найближчим часом він радикально й без поступок не вирішить проблеми Майдану, то вони візьмуться її вирішувати самі, без В. Януковича. Такий розвиток подій не може влаштувати діючу владу. Насамперед тому, що у федеративній Україні, де губернатором Харківщини буде обраний М. Добкін, а губернатором Тернопільщини – наприклад, «свободівець» О. Кайда, В. Янукович уже не потрібний. Так, у такій Україні потрібний «арбітр», «англійська королева», але це явно не ті ролі, які влаштують В. Януковича.

Варто зазначити, що нещодавно О. Тягнибок теж де-факто виступив за «федералізацію» України, сказавши, що в нього є питання до Конституції-2004 і «Свобода» хотіла би бачити Україну президентською республікою з широкими повноваженнями в регіонів. Виглядає так, що О. Тягнибок натякає на американську модель. Але створення такої України, що є не найгіршим варіантом, не стоїть на порядку денному, адже жодна зі сторін не визнає засадничої умови федералізму – повага до цінностей, які сповідають в іншій частині країни. Тому розмови всіх радикалів про федералізацію розглядаються політологами як банальний натяк на бажання відокремитися, якщо не вдасться здобути перемогу. Щоправда, відокремлення федеративним устроєм аж ніяк не передбачається.

На думку деяких експертів, нинішній перебіг подій демонструє, що В. Янукович уже слабо контролює своїх радикалів (зрештою, як і опозиція своїх). Виходом для Президента стало б оперативне розв'язання суспільно-політичної кризи шляхом досягнення домовленостей з опозицією, що дало б йому можливість виступити в ролі миротворця й деактуалізувати ідею «Українського фронту», а відтак і значення східних «федералістів».

В іншому випадку утворення воєнізованих організацій на Сході України може негативно відобразитися на авторитеті Партії регіонів і вплинути на перебіг майбутніх виборів. «Зараз час грає не лише проти опозиції, а насамперед проти влади. Це поява фронтових проєктів: у Севастополі пан Яцуба оголошує про створення Сталінградського севастопольського фронту, у Харкові – “Український фронт” усупереч Партії регіонів, тому що донецький губернатор розкритикував це утворення, тобто може утворитися інший уламок Партії регіонів, який може істотно змінити ситуацію на виборах», – вважає політолог.

Щоправда, як інформують ЗМІ, донецький губернатор не дуже критикував «Український фронт», але поставився до цього стримано. «Щодо дій губернатора Харківщини – не хотів би коментувати третіх осіб. Можливо, “Український фронт” – відповідь тим же народним радам. Агресія завжди породжує агресію, дія викликає протидію. Представники партійних організацій півночі Донецької області (близько 30 осіб) брали участь у всеукраїнському зльоті у Харкові. Філії “Українського фронту” на Донеччині немає, скоріше це неформальне утворення, воно ще ніде не зареєстроване. Робота з дестабілізації ситуації на Донеччині ведеться. Так, у Маріуполі на мітингу, влаштованому опозиційними партіями, був Василь Любарець, американський громадянин, який організував “врадівську ходу”. Утім, у Донецькій області готові діяти на випередження, щоб не допустити безладу. У нас все спокійно, ми демонструємо стабільність», – заявив губернатор Донеччини й голова Донецької обласної організації Партії регіонів А. Шишацький.

У свою чергу голова Донецького інституту соціальних досліджень і політичного аналізу В. Кіпень вважає, що певною мірою «Український фронт» відображає внутрішні процеси в правлячій партії. «Члени ПР у Західній і Центральній Україні часто мають різне бачення поточних подій,

порівняно з “регіоналами” на Сході та Півдні країни. Існує непорозуміння між тими, хто орієнтується на силовий варіант розв’язання конфліктів, і тими, хто бачить у цьому величезну загрозу для суспільства й для себе», – зазначив експерт.

На його думку, «Український фронт» – це своєрідний засіб викиду енергії зсередини партії, мобілізація найбільш агресивних сил. Але така реакція запізнена, бо масовість народних протестів дає підставу характеризувати їх як органічне явище, тоді як «Український фронт» – явище штучне. «Утім, ця ініціатива намагатиметься позиціонувати себе як фігура, що стоїть на рівних з Майданом, її можуть використовувати для різних форм силової зачистки протестів на півдні та сході країни. Перспектива “Українського фронту” видається сумною, від нього не можна очікувати чогось вагомого. Хоча рівень впливу цього фактора залежатиме від розвитку подій у Києві, перемовин між владою і протестувальниками», – наголосив В. Кіпень.

Щодо якоїсь активності на Донеччині, то, як зазначив експерт, поки що такої інформації немає, у цьому регіоні вже є потужний потенціал неприйняття Євромайдану, який активно формує місцева преса, що підтверджує моніторинг ЗМІ. «На Донеччині давно створено “штаб по стабілізації політичної ситуації” на базі “регіоналів” обласної організації ПР, а найбільш войовничі представники влади і раніше не обмежували себе у закликах задавити протести», – підкреслив експерт.

Трохи іншу думку висловив голова правління Донецької обласної організації ВГО «Комітет виборців України» С. Ткаченко. Він вважає, що для керівництва ПР і нинішньої влади подібні рухи дають певні тактичні переваги. По-перше, це публічна демонстрація всім, хто керує соціальними процесами й контролює ситуацію на Сході України. По-друге, така ініціатива допомагає місцевій владі легалізувати «спортивно-кримінальні» елементи й дає «мандат» на застосування сили в тих випадках, коли участь міліції не є бажаною. «Тепер не треба буде пояснювати, звідки на мітингах люди спортивної статури з битами в руках і на якій підставі вони проломали комусь голову. Утім, головне призначення таких ініціатив, як “Український фронт”, в іншому. Зараз у свідомості людей Партія регіонів нерозривно пов’язана з нинішньою владою, будь-яка організація протестів з боку ПР робить владу учасницею існуючого конфлікту. “Український фронт” – спроба змінити суб’єктність суперечностей і продемонструвати, що в Україні відбувається світоглядний конфлікт між жителями різних регіонів», – зазначив С. Ткаченко.

У свою чергу політичний аналітик Інституту євроатлантичного співробітництва В. Горбач вважає, що першопричиною появи громадської спілки «Український фронт» стала ідея «якогось» політтехнолога, який консультує владу, для тролінгу опозиції. За словами експерта, якщо «Майдан» став вимушеним і необхідним кроком для об’єднання в одній структурі трьох політичних партій та активістів громадських організацій і безпартійних, то у випадку з «Українським фронтом» ідеться лише про

Партію регіонів. «З таким же успіхом можна було б перейменувати ПР у партію “Український фронт”», – зазначив В. Горбач.

Водночас він вважає, що цей «Український фронт» не лише тролінг опозиції, а й рімейк іншої уявної структури «Український вибір». «Виходить, що “Український вибір” – це “фронт”, який обирає війну, відряджає воювати з уявними окупантами, видаючи їх за реальну загрозу», – підкреслив експерт.

Разом з тим він наголосив, що вже неможливо заперечувати проблеми всередині Партії регіонів, які лежать на поверхні навіть у парламентській фракції. «Можливо, ця чергова ініціатива харківських керівників – політологічна гра, яка тільки піділлє олії у внутрішнє багаття Партії регіонів, і ще більше людей буде звідти тікати. Бо, якщо є фронт, то мають бути й дезертири», – наголосив В. Горбач.

Натомість деякі експерти шукають російський слід у створенні подібних союзів. За їхніми словами, відповідальним за проекти, пов’язані зі створенням «Українського фронту», у Кремлі призначили Б. Рапопорта, одного з найближчих соратників В. Суркова, який є ідеологом створення російської моделі управління, яка дістала назву «Суверенна демократія». Нині В. Сурков є помічником президента В. Путіна й де-факто курує кремлівське управління соціально-економічного співробітництва з СНД, Абхазією та Південною Осетією (по суті, це орган, який має розробляти і втілювати в життя стратегії щодо розширення й зміцнення «руського мира»). Б. Рапопорт відповідає за український напрям цього управління.

За словами експертів, останнім часом Б. Рапопорт дедалі рідше навідується в Донецьк, натомість він став активніше працювати в Харкові. Усі події останніх місяців показують, що Кремль розглядає Харків як головний форпост «руського мира» на Сході України.

Українські опозиціонери зразу ж назвали «Український фронт», створений М. Добкіним, проросійським, путінським фронтом. «Він є елементом п’ятої колони, а його завдання – дестабілізувати політичну ситуацію в Україні», – заявив народний депутат від ВО «Свобода» Є. Мельник.

Відповідаючи на закиди «регіоналів», що Майдан організували виключно жителі Західної України, націоналіст зауважив, що проблем у відносинах між Заходом і Сходом немає, і запросив «регіонала» О. Царьова на Майдан, аби той на власні очі побачив обличчя українського народу і власними вухами почув, що на Майдані є й велика кількість російськомовних українців. «На Майдані стоять жителі Єнакієвого, Луганська, Донецька, це не “тітушки”. Ситуація, що склалася у державі, – це не протистояння між католиками і православними, між Сходом і Заходом, це протистояння між владою та українським народом», – зазначив народний депутат.

Представники опозиції вважають, що проголошений «Український фронт» – черговий сценарій влади, щоб змінити вектор протистояння. Схожі технології застосовували й під час акції «Україна без Кучми», помаранчевої революції й президентських виборів 2010 р. «Мирним протестам вони хочуть протиставити спробу розколоти Україну. Ця схема дуже давня: коли народ

піднімається проти влади, можновладці намагаються організувати іншу лінію розколу – не “люди і влада”, а “Схід і Захід”», – зазначив комендант Майдану А. Парубій.

Ще один опозиціонер С. Кубів зазначив, що «так звані представники конституційної влади переконують, що потрібно підтримувати “Беркут”, бо пролилася кров. А “західняки” – сепаратисти». «Тим часом на Майдані “західноукраїнські” і “східні” намети стоять поруч. Ворожнечі між їхніми жителями нема. До прикладу, з Миколаєва та Донецька у Києві перебувають близько 300 осіб, які вважають, що розколу в державі немає. Залишити Майдан, на їхній погляд, зрадити суверенітет України», – зазначив політик.

На думку експертів, небажання або нездатність політиків знайти порозуміння може дорого коштувати українському народові. Новостворені бойові загони можуть спричинити поглиблення кризи й загострення відносин, що вигідно ворогам української державності *(Статтю підготовлено з використанням таких джерел: У Харкові на з’їзді первинних організацій Партії регіонів створено «Український фронт» // <http://dt.ua>. – 2014. – 1.02; Є. Мельник: «Український фронт» є елементом п’ятої колони, а його завдання – дестабілізувати політичну ситуацію в Україні // <http://uzinform.com.ua>. – 2014. – 5.02; «Регіонами» створили фронт для «зачистки країни від окупантів» // <http://www.pravda.com.ua>. – 2014. – 1.02; За «Український фронт» Добкіна – Кернеса відповідає помічник Суркова // <http://espresso.tv>. – 2014. – 4.02; «Український фронт» хоче взяти участь у переговорах влади та опозиції // <http://nahnews.com.ua>. – 2014. – 3.02; Медведчук, Добкін та інші федералісти почали зливати Януковича // <http://molodizhka.if.ua>. – 2014. – 2.02; «Український фронт» // <http://izvestia.kharkov.ua>. – 2014. – 3.02; У Харкові організували всеукраїнський союз «Український фронт», який передбачає створення народних дружин // <http://9-channel.com>. – 2014. – 4.02; «Український фронт» – це технологія розколу країни // <http://zik.ua>. – 2014. – 3.02).*

Правові аспекти

О. Бусол, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. юрид. наук, с.н.с.

Повернення до Конституції України 2004 року – юридичні та політичні перспективи

Сьогодні, через поглиблення політичної кризи, протестних настроїв у суспільстві, триваючих перемовин між владою та опозицією, у ЗМІ, серед політиків та експертів дедалі частіше лунають вислови й прямі заклики окремих громадянських об’єднань про необхідність повернення до Конституції України редакції 2004 р.

Наприклад, голова Політради ВО «Батьківщина» А. Яценюк заявив: «Безмежність влади – це монополія влади. У 2010 році Конституційний Суд України без волі народу, без рішення Верховній Раді України, без рішення референдуму просто дав Президенту України повноваження, на які він не обирався». А. Яценюк підкреслив, що одним з механізмів повернення до Конституції 2004 р. є голосування одного конституційного акта в стінах Верховної Ради. «До речі, це буде акт на виконання Рішення Конституційного Суду 2010 року. Важаємо, що нам потрібно визначити, що дійсно були порушення при прийнятті Конституції України 2004 року. Ми ліквідуємо ці порушення через повну конституційну процедуру через 7–8 місяців. Але сьогодні країна повинна жити за Конституцією парламентсько-президентської республіки. Якщо буде прийнято рішення далі змінювати Конституцію, буде створена конституційна комісія. Ми звернемося до українців – яка повинна бути Конституція. Натомість, на сьогодні в країні повинна діяти Конституція 2004 року», – наголосив А. Яценюк.

Лідер партії УДАР В. Кличко висловився на цю тему таким чином: «Українці не хочуть бути залежними від настрою однієї людини. Повернення до Конституції 1996 року відбулось в антиконституційний спосіб. Баланс противаг, коли Президент і уряд значно підсилили свої повноваження, був порушений. А він повинен працювати. Тому ми пропонуємо повернутися до змін Конституції 2004 року». Скасування політичної реформи в жовтні 2010 р. УДАР вважає антиконституційним переворотом. На думку членів партії, фактично тоді відбулася абсолютно неконституційна легалізація узурпації влади. Партія УДАР вважає що відновлення конституційного ладу, конституційного правопорядку на умовах, відмінних від тих, на яких останнім часом перебуває Українська держава після антиконституційного перевороту 2010 р., має бути одним з найважливіших питань діалогу опозиції і влади.

На погляд **народного депутата України, представника партії УДАР Г. Ткачука**, питання можна було б вирішити двома способами.

Перший – це повернення до парламентсько-президентської форми правління, яка була визначена в Конституції України редакції 2004 р. Найпростішим варіантом було б скасування Конституційним Судом України свого рішення від 2010 р., згідно з яким держава функціонує на засадах Конституції України редакції 1996 р. Конституційний Суд України у своєму рішенні міг би визнати, що він припустився помилки. Безперечно, у 2010 р. Конституційний Суд України вийшов за межі своїх повноважень і фактично змінив Основний закон. Так само, на думку Г. Ткаченка, він може скасувати своє рішення.

Другий – це прийняття у двох читаннях (як це має бути відповідно до розд. 13 Конституції України) тексту Конституції 2004 р., без підготовки нового тексту Конституції України. А на наступній сесії – остаточно прийняти Конституцію України 2004 р. Завдяки цьому, за словами Г. Ткаченка, можна повернутися до більш-менш збалансованої моделі парламентсько-президентської республіки. Наступним кроком має стати

розробка й прийняття нового тексту Конституції України, оснований на засадах демократичного устрою.

Комуністична партія України пропонує відмінити в Україні інститут президентства і закріпити в Конституції України її федеративний устрій. Зокрема, ч. 2 ст. 2 Основного закону пропонується викласти таким чином: «Україна є федеративною державою у складі регіонів і Автономної Республіки Крим». Порядок переходу до федеративного устрою держави має бути визначений у Перехідних положеннях.

Відміну інституту президентства в КПУ аргументують тим, що за більш ніж 20 років існування він не лише не сприяв консолідації українського суспільства, а навпаки, часто ставав джерелом нестабільності і провокував боротьбу за владні повноваження. «Відносно організації державної влади, КПУ виходить з того, що на цьому етапі магістральним напрямом має бути розвиток парламентаризму, недопущення зосередження влади в руках однієї особи або групи осіб, забезпечення підконтрольності усіх владних структур народу», – ідеться в пропозиціях.

Згідно з документом КПУ, Верховна Рада складатиметься з двох палат – палати депутатів і ради регіонів. Передбачається також, що палата депутатів складатиметься з 350 чоловік, обраних за пропорційною системою з відкритими списками, а в раду регіонів будуть входити по три члени від кожного регіону.

Регіональні адміністрації в регіонах будуть ліквідовані у зв'язку з відмовою від інституту президентства, а виконавча влада в областях, районах, Києві і Севастополі повинні здійснювати виконавчі комітети відповідних рад. Російській мові пропонується надати статус державної, Конституційний Суд перенести з Києва в Харків, розширити способи народного волевиявлення опитуванням (плебісцитом).

Серед інших пропозицій – закріплення в Конституції статусу України як «постійно нейтральної держави», можливості подвійного громадянства на підставі міжнародних угод, заборона на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

Передбачається також закріпити статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, ввести вибори народних суддів, інститут народних засідателів.

Не залишаються осторонь від обговорення проблеми й зарубіжні оглядачі, зокрема країн СНД. **Кореспондент відділу регіональної політики та країн СНД ЗАТ «Редакція газети «Московский комсомолец» (м. Москва) О. Базак** так описує конституційну реформу 2004 р. та розвиток подій в Україні: «Чимала частина українців, включаючи політологів “середньої ланки”, переконані: конституційна реформа 2004 року була нав'язана “підступною Росією”, аби позбавити ймовірного переможця 3-го туру президентських виборів В. Ющенка владних повноважень і нівелювати результат помаранчевої революції. Смію заперечити: передісторія появи закону сягає своїм корінням ... якщо не в глибоку старовину, то принаймні у 2000 рік. Коли в Україні ніхто не вірив у результативність всенародного

протесту. Ідеологом і головним натхненником конституційної реформи (у 2000-му вона звалася інакше – “реформою політичної системи”) вважається В. Медведчук, тодішній перший віце-спікер Верховної Ради України, який перейшов до Л. Кучми главою його адміністрації. Через рік після перемоги Леоніда Даниловича на президентських виборах 1999 року його оточення стало замислюватися про шляхи та методи продовження терміну владних повноважень. Більш-менш “легкотравними” виглядали наступні: початкове “подовження” на 2 роки (оскільки у 1996 році запрацювала нова Конституція України, і відлік “першої п’ятирічки” Л. Кучми нібито логічно було б вести не з 1994-го – року його обрання, а з 1996 року), а згодом введення й самої політреформи, зі скороченням владних повноважень Президента країни та передачею їх прем’єр-міністру (яким, як неважко здогадатися, міг стати тільки Леонід Данилович).

Провідні фахівці в галузі конституційного права, а також Харківська та Одеська юридичні академії (обидві мають статус національних) прогнозовано висловилися на користь і того, і іншого варіанта. Та опозиція так голосно на них “засичала”, що про “безрозмірні терміни” Л. Кучми довелося різко замовкнути. Залишився запасний варіант із наступником. Таким “призначили” колишнього губернатора Донецької області В. Януковича – главу уряду, затвердженого Верховною Радою України у 2002 р. Не секрет, що витягнуту з нагоди “конституційну реформу”, пропахлу нафтаїном, депутати Верховної Ради України ухвалювали з процедурними порушеннями, на кшталт голосування шляхом підняття рук. Виправданням цього поквапу називалося щире прагнення уникнути кровопролиття. Повсталі народні маси, у разі зволікання з “доленосними” законами, готові були увірватися всередину парламенту й “допомогти” народним обранцям прийти до єдино правильного рішення.

Символічно, що одним з найактивніших організаторів невдалого штурму Верховної Ради України був не хто інший, як тодішній депутат від “Нашої України” О. Тягнибок. Зміни до Конституції України 1996 р. набули чинності із січня 2006 р. І незабаром політологи заговорили вже не про струнку президентську вертикаль (як було за Л. Кучми і протягом першого року правління В. Ющенка), а про створення аж трьох центрів влади!».

Дійсно, щоб знайти шляхи розв’язання нинішньої політичної кризи, необхідно, насамперед, зрозуміти, як відбувався процес прийняття та змін до Конституції України за часи незалежності країни. **Громадський діяч, фахівець у галузі конституційного та муніципального права, викладач С. Панасюк**, зі свого боку, аналізує історію конституційного процесу в Україні та робить спробу відповісти на питання «Як краще зробити?» Він зауважує, що прийняття Конституції України в 1996 р. було непростим:

1. Після прийняття Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990 р.) ВР УРСР утворила Конституційну комісію для розробки Конституції УРСР. Проте протягом чотирьох років Конституцію України не прийняли.

2. 10.11.1994 р. створюється «нова» Конституційна комісія. Результатом діяльності «нової» комісії став Конституційний договір, а не Конституція України.

3. Конституція України 1996 р. була прийнята після численних чварів та ультиматумів у ВРУ, та є політичним компромісом. Проте, нарешті, народ України отримав Основний закон. Шість років знадобилося для розробки та прийняття Основного закону України.

У 2004 р. ВРУ приймає Закон України «Про внесення змін до Конституції України» (від 08.12.2004 р. № 2222-IV), і Україна стає парламентсько-президентською республікою з меншими повноваженнями Президента щодо впливу на Кабінет Міністрів України. Проте, після зміни політичної еліти у 2010 р., Конституційний Суд України (через шість років) виявляє порушення процедури внесення змін до Конституції України та рішенням 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 скасовує (визнає неконституційним) Закон України «Про внесення змін до Конституції України» (від 08.12.2004 р. № 2222-IV) і зобов'язує органи державної влади привести законодавство у відповідність до редакції Конституції 1996 р. Таким чином, шість років (деякі положення чотири роки) діяла редакція конституції 2004 року! А Конституційний Суд України, «прозрівши» та перебравши на себе повноваження «найвищого органу справедливості» (став вище за народ України), вирішив переробити Конституцію України (повернути стару редакцію). Натомість, Конституційний Суд України не має таких повноважень!

На думку С. Панасюка, якщо це стосується Закону України, що змінивши Конституцію України та ставши невід'ємною її частиною, не можна застосовувати повноваження Конституційного Суду України щодо визнання закону неконституційним. У цьому випадку Конституційний Суд України визнав не закон неконституційним, а по суті, редакцію (тіло) Конституції України – неконституційною.

Важливим, на думку С. Панасюка, 5 лютого 2008 р. ухвалою № 6-у/2008 Конституційний Суд України відхилив звернення 102 нардепів щодо визнання Закону від 08.12.2004 р. № 2222-IV неконституційним, на підставі того, що цей Закон вже став частиною Конституції України і не може бути визнаний неконституційним. А в 2010 р. Конституційний Суд України змінив свою думку з аналогічної ситуації. Окремо ст. 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» каже : «Підставами для відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є: 3) наявність рішення Конституційного Суду України щодо конституційності аналогічного за змістом та юридичною силою акта, ухвали про відмову у відкритті провадження або ухвали про припинення провадження щодо такого акта».

Отже, Конституційний Суд України у 2010 р. був досить непослідовний і декілька разів порушив як законодавство України, так і принципи права. Проте С. Панасюк не вважає, що скасування рішення КСУ 2010 р. (пропонується деякими авторитетними фахівцями) є виходом із ситуації, і наполягає на діях, передбачених у розд. XIII Конституції України

«Внесення змін до Конституції», що є, на його думку, єдиним правовим і конституційним розв'язанням ситуації.

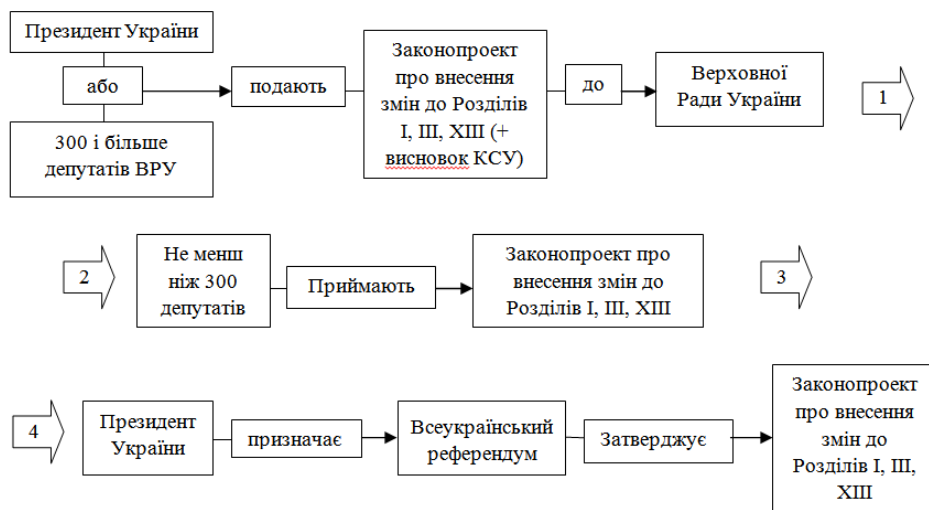
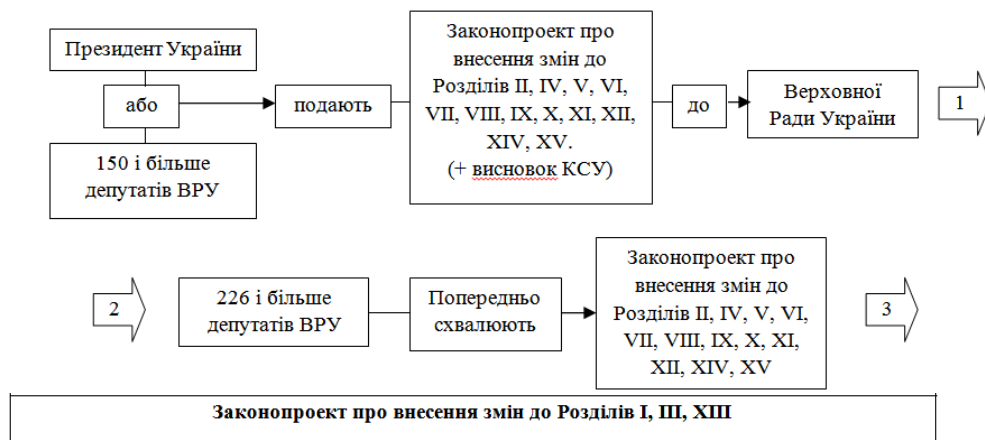
Певне занепокоєння щодо повернення до Конституції України в редакції 1996 р. та щодо легітимності діяльності обраних за цей період органів висловила і Венеціанська комісія. С. Панасюк зазначає: «Якщо була виявлена проблема (що була непомітна за політичної доцільності), необхідно звертатися до ВРУ із вимогою провести законну процедуру щодо внесення змін до Конституції України (прийняти чи скасувати редакцію-2004). Хибна практика Конституційного Суду України поставила під питання цілісність тексту Конституції України та заснувала негативний прецедент вседозволеності, який після повернення до редакції 1996 року ще себе проявить при розгляді інших важливих питань. Якщо були знайдені порушення процедури внесення змін до Конституції України 2004 року, неправомірно буде повертатися до такої сумнівної редакції? Якщо ми кажемо про процедуру, передбачену Конституцією України, то навіщо повертатись до редакції, яка все одно недосконала (за висновками та думками багатьох експертів)? Можливо, краще розробити новий законопроект, де врахувати всі плюси та мінуси, що ми змогли побачити живучи за редакції 2004 року? Окремо необхідно вирішити питання (раз і назавжди) щодо бікамералізму (чи потрібен двопалатний парламент) і федералізму (перехід до федерального устрою) та багато інших питань. Можливо, є сенс запровадження парламентської форми правління в чистому вигляді? Що б не вирішили парламентарі, ми закликаємо дотримуватися процедури, що передбачена в Конституції України! Легітимність і законна процедура – запорука до початку виходу з кризи конституціоналізму, яка б форма не була обрана. В іншому випадку, через деякий час нова редакція може бути визнана неконституційною та скасована (у контексті політичної доцільності) – негативна практика вже існує».

При цьому С. Панасюк нагадує законну процедуру внесення змін до Конституції¹:

¹ Джерело: Зозуля О. І. Конституційне право України. Альбом схем : навч. посіб. / О. І. Зозуля, С. А. Панасюк. – Х.: Харків юридичний, 2012. – 260 с.

Порядок та процедура внесення змін викладений у Розділі XIII Основного Закону

Законопроект про внесення змін до Розділів II, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIV, XV

Зауважимо, що головні зміни до Конституції України, внесені у 2004 р., стосувалися функціонування Верховної Ради й порядку формування уряду.

Тоді було введено порядок формування Кабінету Міністрів України коаліцією депутатських фракцій, яка включала в себе більшість депутатів. Парламент могли розпустити у випадку, якщо коаліцію не було створено після парламентських виборів. Рішення КС означало, що відтепер існування коаліції не є обов'язковим, а всі рішення приймаються простою більшістю голосів.

Також втратило силу положення, згідно з яким депутат, виходячи з фракції, позбавлявся свого мандата.

Втратив силу й порядок призначення Кабінету Міністрів України. Раніше кандидатура Прем'єр-міністра вносилася Президенту України коаліцією депутатських фракцій, а Президент України у свою чергу вносив її на розгляд парламенту. Коаліція також самостійно призначала членів

Кабінету Міністрів України, за винятком міністра оборони України й міністра закордонних справ України, кандидатури яких вносилися Президентом України.

Повернулася норма, згідно з якою кандидатура Прем'єр-міністра вноситься на затвердження парламенту Президентом України. Він також призначає всіх членів Кабінету Міністрів України за поданням уряду. Президенту України також повернули право видавати укази з питань, неврегульованих чинним законодавством.

Так, згідно з редакцією змін до Конституції України 2004 р. – п. 6 ч. 2 ст. 81 – повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі невходження народного депутата, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України зі складу такої фракції...

У чинній же редакції така підстава відсутня.

Як зазначає **юрист-правозахисник О. Сорока**, скасування вищезгаданої норми породило таке явище, як «тушки», оскільки народні обранці стали вільними від обов'язку входження до депутатської фракції після обрання від певної політичної партії. Адже виборці, віддаючи свій голос за певну політичну партію, делегували народного депутата, що був обраний від цієї політичної партії, на реалізацію її виборчої програми. Нерідко, зловживаючи скасуванням цього обов'язку, народні депутати заради фінансової чи бізнес-ініціативи виходили із власної фракції і входили в іншу, тим самим зраджуючи і викривляючи волю виборця.

Верховна Рада стала осередком лобіювання й захисту власних інтересів парламентарів й олігархічних кіл. На сьогодні депутатський мандат не обмежений можливістю виходу з партії в парламенті взагалі чи входу в іншу.

Варто підкреслити, що редакція Конституції 2004 р. підтримувала дисципліну серед парламентарів, оскільки за порушення вищезгаданої норми його повноваження припинялися достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку партій) з дня прийняття такого рішення.

Якщо відсутня політична дисципліна у єдиному органі законодавчої влади, то про яку стабільність і дисципліну можна вести мову на місцях чи в державі загалом?

Щодо скорочень повноважень парламенту, то згідно зі ст. 85 Конституції України в редакції змін 2004 р. до повноважень ВР України належить:

«...12) призначення за поданням Президента Прем'єр-міністра України, міністра оборони, міністра закордонних справ, призначення за поданням Прем'єр-міністра інших членів Кабінету Міністрів, голови Антимонопольного комітету, голови Державного комітету телебачення та радіомовлення, голови Фонду державного майна, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів;

12-1) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України голови Служби безпеки України...».

Натомість у чинній редакції Конституції України, згідно зі ст. 85, до повноважень Верховної Ради України належить:

«...12) надання згоди на призначення Президентом Прем'єр-міністра України...».

Тобто парламент мав усі важелі впливу на конституційний лад у державі і, що не менш важливо, ніс відповідальність за ситуацію в державі. Верховна Рада України призначала, звільняла, вирішувала питання про відставку Прем'єр-міністра, керівників усіх силових відомств і ключових фондів і комітетів, що наповнюють державну скарбницю.

Позбавляючи Верховну Раду України ключових повноважень, Україна змінювала вектор – «влада сильної руки», замість влади обраних народом депутатів. Владу легше узурпувати, маючи повноваження в одних руках, ніж в руках 450 народних депутатів.

Щодо відповідальності парламенту, то редакція змін Конституції 2004 р. ч. 2 ст. 90 передбачає, що Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо, по-перше, протягом одного місяця у ВР не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до ст. 83 цієї Конституції; по-друге, протягом 60 днів після відставки Кабінету Міністрів не сформовано персональний склад КМУ; по-третє, протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Чинна редакція тієї ж ч. 2 ст. 90 Конституції України встановлює, що Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Отже, ВР України, маючи широкі повноваження, водночас несла відповідальність за власну роботу й за державу в цілому, тобто влада була збалансованою. Діяв принцип стримувань і противаг – несформована коаліція депутатських фракцій протягом одного місяця загрожувала ВР розпуском.

Тим самим кожний депутат вносив лепту відповідальності за економічний чи суспільно-політичний стан у державі, якщо не могли сформувати коаліцію для роботи – значить, парламент ніс загрозу розпуску й припинення повноважень народних обранців.

Аналогічна ситуація і з Кабінетом Міністрів України. Якщо законотворці не могли протягом 60 днів після відставки уряду сформувати його персональний склад, вони повинні були нести за це відповідальність у формі – знову ж таки – припинення повноважень Верховної Ради.

Чинна редакція Конституції України передбачає хіба що припинення повноважень ВР, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Повноваження гаранта Конституції України, згідно з редакцією змін 2004 р., закріплені в ст. 106:

1. Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді, сформованої відповідно до ст. 83 Конституції, подання про призначення Верховною Радою Прем'єр-міністра не пізніше ніж на 15-й день після одержання такої пропозиції.

2. Президент України вносить до Верховної Ради подання про призначення міністра оборони, міністра закордонних справ.

3. Президент України призначає на посаду і звільняє з посади за згодою Верховної Ради Генерального прокурора України.

Для порівняння: згідно з чинною редакцією Конституції України, а саме ст. 106, Президент України:

а) призначає за згодою Верховної Ради Прем'єр-міністра; припиняє повноваження Прем'єр-міністра й приймає рішення про його відставку;

б) призначає за поданням Прем'єр-міністра членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій і припиняє їхні повноваження на цих посадах;

в) призначає за згодою Верховної Ради на посаду Генерального прокурора України і звільняє його з посади...

Таким чином, гарант Конституції України за її чинною редакцією отримує широкі повноваження й контроль над виконавчою гілкою влади: призначає й припиняє повноваження Прем'єра, членів Кабінету Міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій, Генерального прокурора України.

Юрист О. Сорока вважає очевидним доцільність повернення влади народу через парламент шляхом переходу до редакції Конституції 2004 р. або з одночасною зміною певних її норм. На думку правозахисника, це послужить поштовхом до виходу з політичної кризи й децентралізації влади в Україні.

Цікавими є думки розробників конституційної реформи 2004 р.

Так, **лідер «Українського вибору» В. Медведчук** вважає парламентсько-президентську форму правління найоптимальнішою моделлю для України. Політик зауважує, що завдяки конституційній реформі Україна отримала парламентсько-президентську форму правління з розвинутим парламентаризмом європейського зразка.

В. Медведчук вважає, що є два легитимні шляхи для повернення до Конституції 2004 р.

Перший шлях. Відповідно до ст. 68 Закону України «Про Конституційний Суд України», КС України уповноважений відкривати нове провадження у справі в разі встановлення нових обставин, які не були предметом його розгляду, але які існували на час такого розгляду й ухвалення рішення. Є очевидним той факт, що жодний орган публічної влади в Україні, у тому числі КС України, з огляду на ст. 5 Конституції України, не може здійснювати контроль над актами засновника влади в державі, незалежно від того, чи сам суверен влади реалізував свою волю, чи через своїх представників у законодавчому органі.

При розгляді справи і винесенні ухвали Конституційний Суд України здійснював нормоконтроль за засновницьким актом (Конституцією України), прийнятим Верховною Радою України від імені українського народу. Водночас зміст цих положень Основного закону України не розглядався й не оцінювався органом конституційної юрисдикції, що є основою для перегляду справи за нововиявленими обставинами.

Другий шлях. 12 жовтня 2004 р. Конституційний Суд України виніс Рішення про відповідність Конституції України законопроекту № 4180 «Про внесення змін до Конституції України», який був заздалегідь схвалений постановою Верховної Ради України від 23 червня 2004 р. і мав бути внесений на пленарне засідання для його прийняття конституційною більшістю від складу ВР України. Проте в законопроект № 4180 «Про внесення змін до Конституції України» були внесені поправки (зміни) й присвоєний № 2222-IV як новому законопроекту, який і був прийнятий Верховною Радою 8 грудня 2004 р., а 30 вересня 2010 р. визнаний Конституційним Судом України неконституційним.

Тому є правові підстави стверджувати, що законопроект № 4180 «Про внесення змін до Конституції України», відносно якого є Рішення Конституційного Суду України про його відповідність Конституції України, може бути винесений на розгляд і прийнятий конституційною більшістю (не менше 300 народних депутатів) Верховної Ради України. Ухвалення вказаного законопроекту означатиме реальне повернення в дію норм Конституції 2004 р.

Безумовно, немає підстав ставити на голосування норми перехідних і заключних положень законопроекту № 4180, приписи яких вичерпали свою дію в часі. Попри те що народні депутати Верховної Ради України цього скликання обрані за змішаною системою виборчого процесу, ніякого звуження обсягу прав для позафракційних народних депутатів не допускається.

Такі висновки підтверджуються офіційним тлумаченням положень Конституції України Конституційним Судом України про те, що народні депутати України, які не перебували в складі фракції (позафракційні), мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України як і народні депутати, які входять до складу фракцій (рішення від 06.04.2010 р. № 11-рп).

Екс-президент України й голова Конституційної Асамблеї Л. Кравчук заявив, що не підтримує повернення до Конституції 2004 р. Він називає вимоги опозиції повернути Конституцію 2004 р. «грою з Конституційним Судом», яка, на його думку, призведе до «появи в Україні анархії та ігнорування будь-яких законів та інституцій». Також Л. Кравчук заявив, що Конституцію України вже скомпрометовано, і закликав її не добивати. За словами першого Президента України, організацію конституційної форми правління держави шляхом нових змін Конституції України треба обговорити й проаналізувати, провівши круглі столи та асамблеї.

Між тим, є й інші думки. Так, **представник Громадянської ініціативи «Третя українська республіка», колишній член Конституційної Асамблеї України, заслужений юрист України В. Мусіяка** заявив: «Те, що на переговорах опозиції та Президента присутні О. Лукаш та А. Портнов, демонструє, що працювати над поверненням конституційного ладу та позбавленням В. Януковича повноважень вони не мають намірів. О. Лукаш, А. Портнов та О. Лавринович брали активну участь у тому, що відбулося 2010 року з Конституцією України. Хіба вони будуть працювати над тим, щоб змінити той лад, який створювали під себе? Вони його очолили і не будуть відмовлятися від узурпації влади. Тому поведінка лідерів опозиції, зокрема погодження на створення конституційної комісії, нівелює ідею повернення конституційного ладу. Адже такою заявою вони фактично підтвердили, що готові визнати легітимність узурпації влади Януковичем і будуть цю систему влади тільки вдосконалювати».

Саме тому, за його словами, «Третя українська республіка» заявила, що будь-які подальші кроки, пов'язані з переформатуванням уряду, вирішенням інших питань, можливі лише після відновлення конституційного ладу, тобто повернення до Конституції 2004 р. Утім, В. Мусіяка підкреслив, це не означає, що на цьому потрібно зупинитися. «Конституція 2004 року – це просто стартова площадка для того, щоб легітимно удосконалити конституційну матерію, щоб остаточно затвердити її на всеукраїнському референдумі народом. Це зробить неможливим для будь-якого наступного псевдо-монарха змінювати Конституцію України під себе, протягуючи її через парламент або рішення Конституційного Суду України. Адже після референдуму змінювати Основний закон можна буде теж тільки шляхом референдуму», – зазначив представник «Третьої української республіки». Найбільш прийнятним варіантом повернення Конституції 2004 р., на його переконання, є підтримка 300 голосами народних депутатів законопроекту № 4180, який у 2004 р. отримав позитивне рішення Конституційного Суду України, однак був повернутий до парламенту через неконституційне голосування 2010 р. «Зараз є можливість проголосувати цей проект змін до Конституції України та повернутися до парламентсько-президентської республіки. Тоді формувати уряд буде не Президент України, а Верховна Рада України, і система влади буде змінена. Після цього необхідно буде скликати Конституційні збори, ухвалити новий виборчий кодекс та закон про референдум. Коли ж народ затвердить новий текст Основного закону, будуть проведені перевибори Президента, Верховної Ради та органів місцевого самоврядування, можна буде ствердно сказати про перезавантаження системи влади в Україні. Якщо ж зупинитися тільки на поверненні Конституції 2004 року, це означатиме знову створити підвалини для ігнорування Основного закону», – наголосив В. Мусіяка.

Беручи до уваги заяви політиків про повернення Конституції України 2004 р., не можна оминути також питання легітимізації шляху такого повернення.

Наприклад, **експерт з конституційного права Центру політико-правових реформ Ю. Кириченко** вважає малоімовірним повернення до Конституції 2004 р. легітимним шляхом за нинішніх умов. На її думку, це можна зробити лише через досягнення політичного компромісу, що є сьогодні більш актуальним, ніж легітимні шляхи повернення.

«Легітимний, конституційний шлях внесення змін до Конституції України лише один, і він чітко виписаний у 13 розділі Конституції України: потрібно дві сесії, дві третини голосів у парламенті та висновок Конституційного Суду України. Якщо ж зміни торкатимуться 1, 3 чи 13 розділів, то необхідне проведення всеукраїнського референдуму, на якому й буде затверджена нова редакція», – сказала вона. «Політичне повернення в цілому можливе двома шляхами. Перший – прийняття двома третинами парламенту, хоча, можливо, і простою більшістю, декларації щодо того, що зміни до Конституції 2010 року були проведені з порушеннями, тож їх варто вважати недійсними.

Інший спосіб – це рішення самого КСУ, який у відповідь на звернення Президента України чи парламенту перегляне своє попереднє рішення з цього питання. Унаслідок обох шляхів набере чинності Конституція України у редакції 2004 року», – зазначила Ю. Кириченко. За словами експерта, подібне рішення в жодному разі не буде ані правовим, ані легітимним і матиме великі шанси бути знову скасованим після зміни влади. «Ні проста більшість, ні кваліфікована не легітимізують подібні зміни до Основного закону. Конституція не передбачає подібної процедури. Це рішення називається політичним саме тому, що влада та опозиція домовляються. Усі політичні рішення будуються не на праві, не на якихось нормах, а лише на домовленостях», – підкреслила вона.

На думку Ю. Кириченко, головною перевагою старої редакції Конституції України була краще збалансована система розподілу владних повноважень, яка передбачала зменшення повноважень Президента України й надавала опозиції більше важелів впливу на формування політики в державі. «На сьогодні ж панує думка, що саме концентрація повноважень Президента України у сфері виконавчої влади призвела до зловживань», – зауважила експерт. Проте документ містив і значні недоліки, зокрема процедура формування уряду потребувала уточнення. Зауваження викликала також наявність норми про імперативний мандат. «Імперативний мандат позбавляє парламент свободи голосування. Він робить депутата залежним від рішень фракції і не дає змоги самостійно виконувати волю виборців», – наголосила Ю. Кириченко.

На її переконання, для уникнення політичних криз у майбутньому Україна потребує не повернення до попередньої редакції Конституції України, а внесення до неї легітимних змін і проведення ряду політико-правових реформ. Проте наразі це видається малоімовірним з огляду на низький рівень довіри до політиків у суспільстві, зауважила експерт. «Проведення легітимної конституційної реформи потребує часу і довготривалих політичних домовленостей. Таких домовленостей всі бояться,

адже не мають віри у те, що їх не буде порушено. Натомість повернутися до 2004 року ми можемо одночасно – домовитися, проголосувати і повернутися, тобто виконати домовленості одразу», – підсумувала Ю. Кириченко.

Щодо швидкого повернення до Конституції 2004 р., то, наприклад, **директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала** вважає, що повернення до Конституції 2004 р. потрібне якнайшвидше: «Чим довшим буде цей процес, тим більше напруження в суспільстві буде зростати. Питання не в тому, досконали там норми чи ні. Там є принципові речі, які не дають сконцентрувати владу в одному центрі, який потім узурпує цю владу і використовуватиме в нелегітимний спосіб і проти своїх громадян». В. Бала переконаний, що найближче оточення Президента України зацікавлене в поверненні до норм Конституції 2004 р. Хоча, згідно з її нормами, мали б відбутися дострокові вибори, країна до них готова, вважає аналітик: «У будь-якій цивілізованій європейській країні, коли така криза – то проводять перевибори і знімають напруження. Це треба було робити ще два місяці тому. Але зараз це теж може бути виходом із ситуації, для зняття напруження в суспільстві».

М. Савчин, кандидат юридичних наук, доцент, директор Центру правотворчості УжНУ, радник голови Конституційного Суду України (2008–2010) у свою чергу, говорячи про легітимізацію повернення до Конституції 2004 р., зауважує: «У мене, як конституціоналіста, немає ніякого уявлення щодо легітимних шляхів у рамках належної конституційної процедури повернутися до Конституції України від 8 грудня 2004 року № 2222. Адже Конституційний Суд України у своєму рішенні № 20-рп/2010 року встановив, з чим я повністю погоджуюсь, що було грубо порушено конституційну процедуру розгляду, ухвалення та прийняття закону:

- усупереч конституційній юриспруденції було внесено правки у конституційний законопроект № 4180, який, таким чином, набув нової редакції і потребував повторного висновку Конституційного Суду України в порядку ст. 159 Конституції України щодо відповідності основоположним цінностям – правам людини, суверенітету і територіальної цілісності України;

- розглядався і був ухвалений поряд зі звичайними законами, що суперечить засадам правової визначеності і вимогам належної правової процедури (принципи належного слухання і розслідування, балансування інтересів більшості та меншості);

- найважливіше – парламент вже розглядав це питання у квітні того ж 2004 року щодо змін тих же ж положень Конституції України.

Звісно, такі обставини підірвали легітимність конституційного порядку, внаслідок спроби модернізації у рамках конституційного Закону № 2222».

Отже, на думку М. Савчина, повернення до нелегітимного закону поглибить нелегітимність державного устрою, заснованого, по суті, на фасадній Конституції згідно із Д. Сарторі. Це процесуальний аспект.

З точки зору матеріального аспекту, як зауважує М. Савчин, йому, як конституціоналісту, Конституція України № 2222 ніколи не подобалася, оскільки вона поглиблювала конфлікти всередині конструкту організації влади. Зокрема, не визначалися механізми виходу з кризових ситуацій на кшталт конструктивного вотуму парламенту до уряду, вотуму довіри за запитом уряду, принципами зв'язаності ініціативи, тобто традиційних інструментів, які ефективно працюють при парламентській формі правління. Натомість, вона поглиблювала «дуалізм» виконавчої влади, посилюючи конфліктний потенціал у трикутнику «Президент – уряд – парламент».

Отже, Конституція № 2222, за висновками М. Савчина, не виконувала основного конституційного телосу – обмеження публічної влади. Це мало ключове значення на поглибленні кризи забезпечення прав і свобод людини, оскільки Президент України й уряд розпочали розподіл сфер впливу на правосуддя, і на початок 2010 р. незалежність правосуддя було майже знищено, що інституціонально було оформлено Законом України «Про судоустрій і статус суддів» того ж року, як зазначає М. Савчин, із «просто гангстерськими повноваженнями Президента й гестапівськими повноваженнями Вищої ради юстиції у сфері правосуддя».

Безпосередньо парламент не володіє повнотою установчої влади, щоб повернутися до Конституції України – така влада є симбіозом повноважень українського народу, парламенту, Президента України й Конституційного Суду України, а також Центральної виборчої комісії (у разі застосування процедури всеукраїнського референдуму за народною ініціативою). За такої моделі навіть народ не володіє монополією на установчу владу, оскільки його повноваження зв'язані змістом уже попередньо схваленого конституційного законопроекту, що виноситься на остаточне схвалення національного референдуму.

Тому повернення до Конституції України (Закону № 2222), як вважає М. Савчин, «буде грубим порушенням вимог належної конституційної процедури й прямою атакою, вибачайте за своєрідний оксюморон, на легітимність конституційного порядку. Парламент виступить собі таким узурпатором влади. Це вилетіть в кризу конституційних інститутів, оскільки Конституція України (Закон № 2222) містить потужний конфліктний потенціал у відсутності правових процедур їх розв'язання в умовах глибоко розділеної влади».

М. Савчин бачить два основні можливі виходи із ситуації.

Перший – основний, який полягає в поверненні до повторного розгляду конституційного закону № 4180, який лише в окремих деталях є відмінним від Конституції (Закон № 2222), посилюючи деконцентрацію влади та посилення засад парламентаризму. Однак і він містить значний конфліктний потенціал і вирішальний вплив Президента України на визначення зовнішньої і внутрішньої політики, вводячи конфліктні елементи «розділеної» влади без конструктивного вотуму, вотуму довіри і відсутності належного парламентського контролю, зокрема системного парламентського

контролю щодо застосування негласних методів слідства, що притаманно конституційним системам Польщі чи Німеччини.

Другий варіант передбачає алгоритм кроків, спрямованих на перезавантаження конституційного порядку у формі IV Республіки. Алгоритм полягає в:

1. Ухваленні 300 депутатами конституційного закону про внесення змін до розд. XIII Конституції, яким засновується конституанта – Установчі збори, який, згідно з вимогами належної процедури, може бути остаточно схвалено у квітні – травні цього року.

2. Паралельному розпочинанні роботи з якісного оновлення Конституції України, для чого можна використати напрацювання Конституційної Асамблеї України.

3. Формуванні уряду національної довіри.

4. Призначенні дострокових парламентських і президентських виборів.

5. Конституційному реформуванні:

а) посиленні парламентаризму, який є основою легітимності уряду, оскільки вотум довіри останній отримує за результатами парламентських виборів, а конфліктні ситуації щодо легітимності уряду вирішуються за процедурами конструктивного вотуму або вотуму довіри;

б) перетворенні інституту глави держави в представницьку інституцію та конкретизації арбітражних повноважень шляхом зв'язаності відповідних заходів, які мають бути схвалені виключно на засіданні Ради національної безпеки і оборони України й за допомогою міліції та процедур захисту порушених прав громадян судами;

в) посиленні місцевого самоврядування шляхом визначення засад його повсюдності, фінансової й матеріальної основи, політики вирівнювання розвитку регіонів та узгодження регіональної політики;

г) встановленні дієвого парламентського контролю над силовими структурами шляхом щорічного звітування про використання негласних методів слідства та обґрунтованості застосування запобіжних заходів щодо обмеження волі приватних осіб;

г) посиленні повноважень Конституційного Суду України й притягнення конституційних суддів лише за рішенням дисциплінарної палати цього ж суду.

6. Безумовній амністії учасників масових протестів без будь-яких застережних умов.

7. Розслідуванні обставин викрадення, катування людей та масових і систематичних нападів на цивільне населення з боку спецпідрозділів міліції й спецслужб.

8. Реформуванні міліції в поліцію шляхом:

а) деполітизації, тобто недопущення у використанні прямого або опосередкованого переслідування осіб за політичні переконання чи діяльність шляхом штучної педалізації діяльності останніх;

б) деконцентрації і децентралізації шляхом утворення муніципальної поліції, глави яких обираються населенням громади чи регіону на певний термін;

в) демілітаризації – розформування Внутрішніх військ і спецпідрозділів, замість яких має бути утворено Національну гвардію як незалежну поліцейську структуру.

9. Переатестації суддів і прокурорів, які мають виявити розуміння сутності змісту прав людини, зокрема трискладового тесту.

Також, на думку М. Савчина, можуть існувати проміжні варіанти розвитку ситуації, які включатимуть принаймні на першому етапі вказані вище заходи під № 3, 4, 6, 7, 9, а на другому етапі заходи під № 1, 2, 5, 8. Запропоновані заходи можуть комбінуватися в різній послідовності й за ступенем повноти. При цьому все залежить від освоєння партіями мистецтва політики – ухвалення стратегічно важливих для політичної нації рішень, а не трактування політики як мистецтва можливого, бо останнє не є політикою, а панським гунцувством, банальним політиканством, що викликає ідіосинкразію і фрустрацію в народі.

Уявляється сумнівним, що одномоментне повернення до Конституції України 2004 р. забезпечить якісну підготовку Основного закону в професійний спосіб. Глава правління Інституту української політики К. Бондаренко зазначає: «Я вважаю, що прийняття Конституції 2004 року принесе в нашу країну хаос, оскільки вона має велику кількість неузгодженостей та юридичних колізій, вона не зможе нормально працювати. Спочатку в Конституцію України 2004 року потрібно ввести правки, а це займе певний час». На думку К. Бондаренка, депутатам варто створити певний «перехідний» варіант Основного закону замість чинної Конституції України, оскільки створення нової Конституції України займе тривалий час.

За результатами спільних обговорень політичної кризи в Україні з Д. Кутовим (Асоціація регіонального будівництва, Харків) легітимний шлях повернення дії Конституції України в редакції 2004 р. пропонує **Ф. Веніславський, кандидат юридичних наук, фахівець з конституційного права України (Харків)**. Так, на його думку:

1. Діюче на сьогодні конституційно-правове регулювання не дає змоги швидко й цілком легітимно повернутися до дії Конституції України в редакції 8 грудня 2004 р.

2. Пропозиції окремих політиків проголосувати в парламенті за повернення до Конституції 2004 р. шляхом ухвалення відповідної постанови ВРУ (або закону України) простою більшістю чи 2/3 від конституційного складу народних депутатів України є вочевидь хибними з точки зору діючої конституційно-правової регламентації. Ухвалення такого ж рішення як результату політичних домовленостей матиме наслідком його сумнівну конституційну легітимність, що дасть змогу зацікавленим політичним силам: ставити під сумнів будь-яке рішення, ухвалене парламентом чи урядом на основі повноважень, передбачених Конституцією України 2004 р.; у будь-

який час ініціювати чергове звернення до Конституційного Суду щодо конституційності ухваленого парламентом рішення (при цьому в Конституційного Суду України не буде жодної легітимної можливості визнати його конституційним).

3. Вочевидь хибним з точки зору майбутньої легітимності Конституції є й шлях, запропонований Ю. Ключковським, який вважає, що Конституційний Суд України, ухваливши 30 вересня 2010 р. рішення про неконституційність закону України № 2222-IV, лише скасував результати голосування 8 грудня 2004 р. Відповідно, законопроект № 2222-IV можна вважати таким, який Верховна Рада України попередньо розглянула, а тому на найближчій черговій сесії Верховна Рада України може розглянути цей законопроект й ухвалити його 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України, як це й передбачено ст. 155 Конституції України. Хибність такого шляху стає очевидною з огляду на аналіз саме ст. 155 Конституції України, яка чітко й однозначно закріпила, що законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менше двох третин від конституційного складу Верховної Ради України. Очевидно, що найближча чергова сесія парламенту не може вважатися «наступною черговою» після попереднього ухвалення Верховною Радою України 23 червня 2004 р. законопроекту № 4180. Відповідно, наслідки реалізації такого шляху матимуть ті ж вади, про які йшлося в п. 2 цього аналізу.

4. Враховуючи викладене, єдино можливим в сучасних умовах, абсолютно легітимним і досить швидким [за наявності політичної згоди конституційної більшості (300 народних депутатів) і Президента України] є такий алгоритм повернення дії Конституції України в редакції 8 грудня 2004 р.:

1. Ухвалення на будь-якому найближчому пленарному засіданні парламенту законопроекту про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України», яким передбачити можливість перегляду Конституційним Судом України своїх власних рішень за виключними обставинами. Виключними обставинами слід вважати подання до Конституційного Суду України конституційного подання Президентом України або конституційного подання, підписаного не менше 226-ма (варіант – 300) народними депутатами України, про перегляд конкретного рішення Конституційного Суду України. Такий законопроект має бути ухвалений як будь-який звичайний закон – 226 голосами народних депутатів України.

2. Негайне підписання Президентом України цього законопроекту, прийнятого парламентом, і негайне його офіційне оприлюднення.

3. Негайне звернення Президента України або 226 (300) народних депутатів з конституційним поданням до Конституційного Суду України про перегляд Конституційним Судом України за виключними обставинами свого

рішення від 30 вересня 2010 р. № 20-рп (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).

4. Негайний (позачерговий) розгляд Конституційним Судом України зазначеного конституційного подання, перегляд рішення від 30 вересня 2010 р. № 20-рп й ухвалення нового рішення, зміст якого має полягати в: а) констатації факту порушення Верховною Радою України конституційної процедури розгляду й ухвалення Закону України № 2222 від 8 грудня 2004 р. «Про внесення змін до Конституції України» – абсолютно правильні й обґрунтовані аргументи, викладені Конституційним Судом України у своєму рішенні від 30 вересня 2010 р. № 20-рп; б) новий висновок такого змісту: «Порушення конституційної процедури розгляду і прийняття Закону України № 2222 від 8 грудня 2004 р. “Про внесення змін до Конституції України” не спричинило порушення вимог ст. 157 і 158 Конституції України, а Закон України № 2222 від 8 грудня 2004 р. “Про внесення змін до Конституції України” має бути визнано таким, що відповідає Конституції України».

5. З дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про перегляд за виключними обставинами свого рішення від 30 вересня 2010 р. № 20-рп (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) набуває юридичної сили Конституція України в редакції 8 грудня 2004 р.

6. Верховна Рада України на найближчій черговій сесії приймає рішення про утворення тимчасової спеціальної комісії по розробці законопроекту про внесення змін до Конституції України, яка з урахуванням напрацювань Конституційної Асамблеї України розробляє законопроект про внесення змін до Конституції України. Цей законопроект має бути спрямований на удосконалення положень Конституції України в редакції від 8 грудня 2004 р., які стали очевидними, під час її дії (щодо формування коаліції депутатських фракцій, удосконалення процедури внесення на розгляд парламенту кандидатури Прем'єр-міністра, усунення подвійного підпорядкування Кабінету Міністрів України, парламенту і Президенту України – через РНБОУ; порядку призначення голів місцевих державних адміністрацій; розширення прав обласних і районних рад і відповідне зменшення повноважень ОДА й РДА тощо).

7. Розгляд й ухвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України на черговій сесії Верховної Ради України, яка має відкритися в лютому 2014 р., – з обов'язковим додержанням конституційної процедури, встановленої розд. XIII Конституції України.

8. На наступній черговій сесії Верховної Ради України, яка має відкритися 2 вересня 2014 р., – прийняття й набрання чинності законопроекту про внесення змін до Конституції України.

Народний депутат, член парламентської фракції Партії регіонів В. Журавський вважає, що ініціатива окремих політичних сил відносно необхідності повернення до Конституції зразка 2004 р. несе в собі чимало загроз і негативу. «Заклики повернутися до Конституції 2004 року в період політичної кризи звучать ніби знушання. Така “реінкарнація” Основного

закону призведе не лише до дисбалансу між гілками влади, а й до посилення конфронтації в суспільстві», – зазначив політик. При цьому В. Журавський нагадав, що у 2010 р. Конституційний Суд України прийняв безпрецедентне рішення, визнавши неконституційним Закон України № 2222 «Про внесення змін до Конституції України» і відмінивши таким чином конституційно-правову реформу 2004 р.

«Річ у тому, що остаточна редакція законопроекту № 4180, який після схвалення Верховною Радою став Законом № 2222, не була свого часу предметом розгляду в Конституційному Суді України. Таким чином, 8 грудня 2004 року парламент розглянув законопроект № 4180 з поправками, відносно якого Конституційний Суд України не давав заключення й ухвалив Закон № 2222, порушивши ряд норм Конституції України, – пояснив політик. – Як підкреслено в самому рішенні Конституційного Суду, він виходив з того, що конституційному контролю підлягає не зміст закону, а встановлена Конституцією процедура його розгляду і прийняття. І той факт, що цей Закон був ухвалений з порушенням конституційної процедури, сумнівів не викликає».

«Сьогодні опозиція висловлює думку про необхідність повернення до Основного закону в редакції 2004 р. Але загальновідомо, що українська модель організації влади зразка 2004 р. не була ефективною й авторитетною. Під час функціонування цієї Конституції глава держави й Прем'єр-міністр були в перманентному протистоянні між собою. Конфлікт між ними був закладений в основі цього документа. Президент України В. Ющенко, спираючись на п. 15 ст. 106 Конституції України, не раз використав своє право на призупинення дії постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України. Тільки за два роки, з лютого 2008 р. по лютий 2010 р., Президент України зупинив дію 104 урядових актів (!!!) з подальшим зверненням до Конституційного Суду України відносно їх конституційності. І що в результаті? У більшості випадків у порушенні конституційного провадження було відмовлено або глава держави згодом відкликав власне конституційне подання», – підкреслив парламентар.

На переконання В. Журавського, головними недоліками Конституції України 2004 р. були неоднозначне положення відносно визначення статусу суб'єктів формування парламентської коаліції, принципу імперативного мандата, нетипового порядку формування уряду, який зробив неможливим принцип колегіальної (колективної) відповідальності міністрів перед парламентом тощо.

«У Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи “Функціонування демократичних інститутів в Україні” № 1755 від 4 жовтня 2010 року зазначається, що “Асамблея бере до уваги рішення Конституційного Суду України... яким був проголошений неконституційним Закон № 2222 про зміни в Конституцію від 2004 року. Асамблея вважає, що це рішення повинне спонукати Верховну Раду ініціювати всеосяжний процес конституційної реформи з метою приведення Конституції України в повну відповідність з

європейськими стандартами». І саме цим повинні керуватися народні обранці», – резюмував народний депутат.

Є ще один шлях швидкого повернення до Конституції України 2004 р. Так, **позафракційний народний депутат С. Мищенко** зареєстрував законопроект, яким пропонується внести зміни в порядок роботи Конституційного Суду України, зокрема дати йому змогу переглядати свої попередні рішення. «Згідно з цим проектом, Конституційний Суд України може переглянути своє рішення від 2010 року про повернення Конституції України 1996 року і визнати його неправомірним. Таким чином, всього за один день ми зможемо повернути Конституцію 2004 роки», – пояснив С. Мищенко в кулуарах Верховної Ради України. За словами нардепа, зробити Україну парламентсько-президентською республікою можна за допомогою всього лише одного голосування у Верховній Раді України. Цим голосуванням нардепи повинні підтримати його законопроект. Тоді, як запевняє С. Мищенко, КСУ отримає право переглядати власні рішення й зможе в дуже короткий термін змінити Конституцію України.

За можливе швидке вирішення питання про повернення України до Конституції України редакції 2004 р. виступає й **співголова Конституційної комісії у 1996 і 2004 р. О. Мороз**. Так, політик надіслав пропозиції Президенту України, Голові ВР України, лідерам парламентських партій, депутатам щодо повернення Конституції України 2004 р., у яких ідеться про повернення до парламентсько-президентської форми правління. Як зазначає політик, ситуація потребує термінового розв'язання цієї проблеми, повернення усіх відносин в єдине правове поле. На його думку, це можна зробити за два-три дні, звернувшись до Конституційного Суду України з вимогою відмінити свій неконституційний висновок, зроблений у жовтні 2010 р. Закономірною підставою такого висновку є «новоявлені» обставини – висновок КС у 2008 р. із цього ж питання, зроблений відповідно до норм Конституції України й закону про Конституційний Суд України. Парламент може створювати нову комісію для конституційних ініціатив, але будь-які новації до змісту Основного закону в редакції 2004 р. потребують довготривалої процедури, передбаченої розд. XIII Конституції України. Комісія може працювати над наступними змінами, зміст яких відображено в так званій другій частині політичної реформи 2004 р. (що пройшла вже всі процедурні етапи), у концепції змін, підготовленій Конституційною Асамблеєю за дорученням Президента України, у пропозиціях інших суб'єктів законодавчої ініціативи. Але це все – завдання наступного періоду, непов'язаного з нинішньою ситуацією.

О. Мороз підкреслює, що зміст Конституції України – стратегічне питання для народу й держави. Його позитивний розгляд мотивує й зміст і припинення протестів, позицію лідерів держави й політичних партій. Вирішення цього питання «знімає» реальну причину протестів, до того ж проблеми виборів, функціонування органів влади тощо, незважаючи на їх важливість, відходять на другий план.

Довготривалий шлях повернення до Конституції України 2004 р. пропонує голова фракції Партії регіонів у Верховній Раді України **О. Єфремов**. Політик вважає, що для повернення до Конституції 2004 р. шляхом прийняття відповідного рішення Конституційним Судом України останньому доведеться визнати, що у 2010 р. рішення про законність зміни Конституції було прийнято «під політичним тиском». Тому, на думку О. Єфремова, це питання слід винести на референдум. «Давайте це питання винесемо на референдум, отримаємо відповіді людей... Нехай народ скаже щодо основних позицій в Конституції України, і ми напишемо цей документ, який не можна буде змінити, бо це точка зору народу», – вважає «регіонал».

Чого ж очікують політики від повернення до Конституції України редакції 2004 р.?

Народний депутат парламентської фракції УДАР Н. Агафонова заявила, що повернення України до Конституції 2004 р. за рішенням Верховної Ради України може стати політико-правовим механізмом для вирішення суспільно-політичної кризи, яка триває в країні понад два місяці. За її словами, повернення до парламентсько-президентської моделі державного устрою дасть змогу відновити систему стримування й противаг усіх гілок влади.

Н. Агафонова наголосила, що лише після відновлення дії Конституції 2004 р. можна перейти до процедури її вдосконалення в парламенті. «Цими сесійними тижнями у парламенту є ще шанс залишитися тим майданчиком, який може вирішити політичну кризу. Питання полягає в тому, чи зможуть депутати з фракції Партії регіонів, яка захиталася останнім часом, ухвалити для себе законне і правильне рішення і приєднатися до переформатування більшості», – підкреслила Н. Агафонова.

Навпаки, на думку **представника Президента України в парламенті Ю. Мірошниченка**, повернення до Конституції 2004 р. не вирішить проблеми. «Я вважаю, що повернення до Конституції, механічне повернення, навіть якби це було можливо юридично (хоч я не бачу шляхів), не вирішить проблеми. Конституція України 2004 року в цій редакції спричинила інші ризики: протистояння інституту Президента України і Кабінету Міністрів України, згадайте як накладалось фактично вето на рішення Кабінету Міністрів України і було протистояння. Нам треба збалансувати владу, в який спосіб це зробити – треба порадитись», – зазначив Ю. Мірошниченко.

Радник Президента України М. Ставнійчук теж вважає, що повернення до Конституції 2004 р. призведе до нової політичної кризи. Так, вона проти різкої зміни Основного закону. Натомість закликає терміново укласти угоду про старт конституційних реформ. «Якщо навіть в неконституційний спосіб ми сьогодні повернемося до редакції Конституції 2004 року – це знову криза, це знову конфлікт, це знову непорозуміння. Тому це може бути меморандум, це може бути конституційний договір», – вважає М. Ставнійчук.

До того ж **перший заступник глави Адміністрації Президента А. Портнов** заявляє, що до тексту Конституції 2004 р. є багато зауважень

Венеціанської комісії, Парламентської асамблеї Ради Європи й Моніторингового комітету ПАРЄ.

За його словами, спроби повернутися до Конституції України 2004 р., як пропонує опозиція, не дасть змоги отримати бажаний результат. А. Портнов упевнений, що влада й опозиція повинні почати спільну роботу за участю вчених і громадськості.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція **голови Конституційної Асамблеї України, першого Президента України Л. Кравчука** стосовно обговорюваних сьогодні змін до Конституції України. На його думку, внесення змін до Конституції України повинне проходити в строгій відповідності до чинного Основного закону країни, для чого необхідно створити спеціальну конституційну комісію. За його словами, інші варіанти внесення змін є неприйнятними.

Л. Кравчук зауважив, що існуючою в Україні Конституційною Асамблеєю, главою якої він є, «напрацьовані дуже серйозні тексти». «Ми можемо віддати ці тексти, і вони можуть лягти в основу цих змін», – пояснив політик. На його переконання, «на основі зміненої Конституції України можна буде формувати парламентсько-президентську державу. А для цього треба провести парламентські вибори на партійно-пропорційній основі, провести й ухвалити закон про вибори Президента України з новими повноваженнями, визначити взаємодію між владою і місцевим самоврядуванням, судовою системою, прокуратурою», – зазначив Л. Кравчук. Він також застеріг опозицію від «неконституційних і недемократичних дій» на цьому шляху.

Водночас **представник «Третьої української республіки» Т. Стецьків** назвав помилковим пропозицію опозиційних фракцій про створення комісії для повернення до Конституції 2004 р., яка працюватиме невизначений час. «Майдан – і його радикальна частина, і помірна частина, і його політичне керівництво – чітко стоїть на тому, що повинно бути максимально швидко вирішено питання повернення до Конституції 2004 року. Також Майдан стоїть на тому, що без дострокових виборів Президента України все одно не обійтися», – запевняє він. Тому, на його переконання, озвучена ідея про напрацювання до осені-2014 якогось проекту, людей не влаштовує.

«Будь-яке створення комісії – це спроби тягнути і затягнути процес. Є абсолютно реалістичний вихід, про який кричать юристи з усіх куточків. Існує закон № 4180, який у вересні 2004 р. отримав позитивний висновок Конституційного Суду України. Пізніше з цього закону забрали декілька положень, і в грудні був проголосований Закон № 2222, який був скасований у 2010 році. Але закон № 4180 з висновком Конституційного Суду України є, і він повернений у Верховну Раду України. 4 лютого Верховна Рада України може спокійно проголосувати за нього один раз 300 голосами – і Конституція 1996 року буде скасована, а набере чинності Конституція 2004 р. у версії закону № 4180», – переконаний політик. На його думку, це означає, що вже в

лютому можна буде на підставі нової Конституції України формувати перехідний або технічний уряд.

В. Медведчук також вважає створення Парламентської комісії по поверненню Конституції 2004 р. тупиковим шляхом. На його думку, повернення до Конституції України 2004 р. має бути проведене лише в один спосіб – шляхом перегляду незаконного рішення Конституційного Суду України, прийнятого у 2010 р. В. Медведчук упевнений, що визначитися з політичною позицією в цій ситуації просто. «Або ви вважаєте, що Конституція 2004 року була скасована незаконно і необхідно відновити законний конституційний лад. Або вам потрібна комісія, в якій можна поховати цю ідею», – резюмував лідер «Українського вибору».

Те, що питання повернення до Конституції України 2004 р. носить політичний характер, говорять висловлювання багатьох політиків, зокрема **другого Президента України Л. Кучми**, який наголошує на необхідності такого повернення Основного закону до редакції 2004 р. «Я виступаю за повернення до Конституції 2004 року не тому, що вона досконала. Ні. У нас не залишається часу. Україна як держава тріщить по швах. Сідайте потім, вдосконалюйте!» – сказав Л. Кучма. За його словами, той факт, що на цьому етапі повернення до Конституції України 2004 р. розглядається як головна умова подолання політичної кризи, є «переконливим доказом правильності політреформи 2004 року». «Це спростовує різного роду твердження, що тодішні конституційні зміни були надумані або під когось ініційовані. Насправді це був механізм захисту від перетікання централізації і концентрації влади в автократію, а далі – у диктатуру», – вважає експрезидент України.

Він також назвав два моменти, які вважає головними при виборі шляхів відновлення конституційної реформи. «По-перше, враховувати гостроту політичної кризи і напруження в суспільстві. Звідси очевидно, що конституційний процес... ніяк не можна затягувати. По-друге, цей процес повинен відбуватися у правовому полі. Для цього, на мій погляд, потрібно виправити серйозну правову помилку, точніше, неправовий спосіб відновлення Конституції 1996 року», – пояснив він.

«Я завжди був прихильником децентралізації влади. Ці питання ми і намагалися вирішити під час політичної реформи 2004 року, яка передбачала передачу більших повноважень в регіони і розширення прав місцевого самоврядування. На жаль, після 2005 року політреформа була згорнута, а в 2010 році повністю скасована», – сказав Л. Кучма.

Отже, як зазначає **В. Карасьов, директор Інституту глобальних стратегій**, проведення конституційної реформи, про яку заявляють сьогодні лідери опозиції на Майдані, не кожному з них вигідно.

Натомість, якими б не були думки політиків та експертів стосовно шляхів повернення Конституції України до редакції 2004 р. й узагалі можливості та доцільності такого повернення, слід визнати одне, що воно має відбуватися в правовий спосіб, без надлишкового прискорення процесу. Але при цьому виникає питання, чи спроможна сьогодні нинішня влада,

парламент й опозиція забезпечити професійну підготовку заходів щодо внесення відповідних змін до Основного закону?

Р. С. Представники ЗМІ повідомили, що провідні українські інтелектуали з групи «Першого грудня» (**В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, В. Горбулін, С. Глузман, Л. Гузар, І. Дзюба, М. Маринович, М. Попович, Є. Сверстюк, В. Скуратівський, І. Юхновський**) запропонували народним депутатам проголосувати Національний акт свободи, який передбачає тимчасову міру повернення до Конституції в редакції 2004 р. Але тільки до написання нової Конституції.

На цій підставі пропонується додатково ввести два органи тимчасового періоду, яких досі в Україні не було.

Перший орган – уряд народної довіри, має бути сформований парламентською більшістю і формуватися не на політичній основі. Його члени зобов'язуються під час роботи в уряді і два роки після цього не брати участі у виборах народних депутатів, не претендувати на будь-які інші представницькі мандати й не брати участі в президентських виборах.

Другий орган – рада народного контролю, яку запропоновано сформувати з представників громадських організацій Майдану. До компетенції ради входить доступ до всіх документів і проектів документів, які готують Кабінет Міністрів України або Верховна Рада України. Рада народної довіри повинна щомісяця звітувати про перебіг імплементації акта волі на пленарному засіданні парламенту, а Верховна Рада має приймати резолюції, реагуючи на звіт ради народної довіри. Також до компетенції ради народної довіри входить узгодження керівників усіх силових структур – міністра оборони, міністра внутрішніх справ, голови СБУ, Генерального прокурора, голови податкової служби (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: УРА-Інформ (<http://ura-inform.com/ru/politics/2014/02/05/medvedchuk-legitimnye-puti-dlja-vozvratu-konstitutsionnoj-reformy-2004-goda-est>). – 2014. – 5.02; Версії (<http://www.versii.com.ua/news/296160>). – 2014. – 30.01; PRESIDENT.org.ua (<http://president.org.ua/news/news-346342>). – 2014. – 3.02; ВАРТА ПРАВА (<http://vartaprava.com.ua/news/nova-konstytutsiya-novi-vyprobuvannya-konstytutsionalizmu.html>). – 2014. – 4.02; Левый берег (http://lb.ua/news/2014/02/02/254063_zhuravskiy_vozvrashchenie_konstitutsii.html). – 2014. – 2.0; Гречка (<http://gre4ka.info/polityka/8347-v-ukraini-znovu-pokrashchuvatymut-konstytutsiiu>). – 2014. – 1.02; Незалежне Бюро Новин (<http://nbnews.com.ua/ua/news/112174>). – 2014. – 3.02; ТСН.ua (<http://tsn.ua/politika/u-prezidenta-prorokuyut-novi-krizi-v-razi-povernennya-konstituciyi-2004-roku-332669.html>). – 2014. – 3.02; Соціалістична партія України (<http://www.spu.in.ua/uk/news2/1/14866>). – 2014. – 29.01; Права людини в Україні (<http://khp.org/index.php?id=1391152117>). – 2014. – 31.01; Українські Національні Новини (<http://www.unn.com.ua/uk/news/1300566-nagafonova-povernennya-do-konstitutsiyi-2004-roku-mozhe-dopomogti-urozvyazanni-krizi>). – 2014. – 3.02; КИД (http://zadonbass.org/news/politics_other/message_75776). – 2014. – 1.02;*

Третя Українська Республіка (<http://www.3republic.org.ua/ua/news/12545>). – 2014. – 29.01; *Левый берег* (http://blogs.lb.ua/gennadiy_tkachuk/251011_povernennya_konstitutsii_2004_roku_ie.html). – 2014. – 8.01; *Голос столиці* (http://newsradio.com.ua/2014_01_29/Povernennja-do-Konstituc-2004-roku-dumki-ekspert-v). – 2014. – 29.01; *Нове Закарпаття* (<http://novezakarpattya.com/politics/15220-povernennya-do-konstitucyi-zrazka-2004-roku-vtyagne-ukrayinu-v-haos-poltolog.html>). – 2014. – 28.01; *Вечірній Київ* (<http://www.eveningkiev.com/ua/19082/news/1391010538.html>). – 2014. – 29.01; *ZN.UA* (http://dt.ua/POLITICS/providni-ukrayinski-intelektuali-pidgotuvali-nacionalniy-akt-svobodi-137458_.html). – 2014. – 14.02; *Українська правда* (<http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/02/14/7013837>). – 2014. – 15.02).

Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Перспективи розвитку української економіки у 2014–2015 рр.

(Закінчення. Початок у попередньому випуску)

2. Експертні оцінки в контексті проблем макроекономічної стабільності в Україні

Перспективи розвитку вітчизняної економіки у 2014–2015 рр. багато в чому залежать від того, якою мірою будуть забезпечені фактори макроекономічної стабільності в Україні. У цій же сфері державної економічної політики існують вельми численні проблеми. Наприклад, кілька років тому фахівці Інституту економіки та прогнозування НАН України проводили аналіз факторів дестабілізації економіки України, що діяли на той час. Академік НАН України В. Геєць розглянув близько двох десятків таких факторів (*див. «Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку», с. 13–45*). Утім, багато з них, мабуть, діятимуть і в найближчій перспективі. Зокрема, цілком імовірно, що у 2014–2015 рр. дестабілізуючий вплив на розвиток економічної ситуації в Україні справлятимуть такі чинники, які раніше перелічив академік НАН України В. Геєць:

- від’ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу;
- не виключений подвійний дефіцит платіжного балансу;
- обмежені можливості зовнішніх запозичень для фінансування дефіциту бюджету й обслуговування боргових зобов’язань;
- обмежений доступ до кредитів для суб’єктів господарювання;
- збільшення витрат на погашення та обслуговування державного боргу;

- посилення фінансової залежності економіки України від окремих країн, зокрема Росії та Китаю;
- не виключений національний протекціонізм серед провідних країн світу з метою зниження втрат від глобальної фінансової економічної кризи й пов'язане з цим зростання глобальних дисбалансів;
- збереження низьких темпів зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) України;
- вплив на українську економіку внутрішньополітичної кризи, але тепер вже не після парламентських (2012 р.), а напередодні президентських виборів 2015 р., або ж навіть якихось ближчих за часом своєї реалізації варіантів принаймні часткового вирішення нинішньої внутрішньополітичної кризи;
- суперечності між рівнем соціальних зобов'язань влади та економічними можливостями їх виконання.

Звичайно, сила впливу перелічених вище чинників на економічну ситуацію в Україні у 2014–2015 рр. далеко не завжди може бути такою, як у минулому. Та й співвідношення між собою значущості перелічених вище чинників на майбутню економічну ситуацію в Україні багато в чому змінилося та найімовірніше змінюватиметься й надалі в найближчій перспективі.

Зокрема, попри задеклароване зниження цін на російський газ, з дуже високим ступенем імовірності у 2014 р. можна прогнозувати збереження від'ємного сальдо торговельного балансу, оскільки, крім природного газу, Україна імпортує ще ряд товарів, включаючи нафтопродукти, медикаменти, продукцію машинобудування і товари широкого вжитку, купівля яких і формуватиме, хоча й у менших обсягах, ніж раніше, від'ємне сальдо торговельного балансу України. Унаслідок цього формуватиметься від'ємне сальдо поточного рахунку українського платіжного балансу. Що ж стосується подвійного дефіциту платіжного балансу України, то ймовірність його формування у 2014 р. буде меншою, ніж імовірність формування від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, якщо Росія надасть Україні в повному обсязі обіцяний нею в грудні минулого року кредит на суму 15 млрд дол. США.

Звичайно, наведена вище ймовірність формування у 2014 р. різних статей платіжного балансу України залежатиме від реалізації російсько-українських домовленостей на найвищому рівні щодо зниження ціни на імпортований Україною російський газ до 268,5 дол. протягом 2014 р. та надання Росією Україні в повному обсязі кредиту на 15 млрд дол. США.

Причому деякі підстави для сумнівів щодо ймовірності виконання цих домовленостей у повному обсязі, що виникли в певний момент, поки все-таки зберігаються. Адже сам факт щоквартального узгодження ціни на імпортований Україною російський газ припускає (принаймні теоретично) можливість зміни позиції російської сторони з цього питання. Якби російська сторона не передбачала можливості реалізації подібного сценарію як такого, то ціна на російський газ для України на рівні 268,5 дол. була б встановлена одразу на весь 2014 р. і відповідним чином юридично зафіксована. У такому

випадку, навіть при збереженні формульного підходу до визначення ціни російського газу для України на 2014 р., перерахунок відповідного коефіцієнту у формулі ціни газу був би суто внутрішньою корпоративною бухгалтерською процедурою російського «Газпрому» й не потребував би якогось узгодження з НАК «Нафтогаз України». Утім цього не сталося, що говорить про потенційну можливість односторонньої зміни позиції російської сторони в російсько-українських газових відносинах стосовно задекларованої ціни на газ для України на рівні 268,5 дол. США.

До того ж останнім часом російська сторона дедалі наполегливіше й до того ж публічно, через ЗМІ, почала нагадувати українській стороні про її минулорічну заборгованість з оплати поставок газу. Це ж, враховуючи багаторічний досвід російсько-українських газових відносин, є вельми симптоматичним сигналом.

Так само існує потенційна можливість ненадання Росією Україні в повному обсязі обіцяного нею кредиту на 15 млрд дол. США або ж висування Росією вимог до України з дострокового його повернення. Причому, наприклад, для ненадання кредиту в російській стороні є доволі вагомі юридичні підстави. Адже, згідно з чинним російським законодавством, кошти з російського Фонду національного добробуту, з якого й передбачається кредитування української сторони, можуть інвестуватися лише в цінні папери, рейтинг емітента яких повинен бути не нижче АА- за шкалою Fitch і S&P або Аa3 за шкалою Moody's, тоді як українські цінні папери мають рейтинги -В- і Саa1 відповідно. І розв'язати цю суперечність, як зазначив заступник голови Міністерства фінансів Росії С. Сторчак, можна шляхом ухвалення окремої постанови російського уряду. Однак, враховуючи статус такої постанови в ієрархії правових документів Росії, у разі крайньої необхідності ця постанова може бути відносно легко скасована російською ж стороною. Соціально-політична ж нестабільність в Україні може бути вагомим стимулом для рішення російської сторони про відмову від такого кредитування.

Тут також можна згадати по суті діаметрально протилежні оцінки щодо дострокового повернення Україною цього російського кредиту з боку першого віце-прем'єр-міністра Росії І. Шувалова та українського экс-прем'єр-міністра М. Азарова. Російський посадовець, згідно з повідомленнями ЗМІ, заявив, що російська сторона, за певних умов, може вимагати дострокового повернення наданого нею Україні кредиту. Зі свого боку український экс-прем'єр-міністр М. Азаров заявив, що умови російсько-української угоди не передбачають дострокового повернення російського кредиту. Однак, враховуючи фактичну асиметрію економічного потенціалу у двосторонніх російсько-українських відносинах, точку зору російської сторони можна вважати більш реалістичною.

Але наприкінці січня ЗМІ розповсюдили заяву президента РФ В. Путіна, зроблену ним на прес-конференції за підсумками саміту РФ – ЄС 28 січня про те, що Росія не ініціюватиме перегляду кредитних і газових домовленостей з Україною в разі, якщо до влади прийде опозиція. Кредит,

виданий Україні, і зниження ціни на російський газ, збережуться, хто б не був при владі в Києві, підкреслив він. Щоправда, при цьому В. Путін згадав і про подальше зростання заборгованості української сторони за газ перед «Газпромом».

Слідом за цим ЗМІ розповсюдили заяву першого віце-прем'єр-міністра Росії І. Шувалова, що переговори з українською стороною з фінансової підтримки й у сфері енергетики відновляться, як тільки буде сформовано новий український уряд. «Видається доцільним все-таки дочекатися формування нового уряду, тому що... ми живемо в нових умовах, коли Прем'єр-міністр України пішов у відставку. Ми, як і раніше, робочі контакти з нашими колегами в уряді України підтримуємо, але розуміємо, що ситуація може змінитися», – сказав І. Шувалов на зустрічі президента РФ В. Путіна з членами російського уряду 29 січня.

Тому навіть на сьогодні не можна повністю відкидати потенційну ймовірність перегляду російською стороною згаданих вище двосторонніх угод. Тим більше що прецеденти вельми різких змін позиції російської сторони в російсько-українських газових відносинах уже були. Привід же для подібних дій завжди може знайтися. Щоправда, російська сторона може й більш м'яко впливати на економічну політику українського уряду, регулюючи режим надання обіцяних нею кредитних коштів. Так, 29 січня в. о. Прем'єр-міністра України С. Арбузов заявив, що наша держава розраховує найближчим часом одержати другий транш кредиту від Росії в обсязі 2 млрд дол. Утім, у першій половині лютого українська сторона цього траншу так і не отримала.

Хоча в опублікованих у більшості ЗМІ відгуках експертів оцінка впливу російського кредиту на економічну ситуацію в Україні, принаймні до загострення соціально-політичної ситуації в Україні в січні 2014 р., подавалася за умови надання його Україні в повному обсязі й повернення українською стороною згідно з досягнутою домовленістю, а ціна російського газу розглядалась як незмінна на весь 2014 р. Так, на думку аналітика «Райффайзен Банку Аваль» О. Миколаєвої, «ці домовленості значно знизять ризики рефінансування для України на найближчий рік, а також підтримають золотовалютні резерви країни». «...Питання ж зовнішнього фінансування, принаймні на найближчі 12–15 місяців, виглядає вирішеним», – підсумувала аналітик.

На думку генерального директора Dragon Capital Т. Фіала, висловлену ним у грудні минулого року, найбільше інвесторів бентежив дефіцит держбюджету й дефіцит платіжного балансу країни. Він наголосив, що російські кредити, які Москва пообіцяла українському Президенту В. Януковичу, дещо знімуть гостроту розрахунків з бюджетниками й зовнішніми кредиторами. Також знижується ймовірність різкої девальвації гривні. Однак, на його думку, російські кредити справлятимуть на українську економіку лише тимчасовий позитивний ефект. «Якщо так і не будуть проведені реформи судової, регуляторної системи, а їх, очевидно, московські угоди не передбачають, то через два роки Україна знову опиниться на межі

банкрутства, але вже із зовнішнім боргом на четвертину більшим, ніж зараз», – підкреслив генеральний директор Dragon Capital.

Обмеженням залишиться й доступ українського уряду до іноземних кредитів як через незгоду української сторони погоджуватися на умови кредитування з боку Міжнародного валютного фонду, так і через зростання недовіри до українського уряду з боку приватних кредиторів у зв'язку з гострою соціально-політичною кризою в Україні. По суті, ця недовіра зберігатиметься аж до завершення президентських виборів в Україні. Наслідком означених процесів, найімовірніше, буде подорожчання в Україні кредитів і, відповідно, обмежений доступ до кредитів для вітчизняних суб'єктів господарювання.

Через очікуване отримання згадуваного вище російського кредиту принаймні з кінця 2015 р. можуть зрости витрати державного бюджету на обслуговування державного боргу, якщо, звичайно, виплату державного боргу не буде пролонговано. Так, у ЗМІ зазначається, що, за підрахунками деяких експертів, у разі випуску дворічних євробондів під Росію під кінець 2015 р. Україні доведеться виплачувати 5,4 млрд дол., що є рекордною сумою для такого короткого проміжку часу. Значні витрати на обслуговування зовнішнього боргу будуть і у 2014 р. У результаті цього знижуватимуться фінансові можливості держави, мабуть, насамперед щодо інвестиційних витрат державного бюджету. Це ж, у свою чергу, негативно впливатиме на можливості економічного зростання в Україні.

Актуальним у 2014–2015 рр. буде й посилення фінансової залежності економіки України від окремих країн, зокрема Китаю й, особливо, Росії. Це знижуватиме ступінь свободи щодо здійснення національної економічної політики будь-яким урядом України.

Про можливий вплив на українську економіку надзвичайно гострої внутрішньої соціально-політичної кризи детальніше буде сказано нижче. Зазначимо лише, що одним з імовірних наслідків її політичного розв'язання може бути поглиблення суперечностей, згадуваних ще фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України, між рівнем соціальних зобов'язань держави та економічними можливостями їх виконання. Адже підвищення соціальних зобов'язань влади, як демонструє новітня вітчизняна історія, є одним з інструментів передвиборної боротьби за електорат. Та й опозиція навряд чи буде відкрито протистояти підвищенню соціальних зобов'язань як таких напередодні президентських виборів 2015 р. Цілком імовірно, що напередодні цих виборів різні політичні сили змагатимуться між собою, пропонуючи для впровадження різний асортимент й обсяг означених зобов'язань, що певним чином стимулюватиме зростання відповідних витрат державного бюджету, до якого протягом 2014 р. можуть вноситися відповідні зміни.

Через наявність перелічених вище чинників економічного розвитку у 2014 р., а можливо й у 2015 р. темпи зростання ВВП України будуть доволі низькими. Утім, детальніше це питання буде проаналізовано нижче.

Крім згаданих нами вище факторів, які у 2014–2015 рр. можуть справляти дестабілізуючий вплив на розвиток економічної ситуації в Україні, академік НАН України В. Геєць наводив ще два чинники дестабілізації вітчизняної економіки: «досягнення граничної межі міжнародних резервів України до рівня забезпечення фінансування імпорту на рівні менше трьох місяців майбутнього періоду» та «девальвація гривні» (див. *«Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку»*, с. 23).

Процес девальвації гривні зовсім нещодавно, по суті, зрушив з місця із впровадженням НБУ гнучкого курсу національної валюти. І є, на жаль, вельми вагомими підстави вважати, що це лише початок процесу девальвації гривні. Якщо в Україні не буде радикально реформовано нинішні економічні відносини, то негативний вплив двох зазначених чинників на українську економіку проявиться вже у 2014–2015 рр., а в подальшому лише посилиться.

Таким чином, нині в Україні зберігається ряд факторів макроекономічної дестабілізації, що діяли ще на початку нинішнього десятиріччя. Це доволі б помітно ускладнювало перспективи розвитку національної економіки навіть у відносно спокійній соціально-політичній ситуації. Нинішня ж гостра соціально-політична криза відкрила потенційну ймовірність таких сценаріїв розвитку української економіки у 2014–2015 рр., які кардинально різняться між собою. По суті, залежно від обраних шляхів вирішення нинішньої соціально-політичної кризи, у 2014–2015 рр. імовірні сценарії розвитку української економіки коливатимуться від відносно спокійного (помірного інертного) до кризового.

3. Оцінка перспектив розвитку української економіки у 2014–2015 рр.

Як зазначалося вище, у 2014 р. саме соціально-політичний фактор матиме найбільший дестабілізуючий потенціал впливу на економічні відносини в Україні. І від характеру й ступеня безпосереднього й опосередкованого впливу цього фактора значною мірою залежатиме розвиток ситуації у вітчизняній економіці протягом нинішнього й, можливо, наступного року. Цілком імовірно, що у випадку згасання гострої фази нинішньої соціально-політичної кризи й переходу її в латентну (приховану) форму розвиток господарського комплексу України визначатиметься переважно розглянутими вище внутрішніми й зовнішніми економічними й соціально-психологічними чинниками, включаючи чинники макроекономічної дестабілізації.

Однак наслідки впливу цих чинників проявлятимуться, в основному, поступово. І тому їх легше передбачити й спрогнозувати. Утім, навіть у цій відносно інертній системі економічних відносин можна виділити ряд індикаторів, параметри яких говоритимуть про ймовірність збереження або порушення сформованих до цього тенденцій розвитку української економіки.

Крім традиційних індикаторів, що відображають насамперед фінансову ситуацію в Україні, як-от обмінний курс гривні до долара США, євро та

інших вільноконвертованих валют, обсяги торгів на українському міжбанківському валютному ринку, величина міжнародних (золотовалютних) резервів Національного банку України, стан платіжного балансу України тощо, це індикатори, які стали надзвичайно важливими для прогнозування розвитку української економіки саме останнім часом. Ідеться про щоквартальне підтвердження задекларованої раніше ціни на російський газ для України й порядок надходження в Україну коштів з обіцяного Росією кредиту на 15 млрд дол. У разі порушення параметрів зазначених економічних чинників (як було зазначено вище, теоретичну ймовірність такого перебігу подій відкидати не можна) треба очікувати й зміни трендів розвитку економіки України за відносно спокійним (некризовим) сценарієм.

У разі ж загострення соціально-політичної кризи в Україні прогноз відносно спокійного сценарію розвитку вітчизняної економіки втрачає сенс. Основним індикаторами розвитку ситуації стають насамперед фінансово-економічні показники, як-от обмінний курс гривні до долара США, євро та інших ВКВ, обсяги торгів на українському міжбанківському валютному ринку, динаміка індексу споживчих цін, заборгованості по заробітній платі, комунальних платежів і деякі інші показники.

Для початку розглянемо прогнози розвитку економіки України на 2014–2015 рр., в основі яких лежить Державний бюджет України на 2014 рік і пов'язані з цим експертні оцінки макроекономічного характеру. Тобто йдеться про відносно спокійний помірно інертний економічний процес, передумови розвитку якого остаточно сформувалися в другій половині грудня 2013 – на початку січня 2014 р.

Одним з найвагоміших інструментів державного управління, що визначає характер розвитку вітчизняної економіки, є державний бюджет України. Відповідно до закону, ухваленого 16 січня 2014 р., на цей рік передбачаються доходи державного бюджету в сумі 395,3 млрд грн, видатки державного бюджету в сумі 462,2 млрд грн, граничний обсяг дефіциту державного бюджету в сумі 71,6 млрд грн. При цьому законом про Державний бюджет в 2014 р. передбачено надання державних гарантій для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України державного сектору економіки за кредитами (позиками), що залучаються для фінансування інвестиційних, інноваційних, національних проектів та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення й реалізація яких сприятиме розвитку економіки України, а також інших цілей, визначених цим законом, на суму 50 млрд грн. Також станом на 31 грудня 2014 р. визначено граничний обсяг державного боргу в сумі 585,5 млрд грн. При цьому у 2014 р. мінімальна заробітна плата встановлюється: з 1 січня – 1218 грн., з 1 липня – 1250 грн, з 1 жовтня – 1301 грн.

Крім того, доволі широко в ЗМІ розглядався ряд макроекономічних параметрів, як, наприклад, обсяги номінального ВВП, темпи зростання реального ВВП, рівень інфляції, обмінний курс гривні до долара США й деякі інші, на підставі яких і розраховувалися показники Державного

бюджету України на 2014 рік. Так, темпи зростання ВВП у 2014 р., згідно з планами урядовців, становитимуть 3 %, а відношення граничного обсягу дефіциту державного бюджету до ВВП – 3,6 %. Щоправда, останній показник не включає в себе майбутні збитки «Нафтогазу України», які багатьма експертами традиційно й цілком обґрунтовано зараховуються до дефіциту державного бюджету, так само як і державні дотації Пенсійному фонду України. При цьому оглядачі ЗМІ звернули увагу на те, що уряд відмовився від попереднього прогнозу інфляції, закладеного в проекті бюджету на 2014 р. на рівні 8,3 % на користь нижчого показника – 4,3 %. Номінальний ВВП уряд прогнозує в обсязі 1653 млрд грн. – при запланованих на 2013 р. 1576 млрд грн (тобто передбачається річний приріст номінального ВВП близько 5 %). При цьому оглядачі звернули увагу, що в супровідних матеріалах до проекту Держбюджету уряд не представив прогнозу курсу гривні. Хоча в деяких ЗМІ повідомлялося, що Державний бюджет на 2014 рік було розраховано з урахуванням обмінного курсу національної валюти 8,4–8,5 грн/дол. США. Офіційних же спростувань з боку Міністерства фінансів чи Національного банку України в ЗМІ з цього приводу не наводилося. Водночас наприкінці грудня минулого року після повідомлення про очікуваний російський кредит на 15 млрд дол. США панівними в експертному середовищі, як, цілком імовірно, і в урядовому, були очікування відносно стабільного курсу гривні у 2014 р. на рівні близькому до минулорічного.

Утім, останнім часом багато експертів доволі критично оцінювали в цілому як проект, так і вже ухвалений державний бюджет на 2014 р. Зокрема, у ЗМІ повідомлялося, що наприкінці минулого року Міжнародний валютний фонд (МВФ) очікував зниження ВВП України на 0,3 % у 2013 р. тоді як у жовтні того ж року МВФ вважав, що українська економіка в цей період продемонструє зростання на 0,4 %. А у 2014 р. за прогнозом МВФ очікується збільшення ВВП лише на 1 %. У своєму жовтневому Світовому економічному прогнозі МВФ пророкував, що зростання ВВП України у 2014 р. становитиме 1,5 %, таким чином, порівняно з жовтнем 2013 р. цей прогноз погіршений на 0,5 п. п. Номінальний ВВП, згідно з прогнозами фонду, за підсумками 2013 р. становитиме 1432 млрд грн, а у 2014 р. – 1503 млрд грн.

Дефіцит платіжного балансу України, на думку експертів МВФ, перевищить у 2013 р. 8 % ВВП і збережеться на такому ж рівні у 2014 р. Дефіцит бюджету України разом зі збитками «Нафтогазу України» становитиме у 2013 р. 7,7 % ВВП, а в 2014 р. – 6,6 % ВВП. МВФ також вважає, що середньорічна інфляція в Україні у 2014 р. становитиме 1,6 %, а у 2013 р. буде зафіксована дефляція 0,3 % (у жовтні МВФ прогнозував нульову середньорічну інфляцію у 2013 р. та інфляцію 1,9 % – у 2014 р.).

А у прес-релізі міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's (S&P), оприлюдненого наприкінці минулого року, повідомлялося, що у 2013 р., як і раніше, очікується зниження ВВП України на 1 %, проте оцінка економічної динаміки на 2014 р. погіршена на 0,5 п. п. – до 1 %. «Ми не

очікуємо в рамках нашого базового сценарію, що Україна буде проводити масштабні реформи. Ми прогнозуємо незначний прогрес у таких напрямках, як консолідація бюджету, проведення ринкової реформи внутрішнього газового ринку, врегулювання проблемних кредитів у фінансовому секторі або підвищення гнучкості валютного курсу», – підкреслює агентство.

При цьому, згідно з його прогнозом, якщо раніше в 2015–2016 рр. очікувалося зростання ВВП України на 3,5 % щорічно, то, згідно з оновленими оцінками, – 2,5 і 3,5 % відповідно. Що стосується державних фінансів, то вони будуть функціонувати в основному за рахунок кредитних ресурсів. Це сприятиме зростанню інфляції та зростанню цінової складової ВВП. Якісних змін в українській економіці, за цим прогнозом, не передбачається.

Широко обговорювали перспективи економічного розвитку України у 2014 р. й вітчизняні експерти. Доволі критично ще наприкінці минулого року, наприклад, оцінювались параметри зростання ВВП. Зокрема, за повідомленням газети «Дзеркало тижня», реальний ВВП України у 2014 р., як вважав тоді директор Інституту економіки та прогнозування НАН України В. Геєць, може зрости максимум на 1,5 %. «Але це не економічне зростання. Це результат статистики», – погоджувався й старший радник «Альфа-Банку» (Україна) Р. Шпек, маючи на увазі низьку базу порівняння 2013 р. При цьому экс-заступник міністра фінансів і голови НБУ О. Савченко вважав, що навіть послаблення напруженості в торговельних відносинах з Росією та зниження ціни на газ забезпечить хіба що 0–0,5 % зростання ВВП, та й то якщо не буде гострої фази політичної кризи. А експерт з питань макроекономіки А. Блінов наголошував на доречності розробки Держбюджету-2014, виходячи з прогнозу зростання української економіки близько 0 % наступного року. Підкреслимо, що всі ці оцінки були зроблені в кінці минулого року, тобто до різкого загострення соціально-політичної ситуації в Україні у січні цього року. Правда, деякі експерти висловлювали й більш оптимістичні прогнози щодо зростання українського ВВП. Так, наприкінці грудня 2013 р. директор з розвитку АК Kreston GCG (Донецьк) А. Попов висловив думку, що у 2014 р. Україна зможе вийти на 3-відсотковий приріст ВВП за рахунок збільшення товарообігу з Росією та Китаєм.

Далі в цій роботі наведено експертні оцінки динаміки ВВП України у 2014 р., зроблені вже після різкого загострення соціально-політичної ситуації.

Водночас занепокоєння експертів викликають перспективи зростання державних боргів. Так, після повідомлень ЗМІ наприкінці минулого року про досягнення домовленостей на найвищому рівні про надання Україні Росією кредиту на суму 15 млрд дол., народний депутат від УДАРу, экс-міністр фінансів В. Пинзеник заявив: «На початку 2008 р. борг України становив 89 млрд грн. Сьогодні – 550 млрд, а за моїми прогнозами з урахуванням того бюджету який буде прийнятий, до кінця наступного року, борг України досягне 700 млрд грн». При цьому треба підкреслити, що відповідно зростає і валовий зовнішній борг.

До того ж, на думку відомого вітчизняного економіста В. Лисицького, той шлях, яким останніми роками розвивається українська економіка, нарощуючи борги, є ідентичним сценарію розвитку Греції – країни, чий стан можна назвати плачевним. У ЗМІ, правда, останнім часом з'явилися висловлювання деяких експертів і навіть чиновників про те, що нарощуванням боргів поки не загрожує українській економіці катастрофою. При цьому наводяться не коректні за своєю суттю порівняння з деякими розвинутими державами, де відсоткове відношення заборгованості до ВВП цих країн значно вище, ніж в Україні. Так, експерти інвестиційної компанії Eavex Capital нагадують, що в більшості розвинутих економік співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП перевищує 100 %. «Наприклад, у Німеччині таке співвідношення перебуває на рівні 140 %, у Франції – приблизно 180 %...», – констатують аналітики цієї компанії. Щоправда, вони ж і визнають, що «в економіках, що розвиваються таке співвідношення зазвичай значно менше: у Туреччині – приблизно 40 %, у Польщі – 55 %, у Чехії – 45 %, у Хорватії – 95 %».

Слід наголосити, що порівняння зовнішньої заборгованості України із зовнішньою заборгованістю США, до якої вдаються деякі політики, зовсім некоректне, оскільки долар США є основним засобом платежу й заощаджень у світі, а масштаби й режим його емісії впливають на функціонування світового ринку. Та й згадані вище Німеччина та Франція мають потужні економіки, що спираються на емісію другої за значенням валюти світу – євро та входять до елітного світового політичного «клубу» – так званої «Великої сімки». Тому більш коректне порівняння України в плані зовнішньої заборгованості зі згаданими вище Туреччиною, Польщею та Чехією. Однак економіка цих держав перебуває у значно кращому стані за українську. Тому повторення грецького сценарію в Україні у 2014–2015 рр. хоча поки й видається неможливим, але, на жаль, у випадку подальшого нарощування зовнішньої заборгованості України, все-таки може стати реальним.

Також ще наприкінці грудня минулого року деякі експерти вважали, що навіть з урахуванням запозичень у Росії рівень українського державного боргу залишається в прийнятних рамках. Про це йшлося в аналітичному огляді експертів інвестиційної компанії Eavex Capital. «На нашу думку, навіть з урахуванням майбутнього зростання державного зовнішнього боргу на 15 млрд дол. після випуску боргових паперів, які викупить Росія, у цілому, рівень зовнішніх запозичень залишається в прийнятних рамках. Проте, важливим фактором для ефективного керування зовнішньою заборгованістю є створення умов для її рефінансування», – зазначали представники компанії. Хоча, як бачимо й вони наголошували тоді на проблемі рефінансування зовнішньої заборгованості, яка може постати перед українською державою, починаючи з кінця 2015 р.

При цьому, на думку деяких інших вітчизняних експертів, розміщення російським Фондом національного добробуту частини своїх резервів у державних цінних паперах України означає, що Росія фактично отримує ключ від дефолту України, бо має змогу, викинувши ці папери на ринок,

обвалити їхню вартість. Тобто, по суті, ідеться про потужний потенційний важіль фінансового тиску на Україну.

Так, колишній в. о. міністра фінансів в уряді Ю. Тимошенко І. Уманський наголошує, що обсяг державних облігацій України, які перебувають на ринку у вільному обігу, становить приблизно 15,5 млрд дол. Тому якщо Україна продасть стільки ж державних цінних паперів Росії, то Росія сконцентрує у себе майже половину зовнішнього публічного боргу нашої країни. «Якщо будуть певні ризики, і Україна захоче реструктуризувати або рефінансувати свій борг, і почне збирати раду кредиторів, Росія буде мати визначальний вплив на рішення, дати можливість або не дати Україні це робити. І з цієї сторони Росія добре підстрахувалася, тому що зможе фактично вирішувати, як діяти Україні», – попередив він. При цьому оглядачі ЗМІ згадують, що у листопаді інформація про те, що один американський фонд Franklin Templeton скупив єврооблігації України на 5 млрд дол. мав ефект бомби, що розірвалася, незважаючи на те, що свій портфель цей фонд збирав кілька років поспіль.

Тим часом, згідно з розробленою Міністерством фінансів Програмою управління державним боргом на 2014 р. Україна в поточному році має намір позичити 163,5 млрд грн на внутрішньому та зовнішньому ринках, що становить 18,923 млрд дол. за поточним офіційним курсом Національного банку. При цьому передбачається, що на внутрішньому ринку буде здійснено запозичень на суму близько 111,3 млрд грн, або 68,1 % їх загальної суми, а на зовнішніх ринках з урахуванням запозичень за спеціальним фондом державного бюджету України – 52,2 млрд грн, або 31,9 %. Таким чином, у цій Програмі фактично не враховано (принаймні повністю) широко анонсований та вже згадуваний вище російський кредит. Адже лише обіцяні Росією на цей рік 12 млрд дол. кредиту за нинішнім офіційним курсом удвічі перевищують усі зовнішні запозичення, заплановані на 2014 р. Міністерством фінансів. І це викликає певні запитання: чи планує Росія надавати обіцяний нею кредит у повному обсязі, чи ці кошти йтимуть у формі заліку платежів за спожитий Україною російський газ? Водночас як наголошується в програмі, співвідношення внутрішніх і зовнішніх боргових інструментів у загальній структурі державних запозичень може змінюватися у зв'язку з погіршенням умов таких запозичень та/або кон'юнктури фінансового ринку.

Міністерство фінансів оцінює загальні виплати за державним боргом у 2014 р. за рахунок коштів держбюджету на рівні 140,337 млрд грн, що становить 16,242 млрд дол. за поточним офіційним курсом Національного банку України. Таким чином, з урахуванням прогнозного обсягу зовнішніх позик, обсяг надходжень за позиками у 2014 р. перевищить обсяг виплат з державного боргу на 23,164 млрд грн, або 2,680 млрд дол. за поточним курсом НБУ. За попередніми розрахунками Міністерства фінансів, на кінець 2014 р. питома вага державного боргу номінованого в іноземній валюті може становити 56,3 %, у національній валюті – 43,7 %, але це співвідношення може змінюватися залежно від умов запозичень та/або кон'юнктури ринку.

Відомство не уточнює, за яким курсом гривні були розраховані ці виплати. Проте в грудні 2013 р. у проспекті емісії єврооблігацій як оцінки середнього курсу гривні у 2014 р. використовувався курс 8,5 грн/дол., у 2015 р. – 8,8 грн/дол. Затверджена програма управління державним боргом передбачає утримання його обумовленого в держбюджеті граничного рівня державного боргу на кінець 2014 р. у 585,484 млрд грн. У цілому, враховуючи нинішні тенденції розвитку фінансової ситуації в Україні та потреби вітчизняної економіки у запозиченнях, можна з упевненістю очікувати на перегляд зазначеної програми протягом найближчих місяців.

Узагалі загострення політичної кризи в Україні у січні цього року змусило фахівців коригувати свої прогнози перспектив економічного розвитку нашої держави на 2014 р. Деякі оглядачі ЗМІ наголошують, що січневі масові заворушення у країні не стануть катастрофою для економіки. «У гіршому випадку події, які зараз відбуваються віднімуть від показника зростання ВВП за I квартал 0,1–0,2 %, не більше. За нашими оцінками, у I кварталі падіння ВВП становитиме близько 1 %. Але й без загострення політичної кризи цей показник був би приблизно таким самим», – цитує діловий тижневик «Коментарі» аналітика Міжнародного центру перспективних досліджень О. Жолудя. При цьому кореспондент зазначеного видання визнає, що «є й інші прогнози, що передрікають українській економіці апокаліптичні перспективи». «Ескалація конфлікту в Україні однозначно шкодить її економіці. Можна проаналізувати показники Туреччини та інших країн, де нещодавно відбувалися схожі події. Збиток завданий економіці Туреччини в результаті масових протестів у середині 2013 р. оцінюється у 9 млрд дол.», – заявив керівник Аналітичної групи ім. Григорія Сковороди В. Кучерук.

Причому, за словами керівника аналітичного департаменту ІК SP Advisors В. Ваврищука, у тому випадку, якщо невизначена ситуація затягнеться на тривалий час, «можна очікувати різкого зниження споживання: громадяни почнуть активніше відкладати на “чорний” день. У свою чергу, підприємства продовжать заморожувати інвестиції в розвиток, що викличе подальше зниження ВВП».

Зі свого боку, виконавчий директор CASE Україна Д. Боярчук вважає, що «поточна ситуація однозначно відіб’ється на доходах бюджету. Наскільки масштабна ця тенденція, наразі сказати важко. Але те, що доходи держскарбниці будуть зменшуватись під час протистояння – сумнівів не викликає. Зате на зростання ВВП наслідки нинішніх заворушень навряд чи позначаться. Основні ринки збуту наших підприємств перебувають за кордоном, а тому експортери не постраждають. Але з часом через скорочення внутрішнього попиту реальний сектор також відчує проблеми. Про інвестиції в Україні ми забули ще два роки тому. Якщо не брати до уваги інвестиції з Кіпру та інших офшорів, то буде видно, що припливу іноземного капіталу в країну немає. На тлі поточних подій просто посилиться відплив капіталу. Найімовірніше, ослаблення гривні останнім часом і є частково результатом того, що бізнес почав виводити свої гроші з країни».

При цьому, як традиційно це завжди відбувається у подібних випадках в усьому світі, найоперативніше відреагувала на згадані події фінансова сфера. Зокрема, міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's 28 січня «знизило довгостроковий та короткостроковий суверенні кредитні рейтинги України в іноземній валюті «В-/В» (емітент платоспроможний, але несприятливі економічні умови можуть негативно вплинути на можливості виплат) до рівня «ССС+/С» (емітент має труднощі з виплатами за борговими зобов'язаннями та його можливості залежать від сприятливих економічних умов). При цьому прогноз погіршено зі «стабільного» до «негативного». «Політична нестабільність в Україні значно загострилася. Тепер ми оцінюємо її за нашими критеріями як “проблемне громадянське суспільство з ослабленими політичними інститутами”, що зменшує можливості уряду підтримувати своєчасне обслуговування боргу», – заявили фахівці цього міжнародного рейтингового агентства. Правда, деякі українські аналітики назвали цей крок передчасним.

Також у ЗМІ висловлювалася думка, що підтвердження президентом В. Путіним намірів Росії надати Україні обіцяний раніше кредит на загальну суму 15 млрд дол. є гарантією того, що «Україна буде забезпечена валютою для розрахунків із кредиторами (загальний обсяг виплат за валютними боргами на 2014 р. становить трохи більше 7 млрд дол.)». «Але навіть якщо у випадку зміни влади в країні ці домовленості опиняться під загрозою, нова влада зможе домовитися про нову програму з МВФ...», – припускає провідний експерт Інституту економічних досліджень і політичних консультацій О. Бетлій.

Однак наведене припущення експерта Інституту економічних досліджень і політичних консультацій О. Бетлій істотно спрощує ймовірні перспективи розвитку фінансової ситуації в Україні. Адже у разі значної фінансової дестабілізації економічна ситуація в Україні в цілому може вийти з-під контролю державної влади. Тому вельми симптоматично, що слідом за зниженням довгострокового та короткострокового суверенних кредитних рейтингів України в іноземній валюті міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's й довгострокові кредитні рейтинги Приватбанку, Альфа-банку Україна та Кредобанка до «ССС+» з «В-В-», прогнози по рейтингах негативні. Зниження рейтингів пов'язане з аналогічною дією стосовно суверенних рейтингів України. Агентство відзначає, що банки в значній мірі перебувають під впливом нестабільних внутрішніх економічних і політичних умов. До того ж суверенні ризики України будуть продовжувати сильно впливати на кредитоспроможність банків.

Водночас міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's знизило, слідом за рейтингом України, також рейтинги Криму та Києва. При цьому S&P підтвердило рейтинг Львова на рівні «ССС+», змінивши прогноз по цьому рейтингові зі «стабільного» на «негативний». Тобто західні експерти оцінюють здатність місцевої влади Львова (а можливо – і Західної України в цілому) контролювати політичну та економічну ситуацію у регіоні своєї відповідальності краще, ніж аналогічну здатність місцевої влади Криму та

Києва. Водночас, на думку фахівців Standard & Poor's, значна ескалація політичної нестабільності в Україні може призвести до того, що очікуваний пакет фінансової підтримки з боку Росії в обсязі 15 млрд дол. може бути й не реалізований.

Слідом за Standard & Poor's й міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service знизило суверенний кредитний рейтинг України до рівня Caa2 з Caa1 з негативним прогнозом, говориться в повідомленні агентства, опублікованому на його офіційному сайті. Причинами зниження рейтингу агентство називає ескалацію соціальної та політичної напруги в країні, підвищений ризик різкого зростання потреб у зовнішній ліквідності й непередбачуваність зовнішньої підтримки з боку Росії. Причому свій негативний прогноз агентство пояснює високим ризиком зовнішньої ліквідності, навіть за умов надання фінансування з боку Росії відповідно до озвученого раніше плану, оскільки малоімовірно, що «український уряд зможе ефективно вирішувати основні структурні проблеми країни». При цьому в повідомленні агентства зазначається, що змінимо свій прогноз і відповідно рейтинг Moody's Investors Service змінить у випадку очевидного поліпшення у врегулюванні політичної кризи в Україні й поліпшення показників зовнішньої ліквідності нашої держави. В останньому випадку, по суті, ідеться про збільшення обсягів офіційних міжнародних резервів України (золотовалютних резервів НБУ) та поліпшення її платіжного балансу, що є вельми проблематичним за нинішніх умов.

Серед факторів, які можуть стати вирішальними для подальшого зниження рейтингу України, міжнародним рейтинговим агентством Moody's Investors Service названі такі: продовження політичного протистояння, зростання насильства, відмова Росії від надання кредиту в обсязі 15 млрд дол., істотне зниження обсягів золотовалютних резервів. Разом з тим слідом за суверенним рейтингом країни, Moody's знизило також рейтинг Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами до рівня Caa2 з Caa1. А 7 лютого вже і міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings знизило довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) України за зобов'язаннями в іноземній валюті з «B-» до «ССС», або «надзвичайно спекулятивного» рівня. Тепер від дефолтної позначки Україну за шкалою Fitch відділяє один щабель.

У будь-якому випадку згадане зниження міжнародним рейтинговими агентствами Standard & Poor's, Moody's Investors Service та Fitch Ratings суверенних рейтингів України за її зобов'язаннями в іноземній валюті означає, як мінімум у першій половині 2014 р., збільшення витрат на обслуговування державного боргу, сильне погіршення доступу української держави та українських підприємств до зовнішніх позик, насамперед приватних, та загальне подорожчання кредитів в Україні. Тут доречно згадати, що, як повідомляє агентство Bloomberg з посиланням на доповідь економістів Morgan Stanley, Бразилія, ПАР, Туреччина й Україна більше інших країн, що розвиваються, піддані ризику «раптової зупинки» припливу капіталу.

Також, попри відсутність у наявних у ЗМІ офіційних матеріалів з підготовки Державного бюджету України на 2014 р., у експертному середовищі вельми широко обговорювалися перспективи динаміки курсу гривні. При цьому деякі аналітики спиралися на оцінки уряду й Національного банку України, згідно з якими міжнародні резерви України наприкінці 2014 р. становитимуть 24 млрд дол. США в еквіваленті, і тому вони не бачили підстав для знецінення гривні. Після повідомлень ЗМІ про очікуване зниження цін на російський газ й надання Україні Росією кредиту на суму 15 млрд дол. та про перспективи розширення економічного співробітництва з Китаєм й надходження в Україну багатомільярдних китайських інвестицій, навіть з'явилися вельми оптимістичні експертні оцінки, згідно з якими у 2014 р. середньорічна амплітуда коливань курсу очікувалась у межах 7,5–8,3 грн/дол. Утім, нині, після нещодавнього стрімкого падіння курсу гривні та фактичного запровадження НБУ її плаваючого офіційного курсу, подібні прогнози мають, хіба що, суто науковий економіко-історичний інтерес.

Водночас деякі експерти вважають, що нинішнє підвищення курсу долара США і зростання попиту на вільноконвертовану валюту в Україні говорить про те, що бізнес починає поступово виводити свої капітали з нашої держави за кордон. За повідомленнями ЗМІ, великі російські компанії, що працюють в Україні, отримали з Москви команду в десятиденний термін провести всі розрахунки та вивести з України кошти, оскільки російське керівництво вважає, що через два тижні Україну спіткає дефолт. Про це інтернет-виданню LB.ua розповіло джерело, близьке до керівництва одного з російських банків, представлених на українському ринку. Щоправда, не виключено, що в цьому випадку має місце інформаційно-психологічна операція з метою тиску на чинну українську владу. Організатори цієї інформаційно-психологічної операції можуть бути різні. Утім, враховуючи підвищену нині інформаційну вразливість українського фінансового ринку, стабільності гривні подібні повідомлення в будь-якому випадку не додають.

При цьому слід зазначити, що станом на 1 лютого 2014 р. офіційні міжнародні резерви України (за оперативними даними НБУ) становили 17,8 млрд дол. США (в еквіваленті). Протягом січня цього року офіційні міжнародні резерви України скоротилися на 2,6 млрд дол. У разі появи паніки на українському валютному ринку цього явно недостатньо, щоб НБУ міг стабілізувати ситуацію з використанням виключно економічних важелів, тобто вдаючись до валютних інтервенцій на міжбанківському ринку. В експертному середовищі вже почали згадувати як свого часу Національний банк забороняв дострокове вилучення вкладниками їх коштів з термінових депозитів й запроваджував обмеження на продаж готівкової іноземної валюти.

Тим часом, за повідомленням НБУ, загальний обсяг залишків банківських депозитів у січні 2014 р. зменшився на 2,3 % – до 653,4 млрд грн, у тому числі в національній валюті – на 2,4 %, в іноземній валюті – на 2,1 %. За місяць кошти на депозитних рахунках юридичних осіб скоротилися на

4,9 % – до 220,1 млрд грн, фізичних осіб – на 0,9 %, до 433,4 млрд грн. Скорочення депозитів населення відбулось уперше за кілька останніх років. І це – вельми тривожний симптом, що говорить про зниження довіри населення до влади й наростання у населення панічних настроїв. Останнє – загрожує Україні економічною катастрофою.

Однак посадовці НБУ на сьогодні публічно відкидають можливість запровадження заборони на дострокове вилучення вкладниками їх коштів з термінових депозитів. Про це заявила директор генерального департаменту грошово-кредитної політики НБУ О. Щербакова, а згодом по телебаченню – і голова НБУ І. Соркін. Натомість, як зазначають у ЗМІ, «ключовими подіями тижня, що минає, стали девальвація офіційного курсу гривні майже на 9 % і прийняття Нацбанком “антиспекулятивних” постанов № 48 і 49, якими були запроваджені обмеження на низку валютних операцій. Зокрема, для бізнесу введено вимоги резервувати кошти на купівлю іноземної валюти на окремому аналітичному рахунку на п'ять днів (з купівлею валюти на шостий) і проводити розрахунки з контрагентами лише в межах залишку на рахунку на початок операційного дня. Є й інші обмеження, однак вони сегментарні та стосуються схем із виведення капіталу. Які, на відміну від 2008–2009 рр., Нацбанк цього разу, справді, серйозно скоротив (хоча і з очевидним запізненням)», – наголошує журналіст «Дзеркала тижня».

Стає дедалі більш очевидним, що в цілому ситуація на валютному ринку України вже радикально змінилась. Це стосується обігу і готівкової, і безготівкової валюти, тобто і громадян, і підприємств. У ЗМІ повідомлялось, що 30 січня на українському міжбанківському валютному ринку «форвардні контракти на валюту з оплатою в березні (NDF) коштували 8,88 у парі грн/дол., а з погашенням через шість місяців – 9,25 грн/дол. Прогноз інвестиційного банку JP Morgan – 9,3 грн/дол. до кінця 2014 р.».

Деякі банкіри та економісти говорять про два варіанти розвитку нинішньої ситуації. «Перший: якщо Росія все ж таки швидко дає кредит, а Нацбанку вдається впоратися з валютним ажіотажем, то НБУ, імовірно, зможе утримати гривню в коридорі 8,40–8,50 грн/дол., прогнозують в ІК Concorde Capital. Якщо ні – вона може подешевшати до 8,8 грн/дол. Однак, ймовірно, третьою умовою для спокою на ринку буде те, що стануть робити зі своїми капіталами великі українські підприємства і чи знайде Нацбанк дієві механізми боротьби з їх впливом. Для боротьби з валютним ажіотажем серед населення є чимало засобів – від затиснення ліквідності в банківській системі (що Нацбанк напевно намагатиметься робити) до адміністративних обмежень (аж до заборони на дострокове зняття депозитів або ще чогось подібного)».

Утім, як вважає Р. Шпек, голова ради Незалежної асоціації банків України, старший радник «Альфа-Банку», «нинішні стрибки курсу мають кон'юнктурний характер. На жаль, розбалансовані державні фінанси істотно впливають на грошову систему України. Величезні вливання гривні наприкінці грудня в рамках величезного боргового фінансування бюджетного дефіциту сформували рекордну надлишкову гривневу

ліквідність банків, що стала “пальним для пожежі” на валютному ринку. Водночас політичні події залишають чимало приводів для нервозності, яка розпалює цю “пожежу”. Гадаю, Національний банк України добре засвоїв урок 2008 р. і не буде одночасно заливати ринок гривнею та іноземною валютою, “спалюючи” міжнародні резерви. За період 21–30 січня вільна гривнева ліквідність банківської системи скоротилася на 15 млрд грн. Якщо цей результат закріпити й не давати приводів для масової паніки, курс національної валюти незабаром може помітно зміцнитися». Однак за умов гострої соціально-політичної кризи в Україні масова паніка здатна виникнути і з причин, що не можуть контролюватись Національним банком України.

Адже, на думку ректора «Міжнародного інституту бізнесу» й екс-заступника голови НБУ О. Савченка, причини падіння гривні «можна об'єднати в три групи, пронумерувавши у міру значущості:

1) фундаментальні – це падіння промислового виробництва та стагнація ВВП, зростання дефіциту поточного рахунку та бюджету, скорочення прямих іноземних інвестицій;

2) комерційні – можливість заробити на різниці офіційного та ринкового курсів або міжбанківського та готівкового курсів. До цієї групи входить і виведення капіталу з країни фінансово-промисловими групами;

3) соціально-політичні – криза влади, Євромайдан та ін.

Однак важливо зрозуміти, що НБУ може лише загальмувати чи прискорити девальвацію, але не може змінити тренду. *Тільки фундаментальні фактори визначають курс, а вони не запрацюють без завершення політичної кризи та формування або коаліційного (який складатиметься з, по суті, більш моральних і професійних міністрів), або технічного уряду – команди, яка зможе провести базові соціально-економічні реформи.* Мій прогноз курсу долара в Україні на кінець 2014 р.: коаліційний уряд – 9,5 грн, уряд професіоналів – 9 грн, уряд Партії регіонів і комуністів – 10 грн/дол.», – пише О. Савченко на сторінках часопису «Дзеркало тижня».

Підсумовуючи наведене вище, варто згадати, у якій послідовності розвивалася в Україні економічна криза у 2008–2009 рр. Тоді дестабілізація на світовому фінансовому ринку спричинила обвальне падіння гривні та всього фінансового ринку України. Це призвело до кризи в експортноорієнтованих галузях реального сектору економіки – металургії, машинобудуванні та хімічній промисловості. З часом гострі проблеми постали й перед багатьма галузями вітчизняної економіки, зорієнтованими на внутрішній український ринок. А ще трохи пізніше потужного удару кризи зазнала зайнятість населення та соціальна сфера.

Тому, якщо залишити поза увагою апокаліпсичний варіант розвитку економіки, який зараз в принципі не варто прогнозувати, можна припустити два сценарії ймовірного розвитку економіки у 2014 р. – на початку 2015 р. У випадку, якщо соціально-політична ситуація в Україні порівняно швидко стабілізується, то цілком ймовірно, що розвиток економіки відбуватиметься за відносно спокійним сценарієм. Правда, і в цьому випадку приріст

реального ВВП буде меншим, ніж в урядовому прогнозі, на підставі якого формувався Державний бюджет України на 2014 р. Виходячи з наведених вище експертних оцінок, у тоді кращому випадку приріст реального ВВП України у 2014 р. становитиме не більше 1,5 %, інфляція, мабуть, близько 8 %, а обмінний курс гривні наприкінці року – десь на рівні 9,00–9,50 грн/дол. США. На користь економічного зростання в Україні працюватиме відносно кращий, ніж у 2013 р. попит на товари українського експорту. А стримувати поліпшення показників розвитку вітчизняної економіки буде значний потенціал песимізму, накопичений в українському суспільстві, як показували соціологічні дослідження, ще до початку нинішньої соціально-політичної кризи, та загроза поновлення цієї кризи. За умови сприятливого розв'язання нинішньої гострої соціально-політичної кризи в Україні є підстави очікувати на поліпшення стану вітчизняної економіки і у 2015 р.

Якщо ж реальна дестабілізація соціально-політична ситуації в Україні зберігатиметься протягом доволі довгого періоду, то розвиток вітчизняної економіки може відбуватись за згаданою вище схемою кризи 2008–2009 рр. (хоча і у менших масштабах): дестабілізація фінансової сфери в Україні – скорочення виробництва в реальному секторі вітчизняної економіки – скорочення зайнятості та погіршення стану соціальної сфери в Україні. А взагалі, через вельми високу невизначеність нинішньої соціально-політичної ситуації в Україні, усі нинішні прогнози розвитку вітчизняної економіки варто ще перевірити через два–три місяці (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Верховна Рада України: офіційний веб-портал (<http://rada.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : кол. монографія / за ред. М. І. Скрипниченко; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – С. 13–45; Версії.com (<http://www.versii.com>). – 2013. – 24.12; Вечерние Вести (<http://gazetavv.com>). – 2013. – 24.12; Дзеркало тижня (<http://dt.ua/>). – 2013. – № 46–49, 2014. – № 1–5; Економічна правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2014. – 14.01; 5,11, 12, 14, 15.02; Житомир-Онлайн (<http://zhitomir-online.com>). – 2013. – 20.12; Зеркало недели (<http://zn.ua>). – 2014. – 28, 29.01; Ирта-fax (<http://irtafax.com.ua>). – 2013. – 23.12; Коментарі. – 2013. – № 43, 2014. – № 2, 3, 5; Кореспондент (<http://korrespondent.net/>). – 2013. – № 35; Левый берег (<http://economics.lb.ua>). – 2013. – 18, 19, 24, 26.12, 2014. – 5, 11, 12, 14.02; Минпром (<http://minprom.ua>), – 2013. – 23, 25, 26, 30.12, 2014. – 16.01; Минфин (<http://minfin.com.ua>) – 2013. – 20, 24, 27.12, 2014. – 15.02; Новости Донбасса (<http://novosti.dn.ua>). – 2013. – 23, 25.12; Український журнал «Економіст» (<http://ua-ekonomist.com>). – 2013. – 26.12; Укррудпром (<http://ukrrudprom.ua>). – 2014. – 31.01, 2.02; iPress.ua (<http://ipress.ua>). – 2013. – 19, 20.12; REGNUM (<http://www.regnum.ru>). – 2013. – 24.12; GfK Ukraine (http://www.gfk.ua/public_relations/press)).*

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект “Реабілітація гідроелектростанцій”) між Україною та Європейським інвестиційним банком».

Фінансова угода спрямована на забезпечення ефективної реалізації Проекту «Реабілітація гідроелектростанцій», який передбачає виконання робіт з реконструкції, що будуть виконані на шести гідроелектростанціях (Київська ГАЕС, Канівська ГЕС, Кременчуцька ГЕС, Дніпродзержинська ГЕС, Дніпровська ГЕС-1, Дніпровська ГЕС-2) на р. Дніпро в Україні. У рамках цього проекту планується провести реконструкцію турбін, генераторів, заміну електромеханічного та гідромеханічного обладнання. Термін завершення проекту – 2017 р.

Ратифікація Фінансової угоди сприятиме підвищенню ефективності управління енергосистемою України та розвитку національної гідроенергетики.

Відповідний законопроект зареєстровано за № 0040 (*Верховна Рада України (<http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/85470.html>). – 2013. – 19.11*).

Перспективні напрями розвитку української науки

На особливу увагу заслуговують роботи вчених НАН України в галузі декаметрової радіоастрономії. Протягом останніх років зроблено значний крок у модернізації та використанні найбільших у світі радіотелескопів УТР-2 і УРАН, а також у створенні гігантського українського радіотелескопа (ГУРТ). У цілому, досягнення радіоастрономів НАН України визначають світовий рівень у цій науковій галузі та мають широке міжнародне визнання.

Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» НАН України спільно з Арагонською національною лабораторією (США) розпочав створення в Харкові сучасної ядерної дослідницької установки – джерела нейтронів, заснованого на підкритичній збірці, керованій прискорювачем електронів. Технічну та фінансову допомогу для цього надає американська сторона як компенсацію за вивезення високозбагачених ядерних матеріалів урану з України згідно з Меморандумом про взаєморозуміння між урядом України та урядом Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва з питань ядерної безпеки, підписаного президентами України та США у Вашингтоні 26 вересня 2011 р. (*Не може бути незалежною // Демократична Україна (<http://www.dua.com.ua/2013/048/19.shtml>). – 2013. – 29.11*).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

21 листопада 2013 р., українська ракета-носій «Дніпро», створена на базі важкої міжконтинентальної балістичної ракети РС-20 «Воєвода» (за класифікацією НАТО SS-18, «Сатана»), вивела на навколосемні орбіти близько двох десятків зарубіжних космічних апаратів різного призначення.

«Усі космічні апарати успішно відокремилися від розгінного ступеня ракети-носія. Ця команда на відведення щаблі від апаратів. Запуск проведений в штатному режимі», – повідомили на спостережному пункті пускової бази «Ясний».

Ракета «Дніпро» зі зв'язкою зарубіжних космічних апаратів стартувала з пускової бази «Ясний» в Оренбурзькій області. У результаті цього пуску в космос виведені супутники «ДубайСат-2» (ОАЕ), STSAT-3 (Республіка Корея), UniSat-5 (Італія), SKYSAT-1, AprizeSat-7/8 (США), BRIT-PL, GOMX-1, WNISat (Інститут аерокосмічних досліджень при університеті Торонто, Канада), дев'ять контейнерів «ISIPOD» з 14-тьма наносупутниками CubeSat (Нідерланди) і корисне навантаження «БПА-3» (Україна).

Ракета-носій «Дніпро» створена на базі міжконтинентальної балістичної ракети РС-20 (SS-18), яка була розроблена ДП «Конструкторське бюро “Південне”» і виготовлена ДП «Виробниче об'єднання “Південний машинобудівний завод”» у кооперації з українськими та російськими підприємствами.

Пуск ракет-носіїв «Дніпро» здійснюється із шахтної пускової установки, досконала система керування забезпечує високу точність виведення космічних апаратів. Усього з 1999 р. за програмою «Дніпро» здійснено 18 пусків.

Постачальником пускових послуг РН «Дніпро» є Міжнародна космічна компанія «Космотрас». Минулого разу ракета стартувала 23 серпня і вивела 1,4-тонний південнокорейський супутник на орбіту (*Незалежне Бюро Новин* (<http://nbnews.com.ua/ua/news/105832/>). – 2013. – 21.11).

* * *

Міжгалузевий науково-дослідний інститут (НДІ) проблем фізичного моделювання режимів польотів літаків Національного аерокосмічного університету ім. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (ХНАУ) розробив концепцію багатоцільового безпілотного авіаційного комплексу (БпАК) «Воробей-М» двох модифікацій: цивільного та спеціального призначення. Про це повідомив директор НДІ А. Смоляков.

За його словами, в інституті за рахунок власних ресурсів уже створено експериментальний зразок БпАК «Воробей-М». Для завершення розробки обох модифікацій комплексу потрібні інвестиції приблизно в 1 млн дол.

Злітна маса громадянського БпАК «Воробей» становить 2,5 кг, розмах крила – 1,05 м, радіус дії від наземної станції керування – 5 км. При цьому літальний апарат може нести корисне навантаження в 0,5 кг. Безпілотник для військових трохи важчий, у нього більший радіус дії і є ряд інших відмінностей. Як мотор для обох літаків використовується електродвигун.

У БпАК безліч можливостей застосування: оперативний моніторинг стану природного середовища та об'єктів інфраструктури, економне отримання багатоспектральних геоприв'язаних даних дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) надвисокої роздільної здатності, розвідка, повітряне спостереження та цілевказання. Замінюючи при виконанні цих завдань пілотовані літаки та гвинтокрили, безпілотник значно знижує собівартість робіт.

За словами директора інституту, спеціально для «Воробья-М» в НДІ розробили гідростабілізовану оптико-механічну платформу «Сова-М», на яку можна встановлювати цифрові фотокамери високої роздільної здатності, відеокамери, інфрачервоні датчики та іншу техніку.

Безпілотні авіаційні комплекси – складна техніка. Вартість серійного авіакомплексу класу «Воробей-М» закордонного виробництва – близько 2 млн дол., а його розробка коштує значно дорожче (*Освітній портал (<http://www.osvita.org.ua/news/74884.html>). – 2013. – 3.12).*

* * *

Крымская электроэнергетическая система ГП «НЭК “Укрэнерго”» завершила второй этап реконструкции участков опор на подстанции ВЛ-330 кВ «Каховская – Джанкой». Во время реконструкции заменили 98 опор. В частности, установили 33 многогранные опоры и семь анкерных опор, а также провели замену 58 дефектных опор на новые железобетонные.

Также заменили 60,2 км троса на новый с усиленной антикоррозийной защитой, произведена замена изоляции в количестве 10,4 тыс. шт.

«В целом, проведенная модернизация ВЛ-330 кВ “Каховская – Джанкой” повысила надежность электроснабжения полуострова, снизила технологические потери и стала еще одним шагом в обеспечении гибкого и устойчивого функционирования Крымской электроэнергетической системы», – отметил председатель Республиканского комитета АРК по топливу, энергетике и инновационной политике С. Колобов.

В 2011 г. проектный институт «Укрсельэнергопроект» (г. Киев) совместно с проектной организацией ООО «ПТК “ВЛ-Комплект”» (г. Симферополь) разработал и утвердил проект реконструкции участка опор № 174-392 ВЛ-330 кВ «Каховская – Джанкой». В ноябре 2012 г. Крымская ЭС завершила I этап реконструкции участков, во время которого заменили 62 опоры (*Совет министров Автономной Республики Крым (<http://www.ark.gov.ua/blog/2013/12/02/v-krymu-zavershili-ii-etap-rekonstrukcii-vl-330-kv-kaxovskaya-dzhankoj/>). – 2013. – 2.12).*

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

На базі Біотехнологічного науково-навчального центру Одеського національного університету ім. І. Мечникова розпочато виконання пілотного проекту «Розробка біотехнології переробки техногенних відходів енергетики та вуглезбагачення». Головна мета проекту – розроблення високоефективної, ресурсозберігаючої та екологічно безпечної біотехнології переробки відходів вугільної промисловості та енергетики для отримання цінного продукту, що містить рідкісні та кольорові метали, зокрема германій та галій.

Важливо, що в результаті вилучення важких і токсичних металів відбувається знешкодження відходів, які стають придатними для використання їх як будматеріалів, а земля, на якій складувалися відходи, стає придатною для подальшого використання.

Створення сучасної новітньої біотехнології дасть змогу розв'язати нагальну проблему знешкодження та утилізації більш ніж 25 млрд т екологічно небезпечних відходів, які накопичилися в Україні поблизу видобувних, збагачувальних і переробних підприємств.

Вагомим фактором створення такої технології є постійне зростання попиту сучасних галузей економіки на сполуки рідкісних металів, що в Україні не виробляються.

В основу технології покладено здатність хемолітотрофних мікроорганізмів у результаті своєї життєдіяльності за рахунок окиснення сірки та її сполук руйнувати стійкі кристалічні структури різних природних і техногенних субстратів. У результаті буде виділено та вивчено специфічні бактерії, відпрацьовано оптимальні умови здійснення процесу вилучення металів і створено препарат, що дає змогу вилучати цінні метали з відходів не менше ніж на 75 %.

Отже, за результатами виконання проекту буде отримано цінний рідкіснометалевий концентрат із вмістом 3–5 % германію та/або галію, знешкоджено відходи з нижчим за гранично допустимим концентратом (ГДК) для ґрунту вмістом іонів важких металів і співвідношенням оксидів кремнію, алюмінію та кальцію, яке відповідає складу силікатних будівельних матеріалів (*Біотехнології проти відходів // Дзеркало тижня. Україна (http://gazeta.dt.ua/science/biotehnologiyi-proti-vidhodiv_.html). – 2013. – 22–29.11).*

* * *

Найбільший виробник турбінного обладнання завод «Турбоатом» (Харків) завершив модернізацію й запустив гідротурбіну № 6 на Каховській гідроелектростанції (Херсонська область).

Після пусконаладжувальних робіт і успішно проведених 72-годинних випробувань під навантаженням агрегат було передано в промислову експлуатацію. Під час пусконаладжувальних робіт перевірялися вібраційні

характеристики та характеристики потужності, температурний режим направляючого підшипника й тиск під кришкою гідротурбіни. Усі контрольовані параметри відповідають нормам.

Відповідно до контракту, укладеного в 2012 р., «Турбоатом» модернізував поворотно-лопатеву гідротурбіну № 6 Каховської ГЕС із установкою нового робочого колеса та направляючого апарата.

Після реконструкції потужність гідроагрегата зросла з 51,8 МВт до 54 МВт, підвищилася надійність і довговічність турбіни. Фахівці підприємства також здійснили шеф-монтаж, участь у пусконаладжувальних роботах і введення поставленого обладнання в експлуатацію.

За період з 2000 по 2013 рр. завод виконав модернізацію всіх шести гідротурбін Каховської ГЕС.

Як повідомляло агентство, контракт на поставку обладнання був підписаний у липні 2012 р., поставки обладнання розпочато в грудні 2012 р.

«Турбоатом» у грудні 2012 р. завершив модернізацію та запустив гідротурбіну № 2 на Кременчуцькій гідроелектростанції.

«Турбоатом» спеціалізується на виробництві турбін для теплових і атомних електростанцій, гідравлічних турбін для гідроелектростанцій та гідроакumuлюючих електростанцій, газових турбін для теплових електростанцій, парогазового та іншого енергетичного обладнання (*Українська енергетика (<http://ua-energy.org/post/39142>). – 2013. – 21.11*).

* * *

На Дніпропетровщині презентовано першу в Україні спецмашину для ремонту залізничних шляхів – дизельну автотрису АД-01. Вона спроектована з урахуванням світового досвіду експлуатації та проектування спеціального рухомого складу. Автотриса призначена для виконання транспортних і вантажопідйомних робіт у господарстві електрифікації та електропостачання під час проведення робіт з технічного обслуговування та ремонтів контактної мережі: риття котлованів під опори, встановлення опор, заміни або ремонту елементів контактної мережі без зняття напруги, що не спричиняє істотних затримок у розкладі руху потягів. Вартість першої української автотриси на 25 % нижча за європейські аналоги.

Автотриса – це унікальний рухомий склад, у якому поєднані агрегати виробництва світових лідерів у своїй галузі: дизельний двигун виробництва фірми Cummins (США), гідродинамічна трансмісія виробництва фірми Voith (Германія), кран-маніпулятор і монтажна площадка виробництва фірми Palfinger (Австрія).

Уперше на рухомому складі використана унікальна система амортизації кабіни на основі композитних віброізоляторів. Тривісний візок автотриси не має аналогів у світі та дає змогу проходити залізничні криві малого радіусу та встановлювати потужне вантажопідйомне обладнання. При створенні автотриси використано сучасну методичну базу, сучасні системи автоматизованого проектування та виробництва обладнання.

ПрАТ «НВК «Дніпроспецмаш»» може виготовляти 10–15 автотрис на рік, а при умові високого попиту на спецмашини керівництво підприємства готове розширювати потужності та збільшувати кількість виготовлення спецмашин. Ідеї створення дизельної автотриси АД-01 передувала низка спеціалізованих машин, виготовлених для «Укрзалізниці». За час своєї роботи підприємством розроблено, виготовлено та поставлено на залізниці України 14 виправно-підбивально-рихтувальних машин для колії та стрілочних переводів ДКМ-1, ДКМ-2; 16 моторних платформ ПМ-2Д та перший в СНД гідравлічний укладальний кран КЗУ-1. Усі машини мають сертифікат якості УкрСепро та отримали схвальні відгуки за результатами їхньої експлуатації.

Підприємство також виконує ремонтні роботи складних вузлів та агрегатів, технічних засобів, що використовуються в спеціальному рухомому складі для обслуговування та підтримки у робочому стані залізничних колій, енергомереж, мереж зв'язку.

Приватне акціонерне товариство «Науково-виробничий комплекс Дніпроспецмаш» створено у березні 2003 р. на базі колишнього авіаційно-ремонтного заводу як машинобудівне підприємство з виготовлення сучасних вітчизняних колійних машин для потреб залізниць України. ПрАТ «НВК Дніпроспецмаш» є єдиним вітчизняним підприємством з виготовлення сучасних колійних машин різного призначення. Кількість працюючих становить близько 300 осіб.

За підсумками 2012 р. обсяг виробництва промислової товарної продукції становив 32 170 тис. грн, (або 106 % до відповідного показника за результатами 2011 р.); за дев'ять місяців 2013 р. обсяг виробництва становив 15 696 тис. грн. Обсяг реалізації продукції за 2012 р. становив 37 298 тис. грн (або 177 % до відповідного показника за результатами 2011 р.); за дев'ять місяців 2013 р. обсяг реалізації продукції становив 26 987 тис. грн (або 126 % до відповідного показника за результатами 2012 р.). За 2012 р. у бюджет і позабюджетні фонди підприємством сплачено 3 039,8 тис. грн, за дев'ять місяців 2013 р. до бюджету сплачено 2 497,4 тис. грн. Середньомісячна заробітна плата одного працюючого у 2012 р. становила 2460 грн, за дев'ять місяців 2013 р. – 3010 грн (*Дніпропетровська обласна державна адміністрація*

([http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obladm.nsf/\(docweb\)/C0885CEA8EEFC8D9C2257C21005DB922?OpenDocument](http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obladm.nsf/(docweb)/C0885CEA8EEFC8D9C2257C21005DB922?OpenDocument)). – 2013. – 12.11).

Відновлювані джерела енергії

Ученые украинского Института горной геологии, геомеханики и маркшейдерского дела НАН Украины выполнили непрофильную инициативную разработку – проект создания ветропарков на терриконах Донецка. Старший научный сотрудник отдела эколого-геофизических исследований А. Трифонов:

«Наш институт не имеет прямого отношения к ветру. Мы занимаемся разработкой недр, изучаем сейсмические явления, сотрудничаем с горняками. Понятно, что в этих исследованиях мы не могли не учитывать наличие в Донбассе терриконов. С течением времени эти горы поднятой из-под земли пустой породы стали большой проблемой. На терриконах пытались высаживать леса, их содержимое старались перерабатывать, использовать в дорожном строительстве. Мы же взглянули на них по-своему. Так возникла идея разместить на них ветростанции.

Терриконы порой достигают 100 м высоты, ветрами Донбасс природа не обделила. В Донецкой области и в Украине в целом уже есть опыт строительства ветростанций, который тоже может пригодиться. Теперь дело за созданием специального облегченного варианта оборудования для ветряных электростанций (ВЭС) на терриконах, что и предусмотрено нашей инициативной разработкой, которая получила патент Украины под номером 56768 F 03D3/06.

Предлагаемый ветропарк от уже существующих и работающих установок, например, в Новоазовском районе Донецкой области отличается. Они похожи, но и отличий у них немало. Во-первых, уже имея готовые терриконы, не нужно ставить применяемые на обычных ВЭС стальные башни. Вместо них могут быть использованы облегченные конструкции. Во-вторых, лопасти, достигающие в длину многих метров, на терриконах будут вращаться не в вертикальной, а в горизонтальной плоскости. Представьте себе запущенные, например, над Донецком сотни своеобразных «стрекоз-вертолетов», а на каждом высотном отвале в зависимости от размеров можно установить до нескольких десятков мини-ветростанций. Соединенные между собой, они смогут вырабатывать столько электроэнергии, что этого количества вполне хватит для целого микрорайона. При этом таким «днепрогэсам на терриконах» не будет помехой безветренная погода. Ветростанции загодя смогут «копить» электричество в установленных на терриконах аккумуляторах.

Донецк может стать первым и в создании оборудования для подобных станций, и в самом их строительстве» *(А. Трифонов «Стрекозы» над Донецком / Беседовал Н. Корсунь // Рабочая газета (<http://rg.kiev.ua/page5/article29226/>). – 2013. – 16.11).*

Інформаційно-комунікаційні технології

Одессит победил во Всеукраинском конкурсе «Инновационный прорыв-2013». Б. Чубин стал победителем конкурса в номинации «Лучший молодежный проект», финал которого состоялся в бизнес-инкубаторе Harro Farm г. Киев. Проект Б. Чубина «Международный проект создания равных возможностей для слепых и слабовидящих людей» получил высокую оценку международного жюри и специалистов в области высоких технологий. В рамках проекта одесский школьник разработал носимый навигационный

компьютер «i Help» для слепых и слабовидящих людей, который помогает свободно перемещаться в городской среде, программировать маршрут и обеспечивает безопасность пользователя, в том числе, автоматически связывается со станцией скорой помощи в случае резкого ухудшения здоровья или столкновении с автотранспортом. В концепт-проект «i Help» заложены современные технологии и программное обеспечение, в том числе, позволяющее пользоваться прибором людям с дефектами речи.

За победу в престижном конкурсе и главный приз – стажировку в США, а также презентацию проекта в Кремниевой долине, боролись более 248 изобретателей, программистов и инженеров-робототехников со всей страны. Проект Б. Чубина оказался не только значимой социальной инновацией, но и по оценкам специалистов успешной бизнес идеей. За создание промышленного образца прибора «i Help» взялась команда профессиональных программистов и инвесторы. По оценкам специалистов маркетинговая динамика проекта, рентабельность инвестиций является очень высокой при низких показателях точки безубыточности производства. Согласно оценкам, при охвате доли рынка всего в 1 %, оборот компании от внедрения прибора «i Help» к 2017 г. составит миллионы долларов. Так что социальный инноватор Б. Чубин через три года имеет все шансы стать самым молодым предпринимателем-миллионером (*InternetUA (http://internetua.com/uanii-odesskii-genii-bridumal-izobretenie-na-millioni-ego-jdet-znamenitaya--silikonovaya-dolina). – 2013. – 30.11).*

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

Растения, выращиваемые из семян, обработанных по микроволновой технологии, значительно опережают в своём развитии контрольные посе́вы. Коллектив южного филиала отделения промышленной радиоэлектроники Международной академии информатизации при ООН, который возглавляет В. Тучный, в содружестве с учёными Украинской академии аграрных наук и аграриями-практиками разработал не имеющую аналогов в мировой практике микроволновую технологию стимуляции и обеззараживания семян сельскохозяйственных культур.

Новая оригинальная технология показала себя мощным средством повышения эффективности сельскохозяйственного производства, прежде всего – растениеводства. Она защищена тридцатью патентами Украины, успешно применяется в ряде сельскохозяйственных предприятий страны. На всех основных этапах выращивания полевых культур эта технология приносит ощутимый эффект. С помощью микроволновой технологии можно проводить предпосевное обеззараживание семян, повышать их всхожесть, ускорять процессы вегетации, повышать морозо- и засухоустойчивость растений, способствовать досрочному (на 8–12 дней) созреванию урожая и, наконец, самое главное – значительно повышать урожайность.

Каждый из названных ученым пунктов настолько важен для практического земледелия, что заслуживает отдельного, пусть и небольшого рассказа. Как известно, предпосевная обработка семян против возбудителей болезней и вредных насекомых – одна из ответственных и обязательных операций при подготовке к севу. Для её проведения повсеместно применяются химические (весьма ядовитые) препараты. При этом хозяйства несут немалые затраты на приобретение дорогостоящих, в основном импортных, препаратов, опасности отравления подвергаются люди, домашние животные, водные источники. Несмотря на очевидные недостатки этой технологической операции, она давно считается обязательной и безальтернативной. Но альтернатива существует – это микроволновая обработка семян. Многолетние научные эксперименты и немалый уже опыт ряда сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств свидетельствуют: микроволны угнетают весь комплекс семенной инфекции и вредных насекомых, что, естественно, приводит к оздоровлению семян. Эффективность обеззараживания семян с помощью микроволновой технологии подтверждена рядом научно-исследовательских организаций страны, в том числе Луганским институтом агропромышленного производства. Интересно, что во время исследований в институте не только подтвердился факт повышения урожайности в результате обработки семян микроволнами, но и отчётливо проявилось существенное снижение продуктивности растений вследствие протравливания семян. Научный руководитель работ академик А. Шевченко объясняет это пагубным влиянием химического протравителя на жизнедеятельность азотфиксирующих бактерий на корневой системе растений.

Применение микроволновой технологии обработки семян позволяет:

- повысить классность семян;
- отказаться от предпосевной обработки семян ядохимикатами;
- значительно повысить морозо- и засухоустойчивость посевов;
- способствует досрочному созреванию большинства агрокультур (на 8–12 дней);
- позволяет повысить урожайность злаковых и риса до 33 %, зернобобовых – до 60 %, крупяных и масличных культур – до 65 %.

Очевидно, что отказ от химического обеззараживания семян в случае применения микроволновой технологии означает, что немалые порции ядохимикатов, которые ранее регулярно попадали в окружающую среду, останутся на складах, а может, вообще не будут выпускаться заводами. И первыми, кто почувствовал, какое это облегчение для живой природы, оказались работники агрофирм, которым приходилось по служебным обязанностям контактировать с пестицидами, фунгицидами и прочими ядохимикатами. Как свидетельствуют руководители хозяйств, где уже не один год применяют новую технологию, профзаболеваемость в их коллективах резко снизилась. Что и неудивительно: меньше ядов – меньше болезней.

Специалисты знают, что низкая урожайность во многих хозяйствах страны имеет простое объяснение: использование некондиционных семян, имеющих пониженную всхожесть. Известны и причины этой порочной практики: многие земледельцы зачастую просто не в состоянии приобрести необходимое количество кондиционных семян ввиду их высокой стоимости. К тому же в неурожайные годы на рынке нередко наблюдается дефицит высококачественных семян.

Результаты подобной практики вполне предсказуемы. Не случайно старая поговорка гласит: от худого семени не жди доброго племени. Между тем острота проблемы легко снимается с помощью микроволновой технологии: у семян после обработки микроволнами существенно повышается всхожесть. Причем это наблюдается практически у всех возделываемых в Украине агрокультур. Чем ниже первоначальная всхожесть, тем эффективнее воздействует на семена новая технология. Наблюдались случаи, когда у некондиционных семян пшеницы, имевших всхожесть 75–80 %, она повышалась на 15–22 %, что позволяло перевести семена в разряд кондиционных. Многолетние исследования позволили определить средние показатели роста всхожести некондиционных семян под влиянием микроволновой обработки. У пшеницы это 10–12 %, у ярового ячменя – 12–15 %, у кукурузы – 10–13 %, у гречихи – 8–13 %, у риса – 30 % и т. д.

Из многих фактов, которые свидетельствуют о способности микроволн повышать морозоустойчивость растений, нельзя не упомянуть закономерности, обнаруженной волынскими исследователями: на гектаре пшеничного поля, засеянного обработанными по новой технологии семенами, после перезимовки насчитывается на 450–500 тыс. растений больше, чем на контрольном участке.

В условиях, когда пресловутый парниковый эффект все чаще проявляет себя экстремальными погодными условиями и, соответственно, крупномасштабными неурожаями, способность микроволновой технологии усиливать морозо- и засухоустойчивость полевых культур приобретает особую значимость.

Важнейшее достоинство микроволновой технологии стимуляции и обеззараживания семян на современном этапе – её способность существенно повышать урожайность полевых культур. Исследования, проведенные в различных научно-исследовательских учреждениях и практический опыт ряда агрохозяйств, позволяют сделать некоторые обобщённые выводы. Доказано, что обработка семян микроволнами приводит к повышению урожайности практически всех возделываемых в Украине полевых культур, в том числе злаковых – до 33 %, зернобобовых – до 60 %, масличных – до 65 %, овощных культур – до 63 % и т. д. Например, в Ивано-Франковском институте агропромышленного производства, где был проведен комплекс экспериментов по использованию микроволновой технологии при выращивании озимого рапса, урожай из обработанных семян составил 56 % с гектара, в то время как контрольный посев дал лишь 37 %, т. е. прибавка превысила 50 %. При этом средняя многолетняя урожайность рапса в стране

составляет 14,5 ц/га. (Гусак Н. Десять лет спустя, или Технология, которую ждут земледельцы // Вечерняя Одеса (<http://vo.od.ua/rubrics/lyudidelat/27420.php>). – 2013. – 21.11).

* * *

Значного розвитку набули дослідження та розробки в галузі сучасних біотехнологій. Зокрема, генетики-селекціонери НАН України створили понад 100 високоврожайних сортів і гібридів культурних рослин. Лише за минулий рік створено та занесено до Реєстру сортів рослин України 20 сортів пшениці, п'ять – ячменю та гібрид кукурудзи, котрі визнані новими вітчизняними селекційними досягненнями. Сорти селекції Інституту фізіології рослин і генетики НАН України забезпечили отримання рекордних урожаїв зерна – 115–124 ц/га в умовах масштабного виробництва (*Не може бути незалежною // Демократична Україна* (<http://www.dua.com.ua/2013/048/19.shtml>). – 2013. – 29.11).

Охорона здоров'я

Генетики Харківського спеціалізованого медико-генетичного центру розробили протокол лікування аутизму у дітей. Про це під час проведення I Національного конгресу «Рідкісні хвороби та вроджені вади розвитку як важлива медична та соціальна проблема XXI століття: діагностика, лікування, профілактика» повідомила директор центру Ю. Гречаніна.

Багато рідкісних захворювань супроводжуються аутистичними розладами, хоча вони відносяться до частоті патології. Підходи до лікування саме цієї групи аутизму були знайдені харківськими генетиками.

Розроблений у Харкові протокол лікування метаболічних порушень може стати основою для національного протоколу лікування аутизму після певних процедур реєстрації та погоджень у Міністерстві охорони здоров'я України.

Ще одним досягненням роботи колективу Харківського спеціалізованого медико-генетичного центру Ю. Гречаніна вважає створення центру сім'ї з дітьми-аутистами, робота якого спрямована на допомогу та підтримку батьків, які виховують дітей із цим захворюванням. Після індивідуальних консультацій з батьками в цьому центрі деякі діти починають говорити вже через два тижні. На сьогодні наймолодшому пацієнтові центру – два роки, а найстаршому – 16 років.

До Харківського медико-генетичного центру звертаються не тільки батьки з України та Росії, а й також з Англії, Німеччини, США (*Харківська міська рада* (<http://www.city.kharkov.ua/uk/news/harkivski-genetiki-znayshli-shlyahi-likuvannya-autizmu-22086.html>). – 2013. – 20.11).

* * *

Медики из Астраханской области и Украины будут обмениваться накопленным опытом. Это предусмотрено соглашением о научно-практическом сотрудничестве между лечебными учреждениями Ровенской и Астраханской областей.

Документ был подписан представителем медицинского направления астраханской делегации в Ровно – главным врачом областной инфекционной клинической больницы им. Ничоги, доктором медицинских наук, профессором А. Буркиным. Украинскую сторону представлял главный врач ровенской городской больницы Е. Кучерук.

Соглашение предполагает обмен опытом между российскими и украинскими специалистами и развитие телекоммуникационных медицинских технологий в рамках модернизации здравоохранения.

Также астраханская делегация посетила различные медицинские учреждения Ровенской области. Наибольший интерес вызвал визит в онкологический центр, где установлены два линейных ускорителя, предназначенных для локального лечения злокачественных новообразований (*REGNUM* (<http://www.regnum.ru/news/1740654.html>). – 2013. – 4.12).

Наукові видання

Львівський історик І. Дерев'яний презентував книгу «Сила волі: Євген Коновалець». «Сила волі» – це історія людини, яка створила найуспішніший український політичний проект минулого століття – Організацію українських націоналістів. Є. Коновалець був творцем однієї з найкращих частин української армії у війні за державність 1917–1921 рр. Його життя – це історія військовика, який вмів воювати, але чудово опанував політичні методи боротьби. Історія політика, котрий робив усе, щоб об'єднати Схід і Захід. Історія лідера, що після поразки зумів дати нову надію та підняти на нову боротьбу. У книзі І. Дерев'яного – документи й свідчення очевидців, власні спогади, унікальні фотографії. Подібне видання про Є. Коновальця в Україні виходить уперше.

І. Дерев'яний – магістр історії, старший науковий співробітник Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», співпрацює з Центром досліджень визвольного руху.

Закінчив Львівський національний університет ім. Івана Франка. Упорядник і науковий редактор спогадів В.-І. Порендовського «На трасі Тайшет-Лена (Озборлаг у роках хрущовської відлиги 1955–1959)» (2008), співавтор книги «Українська Повстанська Армія. Історія нескорених» (2007, 2008, 2011). Автор низки наукових і науково-популярних статей та виставок з історії українського визвольного руху ХХ ст. та репресії проти його учасників (*ВінницяОк* (<http://vinnitsaok.com.ua/lvivskyj-istoryk-ihor-derevyanyj-prezentuje-vinnychanam-knyhu-pro-evhena-konovaltsya-143735.html>). – 2013. – 12.11).

Ежегодную премию Президента Украины для молодых ученых в 2013 г. получил доктор юридических наук, профессор Одесского государственного университета внутренних дел, подполковник милиции **И. Воронов**. Награда присуждена за цикл научных работ в сфере противодействия преступлениям в сфере высоких информационных технологий органами внутренних дел.

И. Воронов – единственный одессит в списке награжденных в текущем году. Всего президентские премии получают 85 человек (*Подполковник милиции из Одессы получил от Президента премию для молодых ученых // Репортер (<http://www.reporter.com.ua/news/vhz/>). – 2013. – 4.12).*

* * *

Перспективная математическая теория принесла молодому ученому Луганского национального университета премию Президента Украины. Конкурс проводится с 2000 г. Ежегодно присуждаются 40 премий в сфере технических, естественных и гуманитарных наук по 20 тыс. грн каждая.

Доцент кафедры математического анализа и алгебры ЛНУ Ю. Жучек представлял на конкурс результаты алгебраического исследования на тему «Применение бинарных отношений к теории полугрупп». За узкой научной терминологией стоят знакомые и понятные каждому человеку математические понятия. «Например, одно из них – полугруппы натуральных чисел, с которыми встречается даже первоклассник», – объясняет молодой ученый.

Ю. Жучок, начиная исследование, ставил перед собой цель изучить возможность применения аппарата одной математической теории в другой, и их всевозможные взаимосвязи. В итоге ему удалось прийти к научным результатам, которые сегодня принесли ему государственную награду, а спустя несколько лет могут получить и практическую реализацию. «Работа носит теоретический характер, поэтому говорить о мгновенном применении результатов в практике сейчас сложно. Хорошо известно, что, классическая теория чисел длительное время считалась лишь “красивой наукой”. Однако со временем она нашла свои приложения в таких направлениях как, криптография, шифрование, и сейчас многие алгебраисты успешно работают в сфере информационных технологий, опираясь на базовые понятия теории чисел», – рассказал премированный ученый.

Ю. Жучок – автор учебного пособия по дискретной математике с грифом Министерства образования и науки Украины. В 2009 г. получил грант Президента Украины, тогда же стал призером конкурса Луганского областного совета среди молодых ученых, дважды его студенты возвращались с победой со Всеукраинского конкурса студенческих научных работ по математике.

Проректор ЛНУ Е. Климочкина сообщила, что с 2009 г. более 10 молодых ученых Луганского национального университета становились лауреатами государственных премий, получали стипендии Кабинета Министров Украины (*City News* (<http://www.citynews.net.ua/news/30484-luganskiy-matematik-poluchil-premiyu-20-000-griven.html>)). – 2013. – 4.12).

* * *

Кабинет Міністрів з метою зміцнення енергетичної незалежності України вніс зміни до Державної програми «Ядерне паливо України». Як пояснюють експерти Міненерговугілля, зміни розроблено з метою продовження термінів реалізації заходів, спрямованих на забезпечення незалежності України від імпорту природного урану, цирконієвої продукції та ядерного палива до 2020 р.

Продовження термінів реалізації Держпрограми та виділення коштів із держбюджету на реалізацію завдань і заходів, передбачених у ній, дасть змогу розпочати будівництво заводу з виробництва ядерного палива, розробити та затвердити нову редакцію програми, яка відповідає б сучасним вимогам розвитку ядерно-промислового комплексу України, зазначають експерти.

Не менш важливим, вважають аналітики, при реалізації Держпрограми є використання вітчизняного науково-технічного потенціалу українських підприємств, які зможуть задіяти в створенні національного виробництва ядерного палива.

Експерти підкреслюють, що для створення виробництва ядерного палива необхідно завершити розробку проекту будівництва заводу. Проте науковий, проектний та інформаційний супровід об'єктів ядерно-паливного циклу передбачає значний комплекс заходів. Серед них експерти називають проведення додаткових науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт для вдосконалення технологій гірського видобутку, переробки уранової сировини та радіаційного захисту персоналу та населення, зняття з експлуатації цих об'єктів, оцінку впливу на навколишнє природне середовище, проведення технічного переоснащення науково-дослідних установ і проектних організацій.

За даними Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), обсяг виробництва енергії атомними станціями до 2050 р. потроїться, якщо вдасться реалізувати та впровадити нові технології, а загальне споживання енергії зростатиме (*Українська енергетика* (<http://ua-energy.org/post/38874>)). – 2013. – 14.11).

* * *

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України 24–31 жовтня за результатами тендерів уклало низку угод на наукові розробки та дослідження на загальну суму 68,01 млн грн. Про це повідомляється у «Віснику державних закупівель».

Найдорожчим виявилось розроблення скринінгової технології діагностики уражень серця на основі мережі кардіомагнітних сканерів вітчизняного виробництва. За це Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України отримає 5,50 млн грн.

На аграрні розробки виділено 9,32 млн грн. У тому числі замовлено впровадження генно-модифікованих сортів (ГМО) сорго (2,04 млн грн) та селекцію ДНК-технологій прогнозування гетерозису кукурудзи (0,60 млн грн).

Підрядниками виступили Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного Національної академії наук України, Харківський національний університет радіоелектроніки, Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, Інститут технічної теплофізики НАН України та ін. *(Інформаційне агентство «Регіональні Новини» (<http://regionews.ua/node/119710>). – 2013. – 12.11).*

Проблеми інформатизації

В. Медведева, науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

Представители украинского ИТ-рынка: политический кризис может привести к исчезновению отрасли

Украинская ИТ- и интернет-индустрия, которая в последнее время возростала едва ли не самыми быстрыми темпами в Европе, столкнулась с серьезной угрозой, связанной с затяжным политическим кризисом в стране.

Оценивая сложившуюся ситуация, представители ИТ-отрасли Украины обратились к власти и оппозиции с открытым письмом, в котором, в частности, говорилось, что почти 3 % ВВП Украины, сотни тысяч рабочих мест и перспективная, бюджетообразующая отрасль экономики – все это уже завтра может исчезнуть.

«Если ситуация в стране в ближайшее время не изменится, то нас могут ждать резкое сворачивание объемов инвестиций, падение финансовых показателей отечественных предприятий, стремительная эмиграция как отдельных специалистов, так и целых профессиональных команд», – убеждены предприниматели. При этом авторы письма подчеркивают, что это далеко не полный перечень потенциальных проблем и угроз.

Свои подписи под текстом обращения поставили гендиректор Microsoft Украина Д. Шимкив, организатор IDCEE В. Тигипко, управляющий партнер AVentures Capital Е. Сысоев, А. Колодюк, гендиректор modnaKasta А. Логвин, главный координатор ИТ-палатки М. Плахтий и ряд других известных предпринимателей и бизнесменов.

Кроме этого, представители ИТ-отрасли, подписавшие письмо, предупреждают политиков от поспешных законодательных инициатив в ИТ-

сфере, которые продиктованы не экономическими, а политическими интересами. Изменения в законодательстве нуждаются не в ситуативных «запретах» и «ограничениях», а в вдумчивых идеях, которые позволят Украине зафиксировать за собой статус одного из мировых лидеров ИТ-индустрии.

Не остается этот вопрос без должного внимания и среди парламентариев страны.

Так, народный депутат Украины О. Белькова, высказав свое мнение, подтвердила, что очень многие программисты, независимо от своих политических убеждений гражданина, в части бизнеса ориентируются на за границу. Они либо работают на иностранных клиентов, либо, пытаясь повторить их модели, мечтают уехать на работу в крупные технологические компании развитых стран. «Только у программистов в Украине, которых и так не хватает, есть реальная возможность очень быстро уехать из страны. И они это сделают, если власть и оппозиция дальше будут говорить с позиции силы. Программисты и все специалисты информационных технологий по роду своей профессии жутко свободолюбивые граждане и сами определяют где, как и о чем общаться. Они получают 90 % информации из Интернета, хранят данные на серверах и передают данные по самым разным открытым и закрытым каналам связи. Они сами выбирают какие “мемы им лайкать” и как “шерить свои посты”. Если их лишить этих возможностей или зародить страх, что их действия контролируются, то они оказываются вне “органичной среды обитания для себя” и начинают поиск иной», – заявила О. Белькова.

Однако пласт проблем, если анализировать ситуацию с развитием ИТ-технологий в нашей стране, находится намного «глубже».

Так, сегодня Украина не располагает в полной мере всем необходимым для достижения этой цели: политической волей, передовыми научными разработками, высокопрофессиональными командами разработчиков хайтек-оборудования и программного обеспечения. К этому списку необходимо также добавить и технологическую модернизацию страны, которая стала бы движущей силой ее экономического роста.

Это подтверждается тем, что рынок практически полностью занят зарубежными производителями оборудования и программного обеспечения. К такому результату привел комплекс причин: наши компании и учреждения привыкли больше доверять иностранным производителям. Да и специалисты предпочитают работать в зарубежных компаниях по многим причинам. Сыграла свою роль и несовершенное законодательство в сфере защиты интеллектуальной собственности. Кроме того, зарубежные вендоры не жалеют средств для продвижения своей продукции на украинский рынок со всеми вытекающими отсюда последствиями: прекрасные офисы, высокие зарплаты и бонусы, отличная исследовательская база, а также дорогостоящие рекламные кампании.

В итоге, в Украине распространилась практика приобретения зарубежной техники, ПО и консалтинговых услуг (по разработке проектов

информатизации), что стало причиной следующих проблем для нашей страны:

- «уход» за границу денежных средств, которые фактически вкладываются в информатизацию страны;
- отечественные ВУЗы, как основные учебные заведения по подготовке молодежи, вынуждены перепрофилироваться на обслуживание зарубежных технологий;
- в связи с отсутствием собственной отрасли ИКТ-разработок исчезают возможности для модернизации экономики на базе отечественной продукции.

В подобном ключе о существовании аналогичных проблем в России высказал свое мнение и президент «Российской корпорации средств связи» Е. Мельник, который, в частности, для их устранения предложил комплекс из трех следующих решений:

- создать стратегию формирования внутреннего рынка отечественных защищенных ИКТ-продуктов, включая необходимые стандарты и регламенты;
- разработать стратегию выхода отечественных компаний на зарубежные рынки (эта стратегия, прежде всего, должна включать поддержку государства и крупных заказчиков стран-партнеров);
- сформировать долгосрочную стратегию подготовки кадров для ИКТ-отрасли.

Также он заметил, что для любой страны необходимо формирование своего внутреннего рынка защищенных ИКТ-продуктов.

«Так, в условиях современной глобальной ИТ-среды при создании информационных систем нельзя использовать непроверенное оборудование и ПО», – убежден президент «Российской корпорации средств связи», при этом подчеркивая, что информационную безопасность могут гарантировать только доверенное оборудование и ПО, соответствующие следующим критериям:

- они не должны иметь недеklarированных возможностей;
- чтобы с помощью этого оборудования и ПО нельзя было получить доступ к данным о гражданах страны, организациях и системе управления;
- такое оборудование и ПО не давало бы возможности вмешиваться в работу различных информационных систем на территории страны.

Как следует из высказывания, сегодня создание информационных систем на базе доверенного оборудования и ПО – залог информационной безопасности для любой страны. Для этого необходимо построение таких информационных систем, которым можно доверять секреты государственной важности и контроль за безопасным функционированием критически важных объектов.

Мировая ИТ-индустрия, а вместе с ней и наша отечественная, должны двигаться в сторону комплексных решений в области информатизации. Крупнейшие глобальные вендоры уже сегодня вышли на рынок с решениями для «Бизнес-аналитики» (Business Intelligence, BI) и работы с «Большими Данными» (Big Data). По сути, речь идет о консолидации корпоративных

данных, имеющихся в разных офисах крупных компаний, географически удаленных друг от друга, в единое информационное пространство.

Исходя из этого, уже сегодня украинскими государственными структурами широко используются подобные решения, разработанные зарубежными компаниями. Такой уровень доверия к иностранным производителям возможен только при условии соблюдения всех необходимых процедур их сертификации на соответствие требованиям информационной безопасности.

При этом не только государственные структуры придерживаются курса на применение зарубежной хайтек-продукции. В Украине аналогичный крен наблюдается и в отраслях, связанных с критически важной инфраструктурой страны: объектами связи, электроэнергетики, химическими заводами и другими предприятиями, аварии на которых способны нарушить не только непрерывность бизнес-процессов, но и обернуться промышленной катастрофой.

Очевидно, что комплексная информатизация должна проводиться параллельно с обеспечением комплексной безопасности в самом широком смысле слова: от физической безопасности людей, пришедших за покупками в торговый центр, до безопасности атомных станций и автодорог, от безопасного выхода в Интернет со своего смартфона и до кибербезопасности страны.

При этом, с сожалением, следует признать тот факт, что сегодня примеров успешного выхода отечественных ИКТ-компаний на иностранные рынки практически нет.

Отечественным производителям оборудования и ПО для выхода на международный рынок необходима поддержка со стороны государства, в том числе финансовая. Примером успешной протекционистской государственной политики в области ИКТ стал Китай, где сегодня при поддержке со стороны правительства высокотехнологичные компании из КНР не только сохраняют за собой значительную долю внутреннего рынка, но и осуществляют интенсивную экспансию.

При этом, как утверждает Е. Мельник, несмотря на то что все развитые страны, включая США и страны ЕС, оберегают свои внутренние рынки от конкурентов извне, при желании «пробить» путь туда вполне возможно. С его слов, для этого не стоит рассчитывать исключительно на собственные силы – выходить на зарубежные рынки можно, формируя альянсы с компаниями из других стран. Здесь важно опираться на партнерские отношения с государствами, тяготеющими к нашим странам в мировой геополитической системе.

Таким образом, власть и те, кто так сильно ратует за силовое решение или решение, которое покажет визуальную силу, должны наконец понять, что даже если лишить базиса для развития – людей, рынка и инвестиций – только одну ИТ-индустрию, Украину отбросит на несколько лет назад! Решение всех сесть за реальный стол переговоров еще может помочь приостановить наш регресс *(Материал подготовлен с использованием таких источников*

информации: *ForUm* (<http://ua.for-ua.com>); *InternetUA*
(<http://internetua.com>); *AIN.UA* (<http://ain.ua>); *УРА-Информ* (<http://ura-inform.com>);
Версии.com (<http://www.versii.com>); *ITnews*
(<http://itnews.com.ua>); *proIT* (<http://proit.com.ua>).